

A lengyel földindulás

A hetvenes évek közepe óta senki előtt, aki egy kicsit is nyitott szemmel figyelt, nem volt titok, hogy Lengyelországban « valami készül ». Ez a « valami » — amit válságnak észlelt a külvilág, eszméletnek a lengyel társadalom — lassan érlelődött. Tulajdonképpen már jelen volt az 1970. évi zavargások óta, Damoklész kardjaként lebegett a gazdaságirányítók feje felett, főpróbát tartott 1976-ban, majd újabb négy évig készülődött, hogy ezúttal, teljes fegyverzetben színre lépve, birtokába vegye az országot. Ami korábban morgás, zúgolódás, tompa elégedetlenség volt, 1980 nyarára elhatározássá érlelődött. A készületlen dühkitörést felváltotta a hosszútávú, jól átgondolt, összehangolt cselekvés. Júliusban még a párttitkár volt az úr Lengyelországban. Szeptember végére az apparátust körülfogta az új, független szakszervezetek sűrű szövvénye.

Augusztusban volt az első meglepetés. Tömeges sztrájkra ugyan már másutt is volt példa Szovjet-Európában, még arra is, hogy a sztrájkolók csitítására pártfejesek sietnek le a helyszínre, de arra még nem, hogy — mint ezúttal Gdanskban, Szczezinben, Katowicében és másutt — a pártállam *a munkabeszüntetők választott bizottságaival* áll szemtől szembe.¹ Arra sem, hogy ezekkel muszáj szóbaállnia, sőt ceremóniálisan és tisztelettudóan asztalhoz ülnie, mint valami fegyverszüneti delegációnak, amelyet a *másik*

1. Kivéve Budapesten 1956. október-novemberében.

hadviselő fél egyenrangú delegátusai fogadnak. S még ez sem egészen pontos helyzetkép; a formainál is fontosabb újdonság ugyanis az volt, hogy a pártállam delegációja *területek feladásáról* tárgyalt. A rendhagyó, minden előzményt nélkülöző alku tárgya az volt, hogy a dolgozóknak lehetnek-e autonóm (párt-hajtósíj-mentes) szakszervezetei, s hogy van-e joguk — párturalom mellett — sztrájkig menő bér- s egyéb önvédelmi harcra?

1917 óta most történt meg első ízben valahol, hogy a leninista állam meghajolt a lakosság egy összehangolt csoportjának szervezett nyomása előtt; hogy követeléseit ország-világ előtt tárgyalásra méltónak ismerte el, s hogy — a gazdaságiaknál is fontosabb — *intézményes* engedelményekre ráállt. Hallgatólagos, burkolt nyomásnak már más kommunista állam is engedett, beleértve a legnagyobbat, szervezett társadalmi ellenakciót azonban még soha jogosultnak el nem ismert,² még ha élén az Atyaisten állott is összes szentjeivel. Ezúttal csak egy Lech Walesa nevű, tegnap még ismeretlen, hat gyermekes, nyomorgó, üldözött és mélyen vallásos munkásember állott az élen. A rögeszmés Walesa, aki egy szép napon fejébe vette, hogy szabad szakszervezetet alakít, s akit ezért a helyi belügyesek havonként rugdostak össze. (Hogy munkája nem volt, az ugye magától értetődő?) Nos, ez előtt a Walesa előtt hajolt meg a PB-tag és miniszterelnök-helyettes Jagielski, midőn a hajógyári munkások sorfala között a tárgyalóasztalhoz érkezett; *ezt* a Walesát köszöntötte « Elnök Úr »-ként, s ővele együtt írta alá a fordulópontot jelentő történelmi okmányt.³

A helyzet ugyan ezzel nem jutott nyugvópontra (miért is jutott volna?), de Lengyelország történetében új fejezet nyílt, amelynek ismerete, megértése minden további

2. Vagy ha elismerte ideig-óráig, mint az 56-os fölkelés esetében, utóbb törvénytelennek nyilvánította, résztvevőit megölte, lecsukta, üldözte.

3. Az augusztus-szeptemberi események kiemelkedőbb mozzanatait lásd alább « Gdanski krónika » c. összeállításunkban.

cselekvés előfeltétele Közép-Kelet-Európában. Hogy történhetett? Mit hozott? Mire vezethet? Erre próbálunk az alábbiakban válaszolni. Kötetünk minden írása a maga módján adalék a lengyel földindulás jobb megértéséhez.

Amikor Gdanskban és néhány más lengyel iparközpontban kirobbant a *politikai* sztrájk, s megkezdődött a párt-hatalom tervszerű visszavonulása, az ösztöneire hallgató Kelet-Európa biztosra vette, hogy rövidesen akcióba lépnek egy testvéri hatalom dicsőséges tankjai. A mai agyonnyomorított Kelet-Európánkban a félelmi reakciók oly hevesek, hogy a közvélemény egy része még figyelni sem bírt arra, ami Lengyelországban folyik: oly halálos biztonsággal *tudta*, hogy ennek csak rossz vége lehet. (Boldog Nyugat, amely az ilyen veszélyeket csak az eszével latolja, mert megszokta, hogy emelvényről szurkolja végig az eseményt!) A birodalmi központ azonban zavarbaejtően viselkedett: beírta azzal, hogy éberségre intsen a külföldről mozgatott, rendbontásra uszító, antiszocialista elemekkel szemben, s csak arra ügyelt, hogy sztrájkról, megegyezésről, még véletlenül se értesülhessen a gyanútlan szovjet olvasó.⁴ A dicsőséges tankok azonban nem indultak meg — e sorokat 1980 október végén írjuk — s így Lengyelország haladt tovább a maga útján: a Gdanskban kivívott szabadságok szeptember folyamán fokozatosan kiterjedtek az egész országra. A « minek ugrálni, hát engedhetik ezt az oroszok? » kelet-európai bölcsességére, legalábbis időlegesen, rácáfolt az események menete. Az eredmény — független szakszervezetek, amelyekbe már az első hetekben átvándorolt a lengyel nagyipari munkásság túlnyomó része — olyan hihetetlen, hogy csakugyan magyarázatot igényel.

A lenini egypárturalom szemszögéből nézve a lengyel újítás elfogadhatatlan. Elfogadhatatlan elvben: mert világossá teszi, hogy a munkásosztály és a « párt » két dolog. Elfogadhatatlan gyakorlatban: mert ahol önálló munkásszervezet van, ott « a párt » nem diktál tetszése szerint.

4. A magyar pártsajtó bátorsága is csak odáig terjedt, hogy felelősségteljesen cuppogott a tragikus, de azért nem reménytelen helyzetről.

Mindennemű társadalmi öntevékenység eltiltását hívják bolsevik fanyelven « demokratikus centralizmusnak ». S az is tény, hogy ahol csak a leninista párt hatalomra jutott, gondosan kipusztított minden intézményt vagy szervezetest, amely fölött nem volt befolyása. A bolsevik hatalmi ráció síkján az ellenérvek úgyszólván elhanyagolhatók. Így például az az újabb, főleg reformista körökben divatba jött szempont, mely szerint a társadalom « vezetését » megkönnyíti, ha a központi akarattal szemben kifejezésre jutnak a helyi, csoport- és részérdekek is. (A *magasabb* érdekek képvisellete természetesen a központnak van fenntartva...) Ilyen nézeteknek a magyar pártvezetés is időről-időre hangot ad, de ettől még a szakszervezetek semmi szabadságot nem nyertek. Természetesen a részérdekeket sem fejezik ki, ugyanis fából vaskarika az az elképzelés, hogy pártengedelmességnek alárendelt, káderkarrierre törekvő, államilag fizetett hivatalnokok majd úgy viselkednek, mintha ilyen vagy olyan réteg képviselői volnának.

Az életben, szerencsére, nemcsak párturalmi elvek vannak, hanem kivételek is. Ilyen kivétel például a lengyel katolikus egyház, amelyet minden erőfeszítése ellenére sem tudott szétbomlasztani, illetőleg belülről meghódítani a kommunista pártállam. Ez a példa azonban már átvezet minket az 1980 nyárútoi fejlemények magyarázatához. A lengyel katolikus egyházat azért nem tudta felmorzsolni a pártállam, mert annak vezetői és hívei szívósan ellenálltak. A képlet talán nem ilyen egyszerű — az ellenállást helyzeti-nemzeti adottságok is elősegítették, amelyeket ehelyütt rövidség okáért nem tárgyalhatunk —, de végülis a lényeg ez. S ugyanezt a lényegét találjuk meg a lengyel munkásság újabb kivívott eredményei mögött. Nincs okunk feltételezni, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt elvet változtatott, sem azt, hogy az oroszok belenyugodtak abba, ami Lengyelországban történik. De minden jel szerint a társadalmi erők nyomása olyan méreteket öltött, hogy a kormányrudat kezükben tartó pártvezetőknek *nem volt más választásuk*. Kénytelenek voltak néhány alapvető — s első látszatra elfogadhatatlan — követelésnek engedni, mert *minden más döntés még rosszabb kimenetellel*

fenyegetett. Az erőviszonyoknak ez a képlete a jövőre nézve is érvényes: természetes, hogy a lengyel pártvezetés mindent el fog követni, hogy a szeptember elején kényszerűen megadott engedményeket visszavegye, illetőleg kiforgassa valódi értelméből; a kérdés csupán az, lesz-e erre nagyobb ereje, mint eddig. Maguk a lengyelek úgy gondolják, hogy nem lesz, s hogy ennél fogva a társadalmi ellenállás 1980 nyarán elért eredményei tartósíthatók. Ez a — kívülről többnyire lesajnált — önbizalom arra épül, hogy a lengyel népnek máris sikerült a szovjet világban uralkodó törvényekre rácáfolnia.

A közép-kelet-európai társadalmak 1953 óta tartó — változó erővel hol itt, hol ott fellobbanó — szabadságharcában eddig két stratégia kristályosodott ki: az 1956-os magyar és az 1968-as cseh. Mindkettő vereséggel végződött, s ebből sokan azt a keserű végkövetkeztetést vonták le, hogy «nincsen remény». Hiszen logikailag 1956 és 1968 a lehetőségek egész skáláját felölelte: a magyar forradalom meg akarta dönteni a fennálló rendszert, a cseh reformmozgalom pedig belülről akarta átalakítani. Egyik sem sikerült, mert az oroszok a belső átalakítást épp oly brutálisan megakadályozták, mint a forradalmi rendszerváltozást. A két bukás közül talán az utóbbi bizonyult kevésbé hiábavalónak: a csehekkel ellentétben (akik mindent elvesztettek) a magyarság mégis elért valamit, habár késleltetve, burkoltan és komolyabb — intézményes — biztosítékok nélkül. Sokáig úgy tűnt tehát, hogy az ilyesféle burkolt belső javítgatás a szovjet uralom alatt elérhető változás non plus ultrája. Ne kergessünk intézményes demokráciához vagy jogvédelemhez fűződő ábrándokat — örüljünk annak, hogy van egy jó fejedelmünk, s hogy a pártállam (vagy legalábbis annak egy része) velünk cinkos.

E holtpontról mozdította ki Kelet-Európát a lengyel újítás. Ennek elveit a KOR-t (Társadalmi Önvédelmi Mozgalom) kezdeményező demokratikus ellenzék dolgozta ki,⁵ érvényes praxisát azonban a Gdanskból elindult népmozgalom teremtette meg. Miről van szó? Arról, hogy a

5. Lásd alább J. Kuron első szövegét.

lengyel társadalom ösztönszerűen megértette, hogy a pártállam lényegét nem lehet megváltoztatni, s hogy eltávolítani sem lehet ezt az államot a szovjet birodalom mai katonai és politikai ereje mellett. Az 1956-os magyar népforradalomtól eltérően a mai lengyel népmozgalom tehát nem törekszik az államhatalom meghódítására (vagyis a hatalmon lévő párt erőszakos megdöntésére). De az 1968-as cseh népmozgalomtól eltérően nem törekszik ennek az államhatalomnak a megjavítására sem: a reformkommunizmus ábrándjai régesrég szétfoslottak Lengyelországban, mint ahogy szétfoslottak Csehszlovákiában is. A lengyel ellenállás egy harmadik ösvényre lépett, amelynek lényege a következő: a pártállam marad a helyén, s megmarad olyannak, amilyen; de lényegét megtartva is rááll — mert rá kell állnia — bizonyos intézményes változásokra. A pártállam életbenmaradása, lényegének érintetlenül hagyása, vezető szerepének látszólagos csorbítatlansága igen fontos tartozéka ennek a stratégiának. A szovjet beavatkozás eddig minden esetben, így vagy úgy, a helytartó párttal függött össze. A csehszlovák kommunista párt fejlődését 1968-ban a moszkvai főhatalom azért vétőzta meg, mert gyanús irányt vett (valami ilyesmi játszódott le 1954 végén Magyarországon is, Nagy Imre első leváltása idején). Afganisztánban pedig — mint Magyarországon 1956-ban — azért indultak el a szovjet tankok, mert a párthatalom lángja már túlságosan gyengén pislákol. A lengyel ellenzéki és önvédelmi mozgás sikere — tetszik vagy nem tetszik — most azon múlik, hogy a Kania-féle pártvezetésnek sikerül-e valamennyire összeszednie magát: talál-e magában erőt gazdasági reformhoz, rendcsináláshoz, új politikai program kidolgozásához, a szétzilált párttagság összekovácsolásához, s mindezt úgy, hogy az oroszok is bízzanak benne. Ha igen, akkor az eddig kiharcolt feltételek mellett folyhat tovább a kötélhúzás társadalom és állam között. Ha nem, akkor a birodalmi központ közbelépése így vagy úgy bekövetkezik.

De maradjunk a kötélhúzásnál. Képtelenség-e az 1980 őszen kiharcolt új szabadságok tartós fennmaradásában bízni? Lengyelország háború utáni — vagy pontosabban: Sztálin utáni történelme teli van ilyen képtelen valószínűt-

lenségekkel. Így például 1956-ban Gomulka elfogadta, hogy a parasztság visszatérhet az egyéni gazdálkodáshoz, s Kádárékkal ellentétben, akik ugyanebben az időben ugyanezt mondták, a lengyel állampárt azóta sem szegte meg ebbeli ígérését. Ugyancsak 1956-ban jött létre a katolikus egyházzal való kiegyezés, amelynek eredményeként az egyház üldözött ellenfélből megtűrt — ámbár ellenőrzött — kulturális partnerré vált, olyan szellemi-erkölcsi hatalommá, amellyel a párthatalomnak is minduntalan számolnia kell, egy kicsit állammá az államban (talán érdemes itt megjegyezni, hogy Lengyelországban *nem* az állam fizeti a papságot). Az önálló munkás- és alkalmazotti szakszervezetek létrehozása ebbe a történelmi sorba illeszkedik bele, s ennél fogva szervesen kapcsolódik a párthatalom gyakorlásának lengyel tradíciójához.

Igaz, hogy a társadalom belső újjászerveződése most egy olyan osztályban megy végbe — ipari munkásság, bérezettek társadalma — amelyet a leninista állampárt mindig és mindenhol saját tulajdonának, kizárólagos védenecének, elvitathatatlan képviseleti alapjának tekintett. Kitől ered a megbízatás a proletárdiktatúrára, ha a munkásosztály a párttól elkülönülten szervezkedik, sőt egyenesen azzal a céllal, hogy a pártállammal szemben védelmezze magát? Ez itt a bökkenő, s egyben a különbség például az egyház önállóságával szemben. Tudjuk, ugyan, hogy az állampárt a legfőbb erkölcsi értékeket is kizárólagosan óhajtotta birtokolni, de azt sohasem állította, hogy hatalmát a katolikus hívők gyülekezetétől származtatja.

Sokak szemében az új szakszervezeti önállóság fából vaskarikának tűnik, mert vagy egyetemes a munkásérdekért való küzdelem (mely esetben az állam demokratizálására is kell törekednie), vagy pedig önáltatás az egész s legjobb esetben oda vezet, hogy a pártállam a szokásos módon integrálja — lenyeli — az új szakszervezeteket. A gdanski megállapodásnak az a pontja, mely szerint a sztrájkoló munkások tábora elismeri a párt vezető szerepét, ezt a gyanút erősíti, s a politikailag járatlabbak részéről fel is merült a kérdés, nem ment-e a sztrájkbizottság túl messzire a hatalom által követelt

irányban? Miért kellett még neki is a párturalmat legitimálnia? Hogy adhatta fel azt a jogát, hogy a fennálló hatalmi struktúrákat bírálja? Van-e esélye a társadalmi önvédelemnek, ha eleve lemond a politikai demokráciáról? Ha elfogadja, hogy a kommunista állam, úgy ahogy van, tabu?⁶

Az aggodalom érthető, de az érvelés nem állja meg a helyét. Először is az a bizonyos gdanski 2. pont nem legitimálta az állampártot. Csak annyit mondott: «Tudjuk, hogy ki van a nyeregben, erről nem vitázunk.» Másodsor, nincs szó arról, hogy a lázadó munkásság belenyugodott volna a meglévő hatalmi struktúrákba, hiszen ugyanazon egyezmény többi pontjában szinte csupa olyan dologról esik szó, az ármegállapítás módjától a cenzúráig, ami a struktúrához tartozik. Harmadszor, egy történelmi egyezkedésben az önkorlátozás nem szégyen, hanem bölcsesség. A történelemben eddig minden lépés, amely a demokráciát valóságosan mozdította elő, korlátozott és részleges volt. Történelmileg is, logikailag is, a szabadság alfája: a meglévő főhatalom körülhatárolása és a hatalmon kívülállók jogainak megfogalmazása, majd elismertetése. A körülhatárolás természetesen megköveteli — helyesebben: implikálja — a főhatalom elfogadását, de nem ettől válik legitimé.

A lengyel eljárás mód tehát bevált és régi tradíciókat követ. Kelet-Európában az teszi szokatlanná, hogy kívül esik a leninista gondolkozásmódon. A szovjet gőzhenger elérte azt, hogy Kelet-Európában még az antikommunisták egy része is leninista alapon mérlegeli a politikai hatalmat, az ahhoz való viszonyulást. Dupla vagy semmi. Ha nem vagyok a hatalommal, akkor ellene vagyok, s ha ellene vagyok, akkor meg kell döntenem.⁷ Messzire vezetne ki-

6. Olvasóink egy része talán emlékszik arra, hogy sorozatunk első számában erről folytatott vitát Bence György és Kis János Hegedűs Andrással.

7. Ez a radikális forradalmiság szólal meg a romániai Bíró* Péter alább közölt naplójegyzeteiben is.

elemezni, hogy ez a gondolkodásmód hol kezdődött, de annyi bizonyos, hogy demokrácia sehol nem kezdődött ezen az alapon.

Talán túlságosan is nagy figyelmet szenteltünk a lengyel mozgás baloldali bírálatának, amikor pedig Magyarországon inkább az ellenkező érzés uralkodik. A lengyel — gondolja magában öt magyar közül hat — megint egyszer elgaloppozta magát. Isteni szerencse, ha nem fizet rá. De az bizonyos, hogy a példája követhetetlen. « Csak próbálnánk mi sztrájkolni! » Eddig is szakadék volt a két ország között, ezentúl még szélesebb lesz.

Igaz-e, hogy amivel a lengyelek próbálkoznak, olyan rettenetesen messzi esik a magyar társadalom belső út-keresésétől? Tegyük egy pillanatra zárójelbe azt, ami a lengyel helyzetet 1980 őszén olyan rendkívülivé teszi. Számítoljuk le, hogy Lengyelországban gazdasági csőd van, s hogy a magyar gazdaság viszonylag épen vészeli át az újabb keletű megrázkódtatásokat. Vegyük figyelembe az alapadottságokban régtől fogva meglévő különbségeket (a két nemzet nagyságrendje, helyzete Európában, stb), amelyek a két kommunista párt viselkedés-modelljére is rányomták bélyegüket. Milyen következtetésre jutunk, ha mindezeket a különbségeket kiküszöböljük?

Látszólag a lengyel munkás 1980-ban is azt a harcot vívja, amelyet a magyar munkásság 1956-ban gyökeresen más körülmények között kezdett meg (s vesztett el). Ez a párhuzam olyan szembetűnő, hogy jelen kötetünkben is érdemes volt visszatérni rá.⁸ Ebből a legtöbben csak a fáziseltolódást veszik figyelembe.

De egyáltalán nem biztos, hogy nagyobb távlatból nézve is akkora a különbség. 1956 óta Magyarországon nyílt, szervezett megmozdulásra nem igen van lehetőség. De azért a magyar társadalom is mozgásban van, falun-városon egyaránt, s burkolt — néha negatív — cselekvései egyet

8. Lásd a Nagybudapesti Központi Munkástanács tevékenységéről szóló dokumentumokat (80-87. oldal).

s mást kikényszerítettek az elmúlt évtizedekben. Harminc éves távlatból nézve bizonyosan elmondhatjuk, hogy az életkörülmények síkján többet ért el a magyar dolgozó, mint a lengyel. Hiszen ezért lázad az utóbbi, s marad nyugodt a másik. Nyugodt, sőt — a körülötte látható világot felmérve — elégedett: « Ügyesek vagyunk, elértük a magunk csendes módján, amit lehetett; csak rosszabb ne legyen. » Szabatosabban fogalmazva: a magyar társadalom olyan cselekvéssel is beéri, amelyet nem szankcionál tételes jog. A lengyelek abban mások, hogy a sok rossz tapasztalat után *intézményes biztosítékokra* törekszenek. Az érdekvédelem Kelet-Európában többnyire szervezetlenül — ösztönösen, érzésre — folyik; a lengyelek abban újítottak, hogy e harc követelményeit társadalmi szerződésbe foglalták. A sztrájk maga nem újdonság Lengyelországban; arra nem kell pecsétes írás senkitől, hogy lehetséges-e, szabad-e: 1970 óta ezrek és ezrek sztrájkoltak úgyszólván minden évben. A sztrájkjog ennyiben régóta megvan, a gdanski és szzczeczeni írásos megállapodás csak szentesít egy eddig formátlan, megfogalmazatlan, bizonytalan — és ennél fogva kétséges, sokszor hatástalan és többnyire veszélyes gyakorlatot. Az új szerződés utat nyit egy nyugodtabb, kormányozottabb s ennél fogva hatékonyabb eljárás mód előtt. Még az is elképzelhető, hogy a sztrájk törvényesítése után kevesebb lesz a tényleges munkabeszüntetés, ugyanis szokásba jönnek a sztrájkot megelőző békéltetési eljárások. A dolgok ilyen alakulása a pártállam válságát is enyhítené (s az így is volna rendben, hiszen mitől érdemelné a gdanski megállapodás az egyezkedés nevet, ha nem volna *mindkét* fél számára előnyös?): az egyezményes eljárás nyújt leginkább reményt arra, hogy a káoszt felváltja a rend.

Ha összehasonlítjuk az 1980. nyárvégi lengyelországi földindulást az 1956. évi magyar és az 1968. évi csehszlovák eseményekkel, még egy különbség ötlük szembe. A lengyel küzdelemnek nincs meg az az ifjú pátoza, amely annak idején a magyar forradalmat, majd a tizenkét évvel későbbi cseh erjedést jellemezte. Elődeikkel ellentétben a lengyel munkásvezetőknek nincsenek illúzióik. Nemcsak azt tudják, hogy csodák nincsenek, hanem azt is, hogy

minden kivívott eredményt napról napra újra kell érvényesíteni. Az augusztus óta végbement, olykor látványos változások ellenére sem számítanak a rendszer « megújulására », s nem építenek semmiféle ígéretre, csakis a saját szívós kitartásukra, valamint arra, hogy a Gdanskban megfogalmazott kompromisszumtól való eltérés a kormányzat számára is rosszabb helyzetet teremtene. Ilyenek az új « érdekviszonyok » Lengyelországban (hogy kivételesen egyszer mi is a mai magyar szociológia zsargonját beszéljük).

A munkások bizalmatlansága a pártállammal szemben lépten-nyomon megnyilvánul (újabb és újabb figyelmeztető sztrájkok, stb). Voltaképpen itt van az igazi törés; a lenini szocializmus normális működési modellje ugyanis mindenekelőtt azt követeli, hogy a dolgozók folyton bizalmat előlegezzenek az uralkodó pártnak, függetlenül az elért eredményektől vagy attól, hogy éppen milyen irányban halad « a vezetés ». Az új lengyel munkásszervezetek az egészséges bizalmatlanságra építik a pártállammal való együttműködésüket. Régi tapasztalatból tudják, hogy a legcsekélyebb bizalom előlegezése is nyomban a hatalom csapdájába lökné őket. A hatalom képviselői sokkal könnyebben mondhatják az új szakszervezetek vezetőinek: « Jól van, rendes fiúk vagytok, derék hazafiak, veletek meg lehet egyezni », — *ők* nem adhatják vissza a bókot, mert azonnyomban elkapja karjukat, lábukat a totalitárius érzékazonosság hajtószíja. A totális állammal érdekközösségbe lépni: taktikai hiba. Attól kezdve minden érvelés, magyarázkodás hiábavaló, a Hatalom tudja, amit tud, s a kellő pillanatban rácsatolja ügyfele kezére a bilincset: « Hát nem tegnap mondtad, hogy a Párt jót akar? Most megint rakoncátlan vagy? Megint kezded? (stb.) ». Az ilyen törbeejtés ellen a legbiztosabb védekezés, ha eleve nincs szó egyetértésről. Igenis, haragszunk. Igenis, mást akarunk. Igenis, rakoncátlanok vagyunk: *elvből*. Nem gondoljuk, hogy a párt jót akar, legfeljebb arra tartjuk képesnek, hogy felismeri érdekeit. Nem kell jutalom, nincs szükség mosolygó egyetértésre. *Világosan körülhatárolt jogok kelleneek*. Ellenzék csak ilyesféle alapállásból tart-

ható fenn. Aki az egyetértés nyelvét beszéli, azt előbb-
utóbb lenyeli a Hatalom.

Egyetlen ponton képzelhető el érdek-azonosság az állampárt és a társadalom között — Lengyelországban csakúgy, mint Magyarországon — : az oroszokat illetően. Finnországot kivéve a szovjet érdek-zóna csak kommunista államot tűr meg. Ebben a helyzetben nagy különbség, hogy a helyi főhatalmat bitorló kommunista párt, illetőleg annak vezetése, kivel cinkosabb: Moszkvával vagy saját nemzetével. Az első esetben a társadalom kiszolgáltatottsága teljes. A második esetben az emancipációs stratégiának valamennyire az állampárt is részese. Ez persze nagyfokú skizofréniát feltételez a helyi pártvezérek részéről: az oroszok felé közvetítő, érdekkijáró szerepüket valahogyan össze kell egyeztetniük a szocializmusról és a proletár internacionalizmusról alkotott ideológiai képükkel. Ez a kétértelműség — változó tudatossági fokon, változó intenzitással — létezik. S az adott helyzetben a közvetítő szerep eljátszására nem is igen alkalmas másfajta politikus-típus, mint a skizoid vagy — a cinikus. Csehszlovákia tragédiája, hogy 1968-ban naív vezetői voltak, 1968 után pedig olyan rideg vezérkar került az élre, amely közvetítő szerepről mit sem akar tudni. Magyarországon az utolsó két évtizedben kialakult a közvetítő tudat. A Lengyelországgal kapcsolatos nagy kérdések közül az egyik, s nem a legkisebbik, éppen az, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt jelenlegi — erkölcsileg megtépázott, szellemileg régóta megtizedelt — vezetősége el *tudja-e* játszani a közvetítő szerepet nemzete és a szovjet kormány között? (Mert, hogy ezt a szerepet *akarja* játszani, arra vannak jelek.) Egy másik, ehhez kapcsolódó kérdés: hogy adott esetben találnak-e az oroszok egy maroknyi elszánt csatlóst — muszkavezetőt, ahogy ezt Magyarországon nevezték 1956-ban —, aki a közvetítéssel szakítva a kíméletlen helytartóságot választja s az ezzel járó véres munkát képes is elvégezni?

Amikor e sorokat írjuk, még nincsen jele ilyesminek. Eleve nem is könnyű elképzelni, mire számíthat egy erőszakos orosz beavatkozás. Elvégre is a lengyel munkás elégedetlensége évtizedek óta tart: szovjet tankhadosz-

tályok jelenlététől nem lenne kisebb (a tankhadosztályok máris jelen vannak). Lengyelország alapproblémája, hogy a termelési apparátus vészesen elégtelenül működik a lakosság elvárásaihoz és kialakult életszínvonalához képest: mit tud ezen változtatni egy fegyveres intervenció, hacsak azt nem, hogy a termelést egyenesen nullpontra taszítja? Nincsenek illúzióink: tudjuk, hogy a Lengyelországban kialakult helyzet kihívás a szovjet rend ellen, s hogy a birodalom vezetői minden rendelkezésükre álló eszközt igénybe fognak venni, hogy ráncbaszedjék ezt a lázadó tartományt. Ha a távolabbi jövőt mégsem látjuk olyan sötétnek, ennek egyedüli oka a lengyel nép. Csaknem négy évtized története tanúsítja, hogy Lengyelországot nem lehet úgy kormányozni, mint Ukrajnát vagy Fehéroroszországot.

Kende Péter

Gdanski krónika

Ébredj fel Lenin, Brezsnyev megőrült! — szólt a tizenkét évvel ezelőtti panaszos felirat a prágai Vencel tér egyik házfalán. Ma már pusztá felidézésekor is feszenünk, noha tudvalévő, hogy a mögötte rejlő illúziók elvesztése nem hozott katartikus fordulatot: a fénykorában mozgósító hatású revizionizmus valójában máig betöltetlen ideológiai űrt hagyott maga után és hosszú időre beköltözött Kelet-Európába a politikai apátia. Egyedül Lengyelország maradt kivétel ezalól, ahol az állandó társadalmi feszültség többször is nyílt konfliktushoz vezetett. Az 1970-es vérbefojtott balti munkásfelkelést valamint a radomi és ursusi munkások 1976-os sztrájkmozgalmát közvetlenül az élelmiszerárak tervezett emelése váltotta ki, a szinte folyamatos gazdasági válság mellett azonban sajátos nemzeti hagyományok is táplálták a társadalmi elégedetlenséget. Elegendő utalni rá, hogy az újkori történelme során szomszédai által többszörösen felosztott országban a katolikus egyház nemcsak ápolója, hanem valóságos jelképe lett a nemzeti öntudatnak. A geopolitikai helyzete miatt csak erősen korlátozott nemzeti függetlenséget élvező Lengyelországban ezekkel a tradíciókkal került szembe a második világháború után meghonosított új politikai rend.

A hetvenes években hullámvölgybe került progresszív erőknek ugyan jó okuk volt rá, hogy ne kísérletezzenek túlságosan radikális programokkal, a lengyel értelmiségiek egy csoportja mégis elérkezettnek látta az időt, hogy átértelmezze a politikai realizmus bevett koncepcióját. Így

született meg 1976-ban a hivatalos elismerésre igényt tartó Társadalmi Önvédelmi Bizottság (KOR) — és vele a szovjet társadalmak első valódi politikai ellenzéke. A KOR tevékenysége nyomán kibontakozó demokratikus mozgalom a társadalmi változások legfőbb hajtóereje lett.

Egészen 1978-ig. Pontosabban október tizenhatodikáig, amikor a krakkói érseket pápává választották. A mélyen vallásos lengyel népnek szinte kimeríthetetlen morális erőt adott ez az esemény, s a politikai erjedés meghatározó elemévé vált. « Visszanyertük nemzeti méltóságunkat » — hangzott a lengyelek kommentárja. II. János Pál nyolc hónappal későbbi országos körútja — stílusosan szólva — már csak szentesíteni tudta a fellobbant nemzeti érzéseket.

Ilyen előzmények után következett be 1980 augusztusában a ma még felbecsülhetetlen jelentőségű társadalmi robbanás.

*

Ezúttal is minden a húsarak emelésével kezdődött. A kormány júliusban elhatározta, hogy az üzemi üzlethálózatban eddig kedvezményes áron hozzáférhető húst fel emelt bolti áron hozza forgalomba. Az intézkedés nyomán Ursusban és Lublinban kitört sztrájkokat ez egyszer még sikerült időben megfékezni a néhány napos tárgyalások végén bejelentett általános fizetésemeléssel.

AUGUSZTUS 14-ÉN leáll a termelés a gdanski Lenin hajógyárban. A munkások az átlagbér összegével közel egyenértékű fizetésemelést követelnek.

AUGUSZTUS 15-ÉN újabb üzemek állnak sztrájkba és a városi tömegközlekedés is teljesen megbénul. A Gdansk-tól nem messze fekvő kikötőváros, Gdynia Párizsi Kommun elnevezésű hajógyárának 12.000 munkása közül nyolcezren beszüntetik a munkát. A gdanski Lenin hajógyár 17.000 munkása politikai követeléssel lép fel: a szabad

szakszervezetek egyik legismertebb előharcosának* elbocsájtása tiltakozó hullámot vált ki. Megalakul az üzemi sztrájkbizottság, mely határozatban foglal állást az utcai tüntetések szervezése ellen és alkoholtilalmat rendel el a gyár területére. Mindenki emlékszik még az 1970-es sortüzure... Megindulnak a tárgyalások. A gyárudvaron a munkások hangszórókon hallgatják az igazgatóság és a munkásküldöttek megbeszéléseit. Ugyanezen a napon Ba-biuch miniszterelnök higgadtságra szólítja fel a lakosságot, Edward Gierek pedig hazatér a Szovjetunióban töltött vakációjáról.

AUGUSZTUS 16-ÁN újabb üzemekben alakulnak meg sztrájkbizottságok, melyek nyomban felveszik a kapcsolatot a Lenin hajógyárral és javaslatot fogadnak el a sztrájkolók közös politikai szervezetének létrehozásáról. Röviddel ezután a gdanski gyárközi sztrájkbizottság az alábbi 21 pontban határozza meg követeléseit:

1) *A párttól és a munkaadóktól független szabad szakszervezetek elismerése a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Lengyelország által is törvénybe iktatott 87. számú egyezménye alapján;*

2) *A sztrájkjog elismerése valamint a sztrájkolók és a velük együttműködő személyek biztonságának szavatolása;*

3) *Az Alkotmányban lefektetett szólásszabadság, közlési- és könyvnyomtatási szabadság tiszteletben tartása. A független kiadványok elleni akciók beszüntetése és annak biztosítása, hogy minden egyház képviselője szót kapjon a sajtóban, rádióban és a televízióban.*

4) A): *Az 1970-es et 1976-os sztrájkok után elbocsájtott személyek, valamint a felsőoktatásból politikai véleményük miatt kizárt egyetemi hallgatók jogaikba való visszahelyezése. B): Az összes politikai fogoly, így E. Zadrozynski, Jan és Marek Kozlowski szabadon bocsátása, továbbá a véleményszabadságot semmibe vevő erőszakos intézkedések megszüntetése;*

* Anna Walentynowicz.

5) A sajtó, a rádió és a televízió adjon hírt a sztrájk-bizottság megalakulásáról és követelései kapjanak sajtó-nyilvánosságot;

6) A válsághelyzet felszámolását célzó valódi akciók kezdeményezése, mint például: az ország gazdasági és társadalmi helyzetére vonatkozó összes információ nyilvánosságra hozatala. Továbbá lehetőség arra, hogy a társadalom tagjai szociális hovatartozásuktól függetlenül részt vegyenek a reformtervekről szervezendő vitákban;

7) A sztrájk idejére minden sztrájkoló a szabadság után járó fizetését kapja;

8) Minden dolgozó alaphére havi 2.000 zlotyval emelkedjék a húsárak növekedésének ellensúlyozására;

9) Mozgó bérskála;

10) A belső piac élelmiszerekkel való feltöltése és az export feleslegre való korlátozása;

11) Az átlagosnál jobban ellátott üzletekben bevezetett árak eltörlése és a devizáért való áruértékesítés felszámolása a belföldi piacon;

12) A piaci egyensúlyzavarok megszűnéséig jegyrendszer bevezetése a hústermékekre;

13) A gazdasági vezetők kinevezésénél csak a szakképzettség legyen mérvadó, a párttagság nem. A rendőrség, a biztonsági szolgálat és a pártapparátus kiváltságainak megszüntetése a családi pótlékban mutatkozó szintkülönbségek eltörlésével, az apparátust ellátó speciális üzletek megszüntetése;

14) A nők ötvenéves koruktól kezdve, a férfiak ötvenöt éves koruktól fogva legyenek nyugdíjjogosultak, illetve a nők harminc munkában eltöltött év után, a férfiak harmincöt évi munka után kérhessék nyugdíjazásukat;

15) A régi rendszerben megállapított nyugdíjradékokat a jelenlegi nyugdíjak szintjére kell emelni;

16) Az egészségügyi szolgálatban dolgozók munkakörülményeinek megjavítása a dolgozók jobb orvosi ellátása érdekében;

17) A három évre szóló gyermeknevelési segély meghosszabbítása;

18) *Kellő számú bölcsöde és óvoda létesítése a dolgozó anyák gyermekei számára;*

19) *A lakáskiutalás meggyorsítása, illetve a várakozási idő lerövidítése;*

20) *A 40 zlotyban megállapított kiszállási költség 100 zlotyra történő emelése, a kiszállási díj felemelése;*

21) *Szabad szombat biztosítása. A folyamatosan működő, váltott műszakban dolgozó üzemekben a szombati munkanapért vagy a szabadságidő meghosszabbítása vagy hetenkénti egy többlet-szabadsnap járjon.*

Ugyanezen a napon megszakad a telefonösszeköttetés Gdansk és a külvilág között. Kormánybizottság alakul a balti munkások követeléseinek tanulmányozására, melynek élére Tadeusz Pyka miniszterelnök-helyettest nevezik ki.

Növekszik a feszültség a városban. A sztrájkolókat a lakosság látja el élelmiszerekkel, innivalóval. Az igazgatósággal folytatott tárgyalások nem vezetnek eredményre.

AUGUSZTUS 17-ÉN már számos jel utal arra, hogy a munkások hosszan tartó sztrájkra rendezkedtek be. Őrséget állítanak a főkapu elé, sokan egyáltalán nem hagyják el a gyár területét és az éjszakát is a műhelyekben töltik. Az udvart szinte szünet nélkül kis csoportokba verődött munkaruhás emberek népesítik be, a sztrájkbizottság vitákat rendez a legégetőbb kérdésekről és a megmozdulás kezd szervezett formákat ölteni. A sztrájkbizottság elveti az erőszak módszerét s minden tekintélyét latba veti, hogy ne szabaduljanak el a feltörő indulatok. Különös szerepe van ebben a mozgalom rövid idő alatt népszerűvé vált vezetőjének. Lech Walesa, a Lenin hajógyár munkása, akit már 1970-ben is beválasztottak az akkori sztrájkbizottságba s akinek a neve időközben bejárta a világsajtót, mindössze néhány napja került vissza eredeti munkahelyére. Amióta az 1976-os sztrájkok után elvesztette állását, egyre többször került összeütközésbe a hatóságokkal, és közeli tapasztalatokat szerezvén módszereikről, azt is megtanulta, mi a legcélravezetőbb magatartás velük szemben. Taktikai utasításai — például az, hogy

mindenki őrizkedjék a Szovjetunió elleni kijelentésektől — mindig meghallgatásra találnak.

AUGUSZTUS 18-ÁN százezer munkás sztrájkol a balti tengerparton s ez azonnali engedményekre készíti a hajógyár igazgatóságát: 1500 zlotys általános fizetésemelést ajánl a tárgyalások harmadik fordulóján. De ezzel már elkésett. A kezdeti « hússztrájk » néhány nap leforgása alatt politikai akcióvá szélesedett. A hajógyárba egymás után érkeznek a szomszédos üzemek delegációi, akik szolidaritásra szólítják fel a munkásokat, azt kérve tőlük, hogy csak akkor vegyék fel a munkát, ha mindenütt teljesítették a követeléseket. Ezzel valójában új sztrájk kezdődik.

Mialatt küldöttségeket, röplapokat és nem utolsó sorban híreket szállító fellobogózott teherautók szelik keresztül a várost és az olajfinomító sztrájkja benzinhiánnyal fenyeget, egyre szűkül a Gdansk köré vont rendőrgyűrű.

Délelőtt 11-kor kis híján veszélyes fordulatot vesznek az események. Percről percre nő a zúgolódó-zajongó tömeg a hajógyár igazgatósági épületének ablakai alatt. Azt követeli, hogy a kikapcsolt gyári rádiót nyomban helyezzék újra üzembe. Csoda, hogy senki nem ront be az ajtón. A tömeg kívánságára az emeleti ablakban megjelenik az igazgató és — igen udvarias hangon — határozottan megtagadja a követelést. Arra hivatkozik, hogy két nappal ezelőtt írásbeli megállapodás született arról, hogy mindenki felveszi a munkát.

Ha szombaton felvettük volna a munkát, mindnyájunkat kijátszottak volna — mondja a sztrájkbizottság egyik tagja. A tömeg egyemberként kiáltja: « A rádiót! A rádiót! » A kiáltásokat kisvártatva a lengyel himnusz követi. Az igazgató, aki együtt énekel a többiekkel, végül 15 percet kap arra, hogy meggondolja magát. Ha nem, « letartóztatják ».

Három perccel az ultimátum lejárta előtt, miközben a munkások a szakszervezeti jogokról hallgatnak előadást, Walesa minden kíséret nélkül felmegy az igazgatóhoz. Az a szándéka, hogy megfenyegeti, de amikor belép az

irodába, keserűség fogja el:

— Engem már olyan sokszor letartóztattak, hogy én magam képtelen vagyok erre a lépésre. Tartsa meg magának a rádióját, megleszünk nélküle! — mondja és magára hagyja tanácstalan ellenfelét, aki magyarázkodni akarna, szeretne egy kávé mellett mindent nyugodtan megbeszélni... Miért viselkednek vele úgy, mint egy vadállattal? Talán elfelejtették, hogy 1970-ben még egyszerű mérnök-ként ő tárgyalta Gierekkel a sztrájkolók küldöttként?... Valaki megkérdezi tőle, mit érez most, tíz évvel későbbi szerepkörében. Levert, a homlokát törli. Ő jót akar, ki gondoljon határidős munkára, ha nem ő? Elpazarolt energiákat emleget. Nem lehetne úgy, mint Magyarországon?

A reggel még izgatottan várt Tadeusz Pyka miniszterelnök-helyettes érkezése már senkit sem hoz lázba délután. Senki nem gondolja, hogy hajlandó lesz eljönni a gyárba és tárgyalni a 350 delegátussal. A többi hír annál nagyobb izgalmat vált ki: állítólag Varsó mozgolódik, Krakó is megbolydult és Szczecin is szolidaritási sztrájkba lépett. Valaki felröppenti az újságot:

— Sztrájkok vannak Romániában!

— Romániában? De hiszen akkor...

— És hivatalosan közölték, hogy összeült a Politikai Bizottság.

— Nagy dolog...

— Gierék beszélni fog!

Este fél nyolckor vagy kétszáz munkás szorong a szabadba kitett tévékészülékek előtt. Kezdődik a tévéhíradó. Hosszú képsorok peregnek a munkában tevékeny országról s közben egy higgadt hangú kommentátor a « munka-beszüntetések » okozta veszteségekről és az irreális követelésekről beszél. Harsány nevetést vált ki az Afganisztán nemzeti ünnepéről szóló méltatás majd később a Brezsnyev és a mongol párt vezetőjének találkozásáról adott beszámoló.

« Igen nyugtalanítóak az utóbbi hetek és különösen az utóbbi napok eseményei » — kezdi beszédét Gierék. Kijelenti, hogy indokolt a hajógyárban uralkodó feszültség, de mereven elzárkózik attól, hogy tárgyalásokat kezdjen

az « anarchista és felelőtlen elemek befolyása alatt összeállított politikai követelésekről ». « A gazdaságpolitikában hibákat követtünk el » — mondja, majd az önkritika után nagyjelentőségű gazdasági intézkedéseket jelent be. Keményen bírálja a « bürokratikus és a tömegektől elszakadt » szakszervezeteket, de egyúttal védelmébe is veszi őket — vagyis elutasítja a szabad szakszervezetek gondolatát. « Mindenről lehet vitatkozni, de egy valami vitathatatlan: az országnak belső nyugalomra van szüksége ».

— Ámen! — vágják rá irónikusan a munkások. — Csak ne mondta volna ugyanezt 1970-ben...

AUGUSZTUS 19-ÉN a rádió közleményt sugároz a gdanski városi pártbizottság üléséről, melyen jelen van Jablonski, az Államtanács elnöke, Tadeusz Pyka miniszterelnök-helyettes és Stanislas Kania, a központi bizottság titkára. Gierek előző napi televíziós beszéde ugyan nyilvánvalóan hatástalannak bizonyult, amennyiben sikertelen maradt a sztrájkolók megosztására tett kísérlete, a városi pártszervezet mégis hasonló manőverrel próbálkozik. Nyilatkozatában megállapítja, hogy « szocialistaellenes elemek keveredtek a becsületes munkások közé ». Ezen a címen Pyka megtagadja, hogy a gyárközi sztrájkbizottsággal lépjen tárgyalásba, és csak az egyes üzemek sztrájkbizottságait fogadja el tárgyalópartnerének.

Délután csöng a telefon a sztrájkoló üzemek irodáiban. a miniszterelnök-helyettes a városi pártbizottságra hívja a sztrájkolók képviselőit, az üzemi párttitkárt és a szakszervezeti titkárt. A hatóságok arra számítanak, hogy a sztrájkolók — hacsak nem akarják maguk ellen fordítani a közvéleményt — nem utasítják vissza a párbeszédet. A legtöbb üzem mégis a gyárközi sztrájkbizottsághoz utasítja a tárgyalásos rendezés elő(?)mozdítóit. De akik elmennek az ellenséges hangulatban zajló találkozóra, (mindössze 17 üzem képviselői a 280-ból), azok sem mutatnak különösebb hajlandóságot az együttműködésre. Bár néhány delegáció megállapodást ír alá a munka felvételéről, többségük udvariasan nyugtázza a felajánlott gazdasági intézkedéseket, ám amikor ennek fejében a sztrájk beszüntetését kérik tőlük, sajnálattal közlik, hogy illetéktelenek egy

ilyen súlyos döntés meghozatalára. A kormánytisztviselők elborult arccal bocsájtják őket útjukra.

A gyárközi sztrájkbizottság (MKS) esti ülésén egymás után kapnak szót a gyárak képviselői. Fiatalemberek — gyakran kamaszok — ugranak a mikrofon elé és izgatottan számolnak be az utóbbi napok eseményeiről. Van aki csak ennyit mond: « Minden rendben! », másvalaki részletesen ecseteli, hogyan « húzta el a csíkot » az igazgatójuk, amikor felolvasták neki a különböző követeléseket. A hangnem már-már családias, keresetlen. Mint a többiek véleményét is jól tükröző hozzászólóé, aki ezt mondja:

— Volt egy javaslat. A Pyka-féle. Rossz javaslat.

A nap folyamán a rendőrség visszatoloncolja Varsóba a KOR egyik szervezőjét, munkásküldötteket kísérnek megbilincselve a kapitányságra, a röplapokat osztó sztrájkolóknak — igaz, láthatóan kedvetlenül — detektívek erednek a nyomukba — a hatóságok a megfélemlítés eszközt is kezdi bevetni. Kirajzolódik a hatalom többlépcsős stratégiája. Gierek keménységet mutató beszéde, a kormánybizottság felhívása a tárgyalásokra és a nem túl energikus rendőri intézkedések azonban együttvéve is csak a párt és az állam gyengeségéről tanúskodnak. Mi több, veszélyesen.

AUGUSZTUS 20-ÁN mintha a kormány legalábbis elszánta volna magát az « erős kéz politikájára », közel 20 ellenzéki személyiséget tartóztatnak le, köztük a KOR két legismertebb vezetőjét, Jacek Kuront és Adam Michniket. Az elmúlt napok krónikájához tartozik, hogy miután egy lépést sem tehettek anélkül, hogy ne kövessék őket, előfordult, hogy időzavarba kerülve « saját kocsijukat », vagyis a nyomukba szegődött rendőr gépkocsiját vették igénybe... taxi helyett.

Bár Szczecin után Katowicére és Nowa-Hutára is áttért a sztrájk, a Gierekkel hagyományosan lojális Sziléziában pedig sztrájkbizottságok alakultak és a bányászok a kormány tudomására hozták, hogy ha erőszakot alkalmaz Gdanskban, ők is sztrájkba lépnek — teljes a nyugalom a Lenin hajógyárban. Talán az országos rokonszenv

miatt is, a megingathatatlan elszántság általános derűvel párosul. Valóságos virágerdő borítja a gyár kapuját és a közepén lévő hatalmas perselyben egyre gyűlnek a megszírólt jött delegációk és magánszemélyek adományai.

Rövid időre minden megváltozik, amikor egy titokzatos rádióamatőr külföldön vett adásában bejelenti, hogy megindult a szovjet katonai bevonulás. Egy-két óra múlva kiderül, hogy a hír alaptalan volt, márcsak azért is — hangzik a többek szerint egyedül hiteles cáfolat — mert a szovjet csapatok már jóideje bent vannak az országban... A rövidéletű rémhír terjesztője mindössze abban nem tévedett, hogy a szovjet vezetőség valóban nem nézi tétlenül a lengyelországi helyzetet: hosszú idő után először elkezdik zavarni a BBC és az Amerika Hangja orosz nyelvű adásait.

Az MKS tizenhárom tagú elnöksége változatlanul arra vár, hogy tárgyalóasztalhoz ülhessen. Varsóban 62 neves értelmiségi is azzal a felhívással fordul a hatóságokhoz, hogy késedelem nélkül kezdjék meg a tárgyalásokat a gdanski gyárközi sztrájkbizottsággal. Egyre nagyobb nyomás nehezedik az ország vezetőire. A katolikus értelmiségiek egyik csoportja (DIP), amely az ellenzék mérsékelt szárnyához tartozik, nyilatkozatot ad ki s ebben kijelenti, hogy « a történekeért teljes mértékben a hatalom felelős », mivel megakadályozta a politikai élet demokratizálódását. Az adott pillanatban ez egyértelműen azt jelenti, hogy a hatalomnak el kell ismernie a gdanski munkások politikai testületét és fel kell vennie a kapcsolatot a minden demokráciában nélkülözhetetlen — ellenhatalommal.

AUGUSZTUS 21-ÉN megváltozott összetételű kormánydelegáció érkezik Varsóból: a miniszterekből és magasrangú államhivatalnokokból álló tizenöt tagú küldöttség élén Tadeusz Pyka helyett — akinek konoksága eddig minden előrelépést megakadályozott — a Politikai Bizottság másik tagja, Mieczyslaw Jagielski áll. Ő az a miniszterelnök-helyettes, aki júliusban sikerre vitte a sztrájkok nyomán Lublinban megindult tárgyalásokat. Megérkezése után interjút ad a helyi rádióknak, melyben bejelenti, hogy kész az üzemekben tárgyalni, sőt arra is ígéretet tesz,

hogy az indokolt követeléseket nyomban kielégíti. A teljesíthetetlen követelésekről feltett szándéka bebizonyítani, miért irreálisak. A szokatlan hangnem senkinek nem kerül el a figyelmét.

A gyárközi sztrájbizottság esti ülése kedélyes zűrzavarban indul. A hatalmas terem egyik sarkában egyetemisták sürgölődnek egy sokszorosító gép körül, az alkalmi büfében szendvicsek készülnek az izgatottan beszélgető küldötteknek, de a lárma ellenére egymást követik a szóonokok az emelvényen. A gyár egyik fontos vezetője is szót kér. Zavarba ejtően patetikus. « E történelmi pillanatban én sem tehetek mást, mint hogy csatlakozom önökhöz! » A következő hozzászóló Anna Walentynowicz, a szabad szakszervezeti mozgalom egyik kezdeményezője elmondja, hogy az az ember, aki most olyan szépen beszélt, évek óta kíméletlen ellensége a független munkásvezetőknek és személy szerint is felelős azért, hogy őt elbocsájtották. Szavai hideg zuhanyként érik a hallgatóságot. Az ügyeskedőnek távoznia kell, a kis híján rászédett hallgatóság pedig egy leckével gazdagabb.

A PAP lengyel hírügynökség szerint az utóbbi napokban tartott párttaggyűléseken a résztvevők hangsúlyozták, hogy meg kell fékezni a rendet és biztonságot veszélyeztető elemeket.

AUGUSZTUS 22-ÉN döntő szakaszába lép a gdanski konfliktus. Jagielski miniszterelnök-helyettes találkozt kezdeményez a gyárközi sztrájbizottság képviselőivel, hogy tisztázza, milyen feltételek mellett kerülhet sor a tárgyalásokra. Az MKS-nek az a kikötése, hogy állítsák helyre a Gdansk és az ország többi városa között megszakított telefonvonalakat. Jagielskinek két kívánsága van: a városi tömegközlekedési sztrájk azonnali beszüntetése (ami a kormány számára látványos eredmény lenne), és Anna Walentynowicz, Lech Walesa és egy náluk nem kevésbé hajthatatlan munkásvezető kizárása az MKS elnökségéből. Utóbbi indítványa merev elutasításra talál.

Eközben Barcikowski miniszterelnök-helyettes Szczecinben megkezdi a tárgyalásokat a helyi gyárközi sztrájbí-

zottsággal — a politikai jellegű követeléseket azonban sorra-rendre visszautasítja.

A felgyorsult eseményeknek mindenki a maga módján akar irányt szabni. Varsóban, ahol a lakosság mindent felvásárol az üzletekben, este 9 óra tájban villamosok sorakoznak a Központi Bizottság székháza elé. A néma tüntetés nem tart tovább egy negyedóránál, de a valószerűtlen lassúsággal továbbinduló járművek látványából nem nehéz kiolvasni a közvélemény fenyegető figyelmeztetését. A gdanski érsek a felkelés és a vérontás veszélyére utalva óvatosságra int. A rendőrség — mivel 48 órán túl nem tarthat őrizetben olyan személyeket, akik ellen nincs vádemelési javaslat — szabadlábra helyezi az ellenzék számos aktivistáját, de csak azért, hogy néhány perc múlva újra letartóztassa őket. A párttagok a legfelsőbb vezetés antidemokratikus módszereit támadják. Az egyetemi tanárok az egyéni kiváltságok megszüntetését és a jelenlegi helyzetért felelős személyek megbüntetését sürgetik.

Az egyre mélyülő válság súlyos választás elé állítja a lépéshátrányba került Politikai Bizottságot, mely szinte szünet nélkül ülészik.

AUGUSZTUS 23-ÁN Lech Walesa nem minden ünnepélyesség nélkül jelenti be a munkásoknak, hogy mindkét fél készen áll a tárgyalások megkezdésére és este nyolcra várja a Jagielski vezette delegáció érkezését. A határtalan lelkesedés nem indokolatlan. A rendszer fennállása óta először történik meg, hogy az ország vezetői közvetlen politikai tanácskozást kezdenek sztrájkoló munkásokkal.

Amikor a hajógvár előtt feltűnik a tíz tagú kormányküldöttséget szállító autóbusz, az újjongó munkások a gyárkapuhoz nyomulnak. Mindnyájan tanúi akarnak lenni a nem mindennapos jelenetnek. Walesát éltetik... A busz sofőrje, aki lépésben hajt be a gyár területére, hirtelen elveszti önuralmát a hatalmas embertömeg közepén. Felgyorsít, úgy tűnik, elkerülhetetlen a katasztrófa, az utolsó pillanatban mégis lefékez. A buszból kilépő, feltűnően sápadt vezetőket Walesa fogadja. Együtt mennek végig a megbeszélések színhelyére vezető úton, a külföldi fotóriporterek és a diadalittas munkások sorfala között.

Amint helyet foglalnak a tárgyalóasztal körül, Jagielski beszélni kezd. « Elnök Úr! » — fordul Walesához. « Július eleje óta számos tehetséges emberrel, valódi aktivistával találkoztam a tárgyalásokon. Ezeknek az embereknek a szakszervezetekben van a helyük. » A szakszervezeteknek pedig ki kell szélesíteni a jogait, meg kell növelni a hatáskörét, teszi hozzá, mintegy jelezve, hogy ennyit szándékozott mondani az MKS követéseit tartalmazó első pontról. Majd nyomban rátér a továbbiakra.

A sztrájkjog, folytatja, olyan nagy horderejű kérdés, melyről lehetetlen ilyen túlfűtött légkörben tárgyalni. A sztrájkolók büntetlensége teljességgel jogos követelés és nem is fogják őket felelősségre vonni semmilyen formában. Walesa közbeveti: « Mégis sok sztrájkolót vettek őrizetbe és sokan vannak börtönben a sztrájk miatt ». A miniszterelnök-helyettes rátér a következő pontra. Kifejti, hogy a cenzúra kulcsfontosságú intézmény, mely nem vezethet az igazság eltorzításához és arra hivatott, hogy védelmezze az államtitkokat, ügyeljen arra, hogy senki ne sérthesse meg más országok méltóságát és harcoljon a pornográfia ellen. Mindez persze pontosításra szorul, ismeri be. Mi a helyzet a független kiadványokkal? Mindenki tudja, hogy vannak olyan nem-hivatalos publikációk, melyek megelőgszenek a bírálattal, akadnak azonban olyanok is, amelyek a szocialista rendszert alapjaiban támadják. A probléma tehát sokrétű. Azzal kapcsolatban, hogy az egyház képviselői kapjanak szót a sajtóban, utal rá, hogy az egyház és az állam közötti kapcsolatok folyamatosan javulnak és számokat idéz arról, hogy jelenleg is sok egyházi kiadvány létezik.

Ettől a pillanattól fogva fokozatosan élesedik a hangnem. Az elnökség egyik tagja elmondja, hogy az egyik katolikus lap olyan kevés példányban jelenik meg, hogy soha nem tud hozzájutni. Valaki megjegyzi, hogy a nagy példányszámú újságok viszont csak meglehetősen szűkkörű olvasótáborra számíthatnak...

Áttérve a politikai foglyok kérdésére, Jagielski kijelenti, hogy a sztrájkbizottság dokumentumában szereplő három személyt független bírák ítélték el, törvényes per során, rájuk bizonyított bűncselekményekért.

— Országunkban nincsenek politikai foglyok — vonja le végső következtetését.

— Nekünk nem kell bemutatni ezt a társadalmat: engem is többször letartóztattak — veti ellen Walesa, akinek a szavait kirobbanó taps követi.

— Mostanáig a sajtó váltig azt állította, hogy minden rendben van az iparban. Egy ideje merőben megváltozott a véleménye a gazdasági helyzetről. Nem gondolja, hogy az igazságszolgáltatás képe is meg fog változni nemsokára? — teszi fel a kérdést az MKS egyik képviselője.

— Mindenesetre csak a Legfelsőbb Bíróság illetékes abban, hogy alkalomadtán felülvizsgálja ezt a három esetet — szögezi le a miniszterelnök-helyettes.

Arról a követelésről, hogy a sajtó tájékoztassa a közvéleményt a sztrájkokról és a tárgyalások megnyitásáról, Jagielski csak ezt a megjegyzést teszi:

— Mindenki tudja, hogy tárgyalunk!

— De a követeléseinket soha nem hozták nyilvánosságra! — szól Walesa válasza.

— A megbeszéléseink eredményeit és nem az indítványokat kell közzétenni — közli a miniszterelnök-helyettes.

Felizzik a hangulat, valóságos szópárbaj kezdődik.

— A sajtóból a gyárközi sztrájkbizottság létezéséről sem lehet tudomást szerezni!

— A rádióban elhangzott róla egy közlemény!

— A helyi vagy az országos adón?

Valaki az elnökségből előveszi a Trybuna Ludu egyik számát, mely élesen támadja a sztrájkolókat.

— Ha közzétennék a követeléseinket, tisztára mosnának bennünket ezektől a rágalmaktól! — mondja.

Jagielski válaszára, miszerint nem olvasta a szóbanforgó cikket, Walesa megjegyzi, hogy szerinte « rosszul tette ». A vita közepén valaki felveti a megszakadt telefonvonalak kérdését. A miniszterelnök-helyettes és a vajdaság egyik jelenlevő vezetője felváltva bizonygatja, hogy a másik illetékes a kérdésben.

A vita annyira elmérgesedik, hogy már-már elkerülhetetlennek látszik a szakítás.

— Nem ez a legfontosabb! Folytassuk! — jelenti ki Jagielski és nyomban visszatér a követelések értékelésére. Egyetért azzal, hogy valódi társadalmi akcióra van szükség ahhoz, hogy véget vessenek a gazdasági válságnak. A sztrájknapokra folyósított fizetésnek ellenben az a feltétele, hogy az üzemek behozzák a termelés kiesésből következő lemaradásukat. A mindenki számára biztosítandó 2.000 zlotys fizetésemeléssel kapcsolatban nehezen vitatható ellenérveket hoz fel: igazságtalan lenne azonos jutásban részesíteni a leggazdagabbakat és a legszegényebbeket, egy ilyen intézkedés csak súlyosbítaná az inflációt, a termékhiányt és a feketepiac szerepét, és az államháztartás jelenleg amúgy sem ad módot hasonló intézkedésre. Senki nem szakítja félbe. A mozgó bérskálát lehetségesnek tartja, ha az árindexhez igazodik. Azt is indokoltnak tartja, hogy a legképzettebbek közül kell kikerülnie a vezető kádereknek... és persze jogos igény velük szemben, hogy elfogadják a rendszer alapjait. A családi pótlékokban mutatkozó különbségekkel kapcsolatban arra emlékeztet, hogy a rendőrök különlegesen megterhelő szolgálatot teljesítenek, melynek a magánéletük is kárát látja. (Azoknak sem könnyebb, akik éjszakai műszakban dolgoznak — mondja félhangon egy munkás). És tovább sorjáznak a miniszterelnök-helyettes kitérő észrevételei, melyekből mégis kiérezhető, hogy nem zárkózik el a párbeszéd től.

Most Walesán a sor, hogy válaszoljon:

— Tíz éve ugyanott tartunk és talán tíz év múlva is oda jutunk vissza, ahonnan elindultunk. Mi biztosít bennünket arról, hogy nem ez fog történni? Számos területen elakadt a kormány politikája. Szeretnénk, ha ismertetné álláspontját arról, hogyan lehet kitörni ebből az ördögi körből?

— Tökéletesen egyetértek — kezdi Jagielski. — Valami nincs rendben. Bizzanak bennem, a Központi Bizottság plénuma meg fogja vitatni ezeket a kérdéseket.

— Mi szabad szakszervezetet akarunk, vagyis egy olyan ellenhatalmat, melynek révén módunk nyílik vitatkozni anélkül, hogy sztrájkolnunk kellene, illetve tartanunk kellene a megtorlástól — mondja Walesa. Ezután felfüggeszti az ülést, s az csak két nap múlva fog folytatódni.

Miközben kigördül a küldöttség busza a gyárudvarból, a Walesát éltető munkástömeg rázendít a himnuszra.

AUGUSZTUS 24-ÉN az éjszaka közepén az ellenzék mérsékelt szárnyához tartozó néhány értelmiségit telefon ébreszti fel. Magas beosztású vezetők hívják őket:

— Menjen a repülőtérre, ott várja egy repülőjegy Gdanskba — hangzik a szokatlan közlés.

Csak később derül ki, mi történt. Az augusztus 20-i értelmiségi felhívás két aláírója előző nap, vagyis szombaton Gdanskba érkezett, hogy felajánlja közreműködését a tárgyalásokon. A sztrájkolók örömmel fogadták a « szakértőket », akik hamar belátták, hogy nincsenek elegen a feladathoz. Ekkor fordult Walesa a helyi hatóságokhoz azzal a kéréssel, hogy az általa megnevezett értelmiségieket lássák el megfelelő papírokkal, hogy ezek minden fennakadás nélkül Gdanskba jöhessenek. A legmagasabb fórumok feltehetően abban a reményben szorgalmazták a szóbanforgó ellenzékiek utazását, hogy mérsékelni fogják a munkásokat.

A szakértők megérkezésük után nyomban munkához látnak. Egész vasárnap üléseznek, finomítják, pontosítják a követeléseket, dokumentumokat készítenek, megbeszéléseket folytatnak az MKS elnökségével... Az a javaslatuk, hogy a szabad szakszervezeteket « független szakszervezeteknek » nevezzék és a már működő sztrájkbizottságok képezzék az alapjait. Indítványozzák, hogy az MKS követelje a kormánytól, hogy hatóságilag rögzítse a szervezet létrejöttét és ne gördítsen akadályt az elé, hogy az ország más részein is működésbe lépjen. Az irányadó elv — a szakszervezeti pluralizmus — érintetlenül hagyná a hivatalos szakszervezet intézményeit. Arról is megállapodás születik, hogy ki kell harcolni a sztrájktilalomra vonatkozó, amúgy sem jogi természetű záradékok eltörlését a munkatörvénykönyvből.

Az egész napos munkát csak a hajógyár bejárata előtt rendezett szabadtéri mise szakítja meg. A hívők többes tömege és a térdepelve imádkozó Lech Walesa látványa egyeseknek megrázó, másoknak meglepő, s bizonyára nem egy meggyőződéses laikust próbára tesz.

A válság kirobbanása óta Edward Gierek másodszor fordul beszédrel a lakossághoz, hogy bejelentse a párt vezető testülete által megszavazott — ezúttal valóban jelentős — személyi változásokat. Edward Babiuch bukása a leglátványosabb fejlemény. « Megválnak » a Politikai Bizottságtól Jerzy Lukaszewicz is, aki 1975 óta a Központi Bizottság sajtó- és propagandaügyekért felelős titkáráként kivételes dogmatizmusról tett tanúbizonyságot. A lengyel szakszervezetek főtitkára, Jan Szydla is elveszti eddigi funkcióját. Ezzel szemben visszakerül a Politikai Bizottságba Stefan Olszowski, a KB volt gazdasági titkára, akit túlzottnak ítélt reformtervei miatt menesztett februárban ugyanez a testület. Az új miniszterelnököt, Jozef Pinkowskit is a gazdasági reformok hívei közé számítják. Edward Gierek egyelőre még a párt első titkára.

AUGUSZTUS 25-ÉN délután 6-kor kellene kezdődnie a gdanski tárgyalások újabb fordulójának, de a hatóságok csak Szczecinnel állították helyre a telefonösszeköttetést és nem sikerült megállapodásra jutni a tárgyalások rádióközvetítéséről sem. A párt és a kormány képviselői ultimátumot intéznek a sztrájkolókhoz: ha nem veszik fel a tárgyalásokat, a hírközlő szervek tudatni fogják az ország közvéleményével, hogy az MKS elzárkózik a tárgyalások folytatásától.

A munkásküldöttek úgy döntenek, hogy kitartanak eredeti feltételeik mellett és nem engednek a zsarolásnak.

Röviddel később üzenet érkezik a vajdaságról: működnek a telefonvonalak Gdansk és a külvilág között.

AUGUSZTUS 26-ÁN reggel folytatódnak a tárgyalások. Amikor az ülés megnyitása után tíz perccel Jagielski távozásra kéri fel a lengyel televízió forgatócsoportját, Walesa nyomban reagál:

— A gazdasági nehézségek abból is fakadnak, hogy a közvélemény nem kap megfelelő tájékoztatást és a hivatalos csatornákon nem juthatnak kifejezésre a társadalom érdekei... Mi nem akarjuk megsérteni a termelési eszközök társadalmi tulajdonának elvét. Az üzemek a nemzet tu-

lajdonában állnak és mi a nemzeti ügyek valódi letéteményesei akarunk lenni.

Jagielski felszólalásából kiderül, hogy hajlandó kielégíteni egy sor gazdasági követelést. Walesa újra szót kér:

— Az ön által érintett kérdések minden jelenlevő véleménye szerint távol esnek a mi valódi problémáinktól. Számunkra a legfontosabb a független szakszervezetek megszületése.

— Emlékeztetnék arra, hogy ma ül össze a párt Politikai Bizottsága. Számunkra is nyilvánvaló, hogy meg kell javítani a szakszervezetek működését és újból a munkásosztály szolgálatába kell állítani e fontos szervezetet. Ahol a munkások kívánják, nyomban új szakszervezeti választások lesznek. Az a javaslatom, hogy az első demokratikus titkos választásokra itt, Gdanskban kerüljön sor. — Nyilvánvalóan tompítani akarva előbbi szavainak hatását, hozzászól: — A szakszervezetek új alapító okmányában ki kell térni rá, milyen feltételek mellett szervezhető sztrájk.

Bár mindenki számára világos, hogy a miniszterelnök-helyettes a sztrájkjog elismerésére tett ígéretet, a hallgatóság a megelégedés legkisebb jelét sem mutatja. Az MKS véleményét egy mérnök fogalmazza meg:

— Válsághelyzetben kerül sor a találkozónkra... Egy-mást követik a válságok — 1956, 1970, 1976, 1980 — és a ciklusok egyre rövidülnek. Nemcsak gazdasági csőddel állunk szemben, hanem azzal a ténnyel, hogy a munkásoknak semmiféle befolyásuk sincs a döntésekre. A mostani sztrájk legfőbb oka az, hogy a jövőben nem akarunk ebben a helyzetben élni... Talán vannak olyanok, akik minden héten sztrájkot akarnának indítani, de úgy gondolom, hogy az ország politikai érettségét egyértelműen bizonyította az az általános nyugalom, mely a pápa látogatását kísérte. Ahhoz, hogy az ország hallatni tudja a hangját, független szakszervezetekre van szüksége.

Az MKS elnökségének egy másik tagja arról beszél, hogy érthetetlen a kormánynak az a szándéka, hogy újjászervezze a minden hitelüket elvesztett hivatalos szakszervezeteket. Az utána következő hozzászóló szerint a munkásoknak figyelmet érdemlő elképzeléseik vannak ar-

ról, hogy miként lehetne csökkenteni a kárbavesztett munkaórákat, melyeknek száma a Trybuna Ludu adatai szerint az utóbbi időben 50 %-kal növekedett.

Negyven perces szünet következik, melyet Jagielski az igazgatósági épület egyik telefonja mellett tölt el. Visszatérve a következőt mondja:

— Mindnyájan egyetértünk a szakszervezeteket ért bírálatokkal. Az az érzésem, hogy azonos irányban akarunk haladni és új életre akarjuk kelteni a szakszervezeteket. Azt javaslom, hogy mindkét fél jelöljön ki 3 képviselőt, hogy külön bizottságban vitassák meg a szakszervezetekről szóló problémákat.

Rövid szóváltás Walesa és a miniszterelnök-helyettes között. A türelmetlen kérdések keresztüzében Jagielski váratlanul valami nagyon fontosat mond: elfogadja, hogy a tárgyalások alapjául a nemzetközi munkaügyi megállapodások szolgáljanak. Az MKS tagjai nehezen leplezik örömeiket: új távlatok nyíltak a szabad szakszervezetről folyó tárgyalások előtt.

Ugyanezen a napon a televízió közvetíti Wyszynski bíboros szentbeszédét, melyben nyugalomra, kölcsönös megértésre, óvatosságra és az igazsággal való szembenézésre hív fel. Úgy tűnik, szavaiban erősebb hangsúly esik a rendbontással járó veszélyekre, mint a társadalmi követelések megalapozottságára.

Szilézia kivételével az egész országot részleges sztrájkok bénítják.

A párttagok rendkívüli kongresszus összehívását kérik.

A Központi Bizottság ülésén viharos vitát vált ki a Gdanskban illetve Szczecinben tárgyaló kormányküldöttség vezetőinek beszámolója. Különösen heves támadások érik Fiszbachot, a gdanski városi pártbizottság első titkárát, aki a sajtóban és a pártfórumokon egyaránt a vezetőség által elkövetett hibákkal magyarázza a kirobbant válságot. A pártvezetőség megosztottsága, a frakciók egyre nyíltabb összecsapása nem sokáig marad titok a közvélemény előtt, mivel a PB tagjai egymásnak ellentmondó utasításokat adnak a párttagságnak.

A volt sajtófelelős, Lukaszewicz bukása óta érezhetően megváltozik az újságok hangneme és egyre sűrűbben látnak napvilágot a sztrájkokról szóló tudósítások.

Még távolról sem dőlt el, ki kerül ki győztesen az erőpróbából.

AUGUSZTUS 27-ÉN a szakértők délutáni megbeszélésén a kormány képviselői félreérthetetlenül utalnak rá, hogy Moszkva egyre növekvő bizalmatlansággal szemléli a lengyelországi fejleményeket. Mindenkit őszintén nyugtalanítanak a TASSZ « szocialistaellenes elemekről » szóló állásfoglalásai, de ez nem ok a kapitulációra.

A kormány képviselői előterjesztik, hogy a szabad szakszervezeteket ne szabadnak, hanem « önigazgatású »-nak nevezzék; világosan foglaljanak állást amellet, hogy tiszteletben tartják a Lengyelország által aláírt « barátsági szerződéseket » valamint a párt vezetőszerpét az állami életben; mondják ki, hogy tevékenységükkel nem veszélyeztetik a szocializmust és nem áll szándékukban politikai pártként működni.

Köztudott, hogy az MKS elnöksége mindezeket a megszorításokat elfogadja, ugyanakkor azzal is tisztában van, hogy állandóan résen kell lennie a szakszervezeti mozgalom politikai bekebelezésére irányuló kísérletekkel szemben.

AUGUSZTUS 28-ÁN este megtorpannak a szakértői munkacsoport megbeszélései: továbbra sincs egyetértés a szakszervezetek kérdésében.

Újra megsokasodnak a kommentárok. A televízió a nap folyamán három alkalommal sugározza Jagielski feltűnően mérsékelt hangú beszédét. « Meggyőződésünk — jelenti ki a miniszterelnök-helyettes — hogy tárgyaló-partnereink az ország javát akarják és nem vezetik őket egyéb szempontok. » A « kemény vonal » hívei sem hallgatnak. Az Interpress sajtóiroda igazgatója « szélsőséges csoportok » működésére hívja fel a figyelmet, a Trybuna Ludu vezércikke pedig azzal vádolja a sztrájkolókat, hogy « a munkásosztály egységére törnek, belső széthúzásra bujtanak és azt akarják, hogy eluralkodják az anarchia a közéletben ».

A párt- és államapparátus még a látszatát is kerüli annak, hogy nem egyedüli ura a helyzetnek. Amikor az MKS azt indítványozza, hogy Lech Walesa rádió- és televízió-beszédben foglaljon állást a sztrájkmozgalom kiszélesítése *ellen*, a vezetőség rövid habozás után elveti a javaslatot.

A KOR nyolc vezetője tizedik napját tölti a rendőrségen.

Gdanskban két pont szerepel a plenáris ülés napirendjén: a politikai foglyok és a cenzúra.

AUGUSZTUS 29-ÉN reménykeltő változások történnek a Jagielski vezette kormánydelegáció összetételében. A nyitottságukról ismert politikusok jelenléte a gdanski tárgyalásokon mégsem tekinthető a közeli kibontakozás biztos előjelének, mivel a Politikai Bizottság továbbra is ingadozik, hogy igent mondjon-e a megállapodásra. Előbb még tudni akarja, mire számíthat, ha az MKS sikerével végződnek a tárgyalások. A helyszínre küldi megbízottait, hogy puhatolják ki, a munkások diadalmámora nem veszélyeztetné-e a párt tekintélyét...

A délután végére a gdanski szakértői csoport tető alá hozza a megállapodás-tervezetnek az öngazgatású szakszervezetekre vonatkozó fejezetét. Bár a tervezet nem tér ki arra, hogy csak Gdanskban vagy az ország egész területén működhetnek-e az önálló munkásszervezetek — a legvitatottabb követelés kielégítése látványos előrelépést jelent.

II János Pál lengyel zarándok-küldöttséget fogad a Vatikánban. A pápai kihallgatás végén közös imát mondanak Lengyelorszáért...

AUGUSZTUS 30-ÁN Varsóban hivatalosan közlik, hogy délután összeül a Központi Bizottság.

A Lenin hajógyárban Walesa és Jagielski párbeszédét közvetíti a gyári rádió:

— Most pedig felolvassuk a megállapodás-tervezet első pontját — mondja Walesa.

— Ragaszkodik ehhez? — kérdi a miniszterelnök-helyettes.

— Természetesen. Mindenkinek tudnia kell, mit tartalmaz.

— Szeretném megjegyezni, hogy ez valóban az egyezmény sarkalatos pontja — mondja Jagielski. — Azt is aláhúzom, hogy az MKS félreérthetetlenül állást foglalt a rendszerünk alapját képező társadalmi tulajdon megőrzése mellett és hangsúlyozta, hogy elismeri a párt vezetőszerepét és az ország szövetségesei iránti hűségét. A Központi Bizottság ma délutáni ülésén elvi állásfoglalást fog hozni a munkáskövetelésekről. Bizonyosra vehető, hogy jelenlegi megfogalmazásában az egyezmény elfogadásra kerül. Azt javaslom, hogy Walesa és én írjuk alá ezt a szöveget. Ezután én elmegyek a párt plénumára, a szakértők pedig tovább dolgoznak a többi pontokon. Majd visszatérek és aláírunk...

Valaki felolvassa a szakszervezetekről szóló első pontot.

— A második pont is készen áll. Szeretném, ha elfogadná — szól Walesa.

— Az a kérdésem, hogy valóban szükségünk van-e a « sztrájkolókkal együttműködő személyekről » szóló kitételre.

— Igen!

— Jó, rendben van — egyezik bele Jagielski. — Mivel a párt plénumáig mindössze néhány óra van, azt szeretném, ha aláírnánk egy elvi nyilatkozatot. Itt van nálam egy közleménytervezet...

— Mi már elég sokat vártunk ahhoz, — szakítja félbe Walesa — hogy most elég türelmesen tudjunk tárgyalni... Természetesen hétfőn felvesszük a munkát, de előbb azt akarjuk, hogy minden feketén-fehéren le legyen írva.

— Feketén-fehéren le lesz írva! — válaszolja a miniszterelnök-helyettes.

— Lesz! Inkább legyen! Egyébként pedig lenne egy kérésem: vessenek véget a letartóztatásoknak. Tudomásunkra jutott, hogy tegnap letartóztatások voltak Varsóban. Engedjék szabadon ezeket az embereket! Semmi rosszat nem tesznek, és ha mégis hajlamosak lennének rá, mi el tudjuk őket téríteni a szándékuktól..

Jagielski, mintha meg sem hallotta volna a hozzá intézett szavakat, ezt válaszolja:

— Írjuk alá ma, hogy véget érjen a sztrájk!

— Holnap úgylis vasárnap van. Lesz időnk mindent tisztázni. Most pedig függesszük fel az ülést.

A Központi Bizottság délután jóváhagyja a gdanski és szzczecini egyezmény-tervezet szövegét. Ezzel egycsapásra megváltoznak a tárgyalások perspektívái.

Egyesek némileg morózusan fogadják a hírt s ez nemcsak azért van, mert nem tudnak megbízni a pártban: nehezen barátkoznak össze a gondolattal, hogy minden visszatér a normális kerékvágásba. Egy kicsit ünnep is volt ez a sztrájk...

AUGUSZTUS 31-ÉN délelőtt 11-kor Jagielski visszaérkezik a hajógyárba. Az utolsó ülés szervezőinek az a szigorú utasítása, hogy a munkásküldötteken kívül senki nem léphet a terembe. Néhány perc múlva aztán mégis minden kinnragadt gyári dolgozót, ellenzéki értelmiségit, külföldi újságírókat beengednek.

Egy delegátus felolvassa az egyezmény szövegét. Minden pont végén megáll és kérdően Jagielskire néz.

— Elfogadom, aláírom! — mondja a miniszterelnök-helyettes és áttérnek a következő pontra. Mindkét fél tesz még egy utolsó kísérletet arra, hogy kicsikarjon valamit. A munkások jelentős fizetésemelést kérnek, a kormánybizottság szeretné elérni, hogy az egyezményben ne essék szó a párttagok kiváltságairól. A rövid vita mind a két alkalommal engedménnyel végződik.

— Elfogadom, aláírom! — mondja egyre sebesebben a miniszterelnök-helyettes. Már a hadarva felolvasott pontok szövegét is lehetetlen követni. Tizenkilencedik, huszadik... huszonegyedik pont.

— Elfogadom, aláírom! — hangzik fel utoljára.

Walesa emelkedik szólásra:

— Követeléseink teljesültek. Most már a mi szolidaritásunkon és éberségünkön múlik, hogy miként fognak megvalósulni — mondja és tíz perc szünetet javasol.

— De hiszen készen van a szöveg! — jegyzi meg Jagielski.

— Akkor van időnk. Húsz perc szünet! — jelenti be Walesa.

— A harminc perces szünet alatt a miniszterelnök-helyettesnek módja lesz arra, hogy telefonáljon Varsóba és tájékoztasson a letartóztatottak sorsáról! — veti közbe az MKS elnökségének egyik tagja.

Két és fél órával később Jagielski közli, hogy az elmúlt napokban letartóztatott személyeket hétfő délig szabadon fogják bocsátani.

Délután 4 óra 30 perckor a két delegáció újra helyet foglal az emelvényen. A zsúfolt teremben mindenki feszült csendben várja, hogy megkezdődjék az aláírási szerződés. A lengyel címer és a nemrég mellé került feszület alatt Lenin szobra, tekintete mereven az ablakokra szegeződik.

Késik a dokumentum, így az előre elkészített beszédekkel kell kezdeni. Lech Walesa lép a mikrofonhoz:

— Bebizonyítottuk, hogy a lengyelek, ha akarják, megértik egymást. Kedves barátaim! A sztrájk alatt mindvégig hazánk érdekeire gondoltunk és erre fogunk gondolni, amikor holnap, szeptember elsején — egy olyan napon, melynek jelentősége közismert — felvesszük a munkát. Elnyertünk-e mindent? Ha nem is mindent, de sokat — mindazt, amit a jelenlegi helyzetben lehetséges volt. Ami még hátra van, azt együttesen fogjuk kivívni, hiszen van saját szakszervezetünk. Azért harcoltunk, hogy ez a szakszervezet ne csak a miénk, hanem az egész országé legyen (...) Tegyük meg mindent, hogy megőrizzük függetlenségét. Ezennel bejelentem a sztrájk végét.

Jagielski kapja meg a szót:

— Kedves mindenki! (...) Végig igyekeztünk megérteni az önök akaratát. Megpróbáltuk világossá tenni, hogy mire tehetünk ígéretet, és mi az, ami irreális. Helyesen mondta az imént Lech Walesa, hogy lengyelekhez méltó párbeszédet folytattunk. (Kitör a taps.) Senki nem nyert, senki nem veszített: a lényeg az, hogy megszületett az egyezmény. Most teljes erővel neki kell látnunk a mun-

kának és ez lesz a legszebb bizonyítéka hazaszeretetünknek (taps) és annak, hogy mindnyájan szolgálni akarjuk szocialista hazánkat, a népi Lengyelországot. (Taps)

Megérkezik az egyezmény szövegét tartalmazó dokumentum. Az egyre forróbb hangulatban, a fényképezőképek és tévékamerák keresztüzében Walesa széles mosollyal kanyarítja alá a nevét. Jagielski is aláír. A dübörgő tapsvihárban egy fiatal munkás az emelvényre pattan és szétosztja a kormánybizottság tagjainak a szakszervezet illegális kiadványainak példányait. Valaki egy mikrofont tart a magasba és közben a szemét törli. Felhangzik a lengyel himnusz. Az éneklő, imbolygó tömegben megilletődött mosolyok és csillogó szempárok teszik fel a bizsergető s egyben nyugtalan kérdést: ugye nem képzelődünk, ugye lehetséges?

És tényleg: nem képzelődnek? Lehetséges?

Összeállította:
MIKÓ ISTVÁN

A gdanski megegyezés szövege

Az alábbiakban olvashatók ama jegyzőkönyv főbb pontjai, melyet 1980. augusztus 31-én a Lenin Hajógyárban egyfelől az Üzemközi Sztrájkbizottság (M.K.S.), másfelől a lengyel kormány megbízottai írtak alá. A sztrájkolók részéről az okmányt Lech Walesa elnök, Andrzej Kolodziej és Bogdan Lis alelnökök, valamint L. Badkowski, W Gruszewski, A. Gwiazda, S. Izdebski, J. Kwiecik, Z. Kobylinski, H. Krzywonos, S. Lewandowski, A. Pienkowska, J. Przybylski, J. Sikorski, L. Sobieszek, T. Stanny, A. Walentynowicz és F. Wisniewski írta alá.

A kormánybizottság részéről az aláírók: Mieczyslaw Jagielski elnök, miniszterelnök-helyettes, valamint Z. Zielinski, a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottsága titkárságának tagja, T. Fiszbach a gdanski területi pártbizottság elnöke és J. Koldziejski Gdansk városi tanácsának elnöke.

A jegyzőkönyv a gdanski munkáskövetelések mind a 21 pontjára¹ kiterjed. Ezek közül alább az elvi jelentőségű *első hat* pontra vonatkozó megegyezés olvasható szószerinti fordításban.

A Kormánybizottság és az Üzemközi Sztrájkbizottság, miután a partvidéki sztrájkoló munkásság követelésének 21 pontját megvizsgálta, a következő következtetésekre jutott:

Az 1-ső pontot illetően, megállapítást nyert, hogy:

1.) A népi Lengyelország szakszervezetei tevékenységükben nem számoltak a dolgozók reményeivel és törekvéseivel. Szükség van tehát olyan új önigazgatású szakszervezetekre, amelyek a dolgozó osztályokat ténylegesen képviselik. Senkinek sem vitatják el azt a jogát, hogy a régi szakszervezet tagja maradjon.

A továbbiak folyamán tanulmányozni fogják a két szakszervezet együttműködésének lehetséges formáit.

2.) Az MKS kijelenti, hogy az új független és önigazgatású szakszervezetek megalakításakor tiszteletben fogják tartani a népi demokratikus Lengyelország alkotmányában meghatározott elveket. Az új szakszervezetek a munkások szociális és anyagi érdekeinek védelmezői és nincs szándékukban politikai pártként fellépni. A termelőeszközök társadalmi tulajdonát a lengyelországi szocialista rendszer alapelveinek tekintik, elismerik az Egyesült Munkáspárt vezetőszerepét és nem szegülnek szembe az ország nemzetközi szövetségi rendszerével. Céljuk, hogy megfelelő eszközökkel biztosítsák a dolgozóknak az ellenőrzés lehetőségét, érdekeik kifejezését és védelmét.

¹ A követelések 21 pontját lásd fentebb a 19-21. oldalon.

A Kormánybizottság kijelenti, hogy a kormány szavatolni fogja az új szakszervezetek függetlenségének és öngazgatásának teljes tiszteletben tartását; ez vonatkozik szervezeti formáira és működésére minden lehetséges szinten. A kormány biztosítani fogja az új szakszervezetek teljes működési szabadságát, hogy azok betölthessék alapvető hivatásukat a dolgozók anyagi, szociális és kulturális érdekeinek védelmében. Szavát adja, hogy az új szakszervezeteket semmiféle előnytelen elbírálásban nem fogja részesíteni.

3.) A független öngazgatású szakszervezetek megalakítása és működése megfelel a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (O.I.T.) 87-es sz. egyezményének, mely a szakszervezeti szabadságra és a szakszervezetek jogvédelmére vonatkozik, valamint 97-es sz. egyezményének, mely a kollektív bértárgyalások lefolytatására való jogot illeti; e konvenciókat Lengyelország is ratifikálta. A szakmai képviselőket többszörös jelölésének ténye törvényhozásbeli módosításokat igényel. A kormány vállalja, hogy ezeket szorgalmazza, nevezetesen a szakszervezeteket, a munkástanácsokat és a munkajogot illető törvények vonatkozásában.

4.) A sztrájkbizottságok a vállalatokon belül munkás-képviselői szervekké alakulhatnak, akár munkástanácsokká, akár a dolgozók tanácsaivá, akár az új öngazgatási szakszervezetek alapító bizottságaivá.

Az Üzemközi Sztrájkbizottság, mint a szakszervezetek megalakítója, maga határozhatja meg, hogy szakszervezetté alakul-e vagy a partvidék egészét felölelő egyesület formáját választja-e. Az alakító bizottságok az új szakszervezeti hatóságok megválasztásáig folytathatják működésüket. A kormány vállalja, hogy lehetővé teszi az új szakszervezetek bejegyzését a Szakszervezeti Központ keretein kívül.

5.) Az új szakszervezetnek valóságos beleszólási joggal kell rendelkeznie mindazokba a döntő határozatokba, amelyek a munkások életfeltételeit meghatározzák: a fogyasztás és a felhalmozás arányainak meghatározásába a nemzeti jövedelmen belül; a társadalmi fogyasztási alap felhasználásába az egészségügy, az oktatás, a kultúra, stb.

területein; a bérezés alapelveinek és a bérpolitika irányelveinek kidolgozásába, különös tekintettel a bérek inflációs indexének meghatározására; továbbá a hosszúlejáratú gazdasági terveket, a beruházási politikát és az ármódosításokat illető döntésekbe. A kormány elkötelezi magát arra, hogy e jog gyakorlásának feltételeit megteremti.

6.) Az Üzemközi Sztrájkbizottság létrehoz egy társadalmi-szakmai kutató központot, melynek célja a dolgozók helyzetének, a munkások életkörülményeinek tárgyilagos elemzése, azoknak az eszközöknek számbavétele, melyek lehetővé teszik a dolgozók érdekeinek eredményes képviselését. Ez a központ szakvéleményezni fogja a bérek és árak összeigazításának kulcsszámait és javaslatot tesz ennek módozataira. A központ közzé fogja tenni felméréseinek eredményeit. Ezen felül az új szakszervezeteknek saját sajtóval is kell rendelkezniök.

7.) A kormány érvényt fog szerezni a szakszervezetekre vonatkozó 1949-es törvény 1 tc. 1 pontjának, amely biztosítja a munkások és dolgozók jogát arra, hogy szabad szakszervezetekbe tömörüljenek. Az új szakszervezet nem csatlakozik a Központi Szakszervezeti Tanácshoz (CRZZ). Az új szakszervezeti törvénynek a jelen megállapodás értelmében tiszteletben kell tartania a fenti elveket. Biztosítani kell ugyanakkor az Üzemközi Sztrájkbizottság megbízottainak, az önkormányzatú szakszervezetek alapítóbizottságainak, valamint a munkások más képviselőinek részvételét a törvény kidolgozásában.

A 2. pontot illetően, megegyezés jött létre hogy:

Az új szakszervezeti törvény biztosítja a sztrájkjogot. A törvénynek meg kell határoznia a sztrájkok meghirdetésének és megszervezésének feltételeit, a nézeteltérések megoldásának módzatait és a törvény megszegése esetén foganatosítandó szankciókat. A munkatörvénykönyv 52., 64. és 65. (sztrájkellenes) törvénycikkei nem alkalmazhatók a sztrájkolókra az új törvény elfogadását megelőző időszakban; a kormány biztosítja a sztrájkolókat és az őket támogató személyek személyes biztonságát és munkafeltételeik tiszteletben tartását.

A 3. pontot illetően, megegyezés jött létre, hogy:

1. A kormány három hónapos határidőn belül a Diéta² elé terjeszt egy törvényjavaslatot a sajtó, a kiadványok és a nyilvános előadások ellenőrzéséről, melynek alapelvei a következők: A cenzúrának az államérdekeket kell védenie. Ez annyit jelent, hogy meg kell őrizni az államtitkokat és a gazdasági titkokat — amelyeket a törvény majd közelebbről is meg fog határozni — jelenti továbbá az állambiztonság és az ország fontosabb nemzetközi érdekeinek védelmét, a vallásos meggyőződés védelmét, de ugyanakkor a nem vallásosét is, valamint a jóerkölcsöt sértő kiadványok terjesztésének tilalmát.

A törvényjavaslat tartalmazni fogja a legfelső közigazgatási bírósághoz való fellebbezés jogát az ellenőrző szervek döntései ellen. Ezt törvénymódosításként kell a közigazgatási jogszabályzatba beiktatni.

2. Az állam és a megfelelő intézmények között megegyezés fog létrejönni arra vonatkozóan, hogy a vallási intézmények hitbuzgalmi tevékenységükhöz felhasználhassák a tömegkommunikációs eszközöket. A kormány biztosítani fogja a vasárnapi mise rádióközvetítését, a püspöki karral kötendő külön megegyezés keretében.

3. A rádió és a televízió, valamint a sajtó és a kiadványlalatok tevékenységében ki kell fejeződnie a gondolkodásmód, szemlélet és vélemények különbözőségének. Társadalmi ellenőrzés alá kell helyezni működésüket.

4. Biztosítani kell a sajtó, valamint az állampolgárok és szervezeteik szabad betekintését a hivatalos döntésekbe, különösen a közigazgatási aktákba, valamint a társadalmi-gazdasági tervekbe, amelyeket a kormány és a neki alárendelt közigazgatási szervek adnak ki. E nyilvánossági elv alól kivételt egyedül a fenti 1. cikkelyben említett törvény képez.

A 4. pontot illetően, megállapodás jött létre, hogy:

A) Az 1970 és 76-os sztrájkokat követő elbocsátásokat azonnali hatállyal felül kell vizsgálni. Minden olyan eset-

² A lengyel törvényhozó testület hagyományos neve.

ben, ahol igazságtalanság történt, az érdekeltet azonnal vissza kell helyezni állásába, figyelembe véve, az érdekelttel összhangban, a közben szerzett új képesítést is. Ugyanezt az elvet kell a diákokra is alkalmazni.

B) A b. pontban³ megjelölt személyek ügyét azonnali hatállyal fel kell terjeszteni az igazságügyminiszter elé, aki szerveit utasítja az ügyek két héten belüli elbírálására; amennyiben a fentemlítettek börtönban vannak, büntetésüket fel kell függeszteni az új ítélet kimondásáig.

C) Felül kell vizsgálni az időlegesen fogvatartottak ügyét és szabadon kell bocsájtani a függelékben érintett személyeket⁴.

D) Biztosítani kell a véleménynyilvánítási szabadságot mind a közéletben, mind a szakmai tevékenység gyakorlása közben.

Az 5. pontot illetően, megállapodás jött létre, hogy:

Az Üzemközi Sztrájkbizottság (MKS) megalapításának nyilvánosságát a jelen jegyzőkönyv országos közzétételével kell biztosítani.

A 6. pontot illetően, az alábbi szövegű megállapodás jött létre:

Szükségesnek tekintjük egy gazdasági reform előkészítésének meggyorsítását. Az elkövetkező hónapokban a hatóságok körvonalazzák egy ilyen reform alapelveit, amelynek megvitatása széleskörű nyilvánosság mellett történjék. A szakszervezeteknek különösen a szocialista vállalatok és a munkásönigazgatás kidolgozásában kell résztvenniük. A gazdasági reform terjessze ki a vállalati önállóságot s tegye lehetővé a munkástanácsok szélesebb körű részvételét a vállalatok irányításában. Különleges szabályok útján kell biztosítani, hogy a szakszervezetek betölthessék a megegyezés 1. pontjában meghatározott szerepüket.

³ Lásd fentebb, 19. o.

⁴ Ez a függelék a varsói (stb) politikai ellenzékhez tartozó személyek listáját tartalmazza.

Gazdaságunk reformját egyedül egy öntudatos, a valóságot jól ismerő társadalom kezdeményezheti és valósíthatja meg. A kormány lényegesen ki fogja terjeszteni azoknak a gazdasági és társadalmi információknak a körét, melyekhez a társadalom, a szakszervezetek, a gazdasági és társadalmi szervek hozzáférhetnek.

Az MKS ezenfelül azt javasolja, hogy teremtsék meg a lengyel mezőgazdaság alappilléret képező parasztgazdaság fejlesztésének tartós feltételeit, hogy egyenlővé tegyék a mezőgazdaság különböző (kollektív és magán) ágazatainak jogát a termelési eszközök birtoklására, a földtulajdont is beleértve, s hogy teremtsék meg az önkormányzatú szövetkezetek újjáépítésének feltételeit.

Miután a felek a fenti végeredményekben⁵ megállapodtak, még hozzáfűzték, hogy:

— a kormány vállalja a sztrájkolók, valamint az őket támogató személyek személyi biztonságának és jelenlegi munkakörülményeinek biztosítását; kötelezi magát, hogy miniszteri szinten fogják megvizsgálni az MKS-ben tömörült munkások sajátos üzemági követeléseit; valamint, hogy az országos tömegközlelési eszközökben (sajtó, rádió, televízió) azonnal közzéteszik a jelen megállapodás teljes szövegét.

— Az Üzemközi Sztrájkbizottság vállalja, hogy a sztrájkot 1980. augusztus 31-én 17 órakor beszünteti.

⁵ A gdanski megállapodás még további 15 gazdasági természetű pontot tartalmaz; ezeket helyszűke miatt nem közöljük.

A Független Szakszervezetek Statutumuma

1. Fejezet: Név, tevékenységi kör, székhely

1 § « Szolidaritás Független Autonóm szakszervezet » néven szakmai szervezet alakul, amely a szöveg további részeiben mint « a szakszervezet » szerepel.

Összhangban a Lengyel Népköztársaság alkotmányában lefektetett elvekkel, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Lengyelország által is aláírt 87-es és 89-es megállapodásával, valamint az Üzemközi Sztrájkbizottság és a Kormánybizottság között Gdanskban létrejött egyezményének 1. pontjával, a szakszervezet tevékenységét a munkások érdekvédelme, valamint anyagi, szociális és kulturális szükségleteik megvalósítása terén fogja kifejezni.

2 §. A szakszervezet tevékenységi köre a Lengyel Népköztársaság területének egészére kiterjed.

3 §. Az Országos Bizottság székhelye Gdansk.

2. Fejezet: Általános elvek

4 §. A szakszervezet független az államigazgatás szerveitől és a politikai szervezetektől.

5 §. A szakszervezet tagjai lehetnek a munka- és szövetkezeti szerződés alapján alkalmazott, a termelőszövetkezetekbe belépett, beválasztott vagy oda kinevezett dolgozók, továbbá a szakiskolákból az üzemekhez kirendelt

tanulók s a szakmunkásképzésben szerződés alapján résztvevő személyek.

Az állás elvesztése nem vonja maga után a szakszervezethez való tartozás megszakadását.

Társadalombiztosításból élők és nyugdíjasok is tagjai lehetnek a szakszervezetnek.

6 §. A szakszervezet célja a dolgozók jogainak, méltóságának és érdekeinek védelme, éspedig:

- 1) a tagok és családjuk anyagi társadalmi és kulturális érdekeinek védelme,
- 2) a dolgozók jogainak szavatolása a mesterség gyakorlását, a bérezést, az élet társadalmi feltételeit, valamint a munka biztonságosságát és egészségügyi körülményeit illetően,
- 3) a vállalatok jó működését és a dolgozók érdekeinek összehangolását előmozdító intézkedések,
- 4) a család és a családi élet védelme,
- 5) a demokrácia előmozdítása és a munkatársak egymásközötti viszonyában a szolidaritás erősítése,
- 6) azoknak a feltételeknek a biztosítása, amelyek a munkások számára lehetővé teszik szaktudásuk fejlesztését,
- 7) a gazdasági és társadalmi élet alakulásának befolyásolása,
- 8) a haza iránti aktív felelősségérzet fejlesztése.

7 §. A szakszervezet megvalósítja céljait, amennyiben:

- 1) képviseli tagjait a munkaadók, az államigazgatás szervei és hatóságai valamint a társadalmi intézmények és szervezetek előtt,
- 2) kollektív munkaszerződéseket köt és felbont,
- 3) jogi segítséget nyújt és közvetlenül beavatkozik a munkavállalók és munkaadók között felmerülő konfliktusokba,
- 4) a dolgozók érdekeinek súlyos megsértése esetén megszervezi a személyzet tiltakozási akcióit, különlegesen indokolt esetekben sztrájkot indít,
- 5) a szakszervezet tagjait önszegélyezésre szólítja fel,
- 6) intézkedéseket foganatosít a tagok és családjuk fizetett szabadságának biztosítására,

- 7) harcol az alkoholizmus ellen,
- 8) támogatja a gazdasági viszonyok megjavítására, a kultúrára, az oktatás és a tudomány fejlesztésére valamint a technikai haladásra irányuló kezdeményezéseket,
- 9) kulturális és oktatási tevékenységet fejt ki, és megteremti a munka utáni pihenés feltételeit,
- 10) a törvény szövegének megfelelően együttműködik az államigazgatás intézményeivel és hatóságaival,
- 11) ellenőrzi a munka biztonsági és egészségügyi feltételeit: szavatolja az időszakos ellenőrzést, és megtiltja tagjainak, hogy olyan munkát vállaljanak, amely nem felel meg az előírt normáknak,
- 12) együttműködik az egészségügyi szolgálat szerveivel, ilymódon védi a dolgozók és családjuk egészségét,
- 13) tanulmányozza a dolgozók egészének életkörülményeit, különösen az életszínvonal alakulását,
- 14) kiadót és sajtót tart fenn,
- 15) véleményt nyilvánít a dolgozók életét, képviselőt, a dolgozóknak az irányításban való részvételét, a társadalmi jogszabályozást és a kulcsfontosságú döntéseket érintő tervekről és intézkedésekről; a nemzeti jövedelem elosztásáról, a beruházások főbb irányairól, a fogyasztás társadalmi alapjainak elosztásáról, a piac ellátásáról, a lakáspolitikáról, az ár-bér viszonyokról és egyéb, a munka világában létfontosságú kérdésekről.

8 §.

- I. A szakszervezet tagjai szakmai ágak és területi hovatartozás alapján csoportosulnak, ami annyit jelent, hogy:
 - a) a szakszervezetnek bármely szakma dolgozója tagja lehet,
 - b) a szakszervezeti alapszervezetet a vállalati szervezet képezi, amely magába foglalja az ott foglalkoztatottakat, bármely szakmához tartozzanak is,
 - c) a vállalati szakszervezet, a szükségleteknek megfelelően, alacsonyabb szintű sejteket hoz létre; a kisvállalatok dolgozói üzemi szakszervezetet alakíthatnak, illetve szervezetükbe vonhatják azoknak a vállalatoknak a dolgozóit, amelyekben nem alakult szakszervezet,
 - d) a szakszervezet keretén belül minden szinten szak-

mai csoportok illetve ágazatok alakíthatók, melyek összefogják az azonos vagy rokon szakmákhoz tartozó dolgozókat.

II. A szakszervezet együttműködésre léphet az azonos vagy rokon szakmákat egyesítő szakmai szakszervezetekkel, amennyiben e szakszervezetek alapszabálya és tevékenysége megfelel az itt lefektetett alapelveknek.

9 §. A szakszervezetet minden szinten választott testületek vezetik. A választások a következő elveknek megfelelően mennek végbe:

- 1) a jelöltek száma korlátlan,
- 2) minden jelöltre szavaznak,
- 3) a szavazás titkos,
- 4) az elnököt — kivéve az Országos Bizottság elnökét — mindenütt a megfelelő szintű szervezet közgyűlése választja meg közvetlenül,
- 5) ugyanaz a személy ugyanarra a tisztségre csak kétszer választható meg egymásután,
- 6) nem tölthetnek be tisztséget olyan személyek, akik a vállalatoknál igazgatási állásban vannak, ideértve az üzemvezetőket, azok helyetteseit, nagyüzemekben a művezetőket, továbbá azokat, akik az igazgatóság közvetlen ellenőrzése alatt vagy politikai szervezeteknél töltenek be felelős állást,
- 7) a szakszervezeti felelősök felmentése a választással megegyező elvek alapján történik.

10 §. Vállalati szakszervezetek a dolgozók kezdeményezésére jönnek létre, akik e célból alapítóbizottságot alakítanak. A vállalati szakszervezet működésbe lépéséről értesíteni kell a szakszervezet területi szervét.

3. Fejezet: A tagság, jogai és kötelességei

11 §. A szakszervezeti tag jogai:

- A) résztvesz a szakszervezet közgyűlésein,
- B) résztvesz a különböző felelősök megválasztásában és visszavonásában; maga is választható a 9 §. 6. pontjában előírt megszorításokkal,

- C) résztvesz a megválasztott küldöttek mandátumának kidolgozásában,
- D) élvezi a szakszervezet segítségét, ha a vállalati vagy az államigazgatás valamely jogában megsérti: ilyen esetekben a szakszervezetnek kötelessége minden eszközt felhasználni e jogok megvédésére, a sztrájkot is beleértve,
- E) gyermek születése vagy családtag elhunytja esetén segélyben részesül; ha ő maga hal meg, családja részesül segélyben,
- F) a szakszervezettől anyagi támogatásban részesül, amennyiben szakszervezeti tevékenysége miatt munka nélkül marad, vagy más, különlegesen indokolt személyes esetekben; a segély összegét és formáját a megfelelő szintű közgyűlés határozza meg,
- G) joga van szociális segélyre illetve a szakszervezet kulturális, sport- és egyéb létesítményeinek használatára,
- H) indítványokat és javaslatokat intézhet a szakszervezet bármely szintjén tevékenykedő felelőseihez,
- I) értesül a szakszervezet minden fórumának minden döntéséről és tevékenységéről,
- J) joga van résztvenni azokon a gyűléseken, amelyeken a szakszervezeti felelősök az őt érintő kérdésekben döntenek.

12 §. A szakszervezeti tag kötelességei:

- A) az alapszabályzatban és a határozatokban foglaltak betartása valamint a tagdíj rendszeres fizetése,
- B) a szakszervezeti életben való részvétel,
- C) a szakszervezet által kezdeményezett akciókkal való közösségvállalás,
- D) közreműködni abban, hogy a vállalati személyzet egyes tagjai között az együttélés során jó kapcsolat alakuljon ki.

13 §. A szakszervezet tagja nem lehet tagja egy másik szakmai egyesülésnek.

14 §. A felvételét kérő dolgozó akkor válik szakszervezeti taggá, ha belépési nyilatkozatát az üzem erre hivatott szakszervezeti bizottsága (illetve az üzemi vagy műhelybizottság) jóváhagyja.

15 §.

1) Szakszervezeti tagsága azonnal megszűnik, amint ilyen irányú kívánságának hangot ad.

2) A tagsági kötelezettségeit tartósan megszegő vagy a szakszervezeti tagság méltóságába ütköző magatartást tanúsító szakszervezeti tagot az erre hivatott vállalati, üzemi illetve műhelybizottság megrovásban részesítheti. Kivételes esetekben tagságát is megszüntetheti; ebben az esetben az érdekelt fellebbezéssel fordulhat a vállalati, üzemi, illetve műhelyszervezeti közgyűléshez.

16 §. A vállalati illetve üzemi és a műhelybizottságok nyilvántartásba veszik a szakszervezeti tagokat és tagsági könyvvel vagy kártyával látják el őket.

[A 4. Fejezet (17-28 §) a szakszervezet különböző országos szerveinek működési szabályait tartalmazza, az 5. Fejezet (29-31) az iparági egyesülések helyét és szerepét határozza meg.]

6. Fejezet: A sztrájk.

32 §. Amikor minden más cselekvési forma kimerült, a szakszervezet sztrájk-akciót indíthat.

33 §.

1) A sztrájk lehet figyelmeztető jellegű, és lehet tényleges sztrájk.

a) Amikor lehetséges, a tényleges sztrájkot figyelmeztető sztrájk előzi meg.

b) A figyelmeztető sztrájknak nem szabad fél munkanapnál hosszabbra nyúlnia.

c) A tényleges sztrájk addig tart, amíg a megfelelő szakszervezeti hatóságok meg nem hirdetik annak megszüntetését. A sztrájk-beszüntetés a munkaadóval illetve az állami hatóságokkal kötött egyezmények tárgyát képezheti.

2) Ha a sztrájk okát képező konfliktus nem megy túl a vállalat keretein, akkor sztrájk csak akkor indítható,

ha azt a szakszervezet tagságának abszolút többsége megszavazta.

3) A fentitől eltérő esetekben a területi szervezet vezetősége dönt a sztrájk elindításáról és ugyancsak ő határozza meg a sztrájk kiterjedési körét.

4) A szakszervezeti felelősök elleni eljárás, vagy a sztrájkra vonatkozó szabályszerű döntés lehetetlenné válása feljogosítja a vállalatok személyzetét arra, hogy azonnal sztrájkba lépjen.

5) Ha egy vállalati sztrájk eredménytelen marad, a szakszervezet szolidaritási sztrájkot hirdethet.

34 §. A fenti határozatok nem vonatkoznak azokra a dolgozókra, akik — funkciójuknál fogva — nem léphetnek sztrájkba. Követeléseik támogatására szolidaritási sztrájk indítható.

7. Fejezet: kutatóintézet és kiadványok

35 §.

1) A szakszervezet keretében központ létesül, amely kutatásokat végez az élet- és munkakörülményekről, a dolgozók megélhetési viszonyairól, továbbá a szakszervezet szükségleteinek megfelelően szakértőket képez ki a társadalom- és gazdaságpolitika terén.

2) E központ szerkezetét, működését és pénzügyi alapjait a szakszervezet országos bizottságának elnöksége határozza meg.

3) A szakszervezetek területi szervezetei létrehozhatnak hasonló központokat, amelyek egy adott terület szakmai vagy ágazati problémáival foglalkoznak.

36 §. A szakszervezetnek saját sajtója és kiadóvállalatai vannak. A kiadási tevékenység szervezetét és pénzügyeit a szakszervezet erre hivatott fórumai határozzák meg.

[A 8. Fejezet (37-41 §) a szakszervezet javairól és pénzügyeiről szól.]

9. Fejezet: Ideiglenes és végleges határozatok

42 §.

1) A választásokig a szakszervezetek vezetőségei a következő szabályok alapján tevékenykednek:

a) a jelenlegi koordinációs bizottság országos bizottságként működik,

b) az üzemközi alapító munkásbizottságok jelenlegi elnökségei és az összekötők a területi szervezetek vezetőségeiként működnek,

c) a vállalatok jelenlegi alapító bizottságai vállalati bizottságokként működnek.

2) (Az ideiglenes pénzkezelést illeti.)

3) A vállalati vezetőségi választásoknak az alapszabályzat életbelépésétől számított két hónapos határidőn belül kell lezajlaniuk, a területi vezetőségi választásoknak pedig tíz hónapos határidőn belül.

43 §. A közgyűlésekig a tagdíj összege a fizetés 1 %-a.

44 §. Az alapszabályzatban meg nem határozott illetve kérdéses esetekben az országos bizottság határoz.

KÖRÖSI ZSUZSA fordítása

Mint ismeretes, némi buza-vona után a Lengyel Népköztársaság Legfelső Bírósága 1980 november 10-én szabályszerűen beiktatta a fenti alapszabályokat, s ezzel az új, független szakszervezet törvényessé vált.

A munkás és a párttitkár

Pomian Párizsban élő lengyel filozófus és eszmétörténész, a lengyel demokratikus ellenzék egyik leghatásosabb külföldi szószólója. Alábbi fejtegetését 1976 őszén írta, az 56-os események huszadik évfordulóján összehívott magyar-lengyel tudományos konferencia alkalmából. Az elemzés 1980-ban is megtartotta időszerűségét.

1970 óta Lengyelország a szovjet tábor egyetlen országa, ahol a munkás nyíltan szembeszegül a párttitkár gazdasági- és társadalom-politikájával. 1970 decemberében a munkások kényszerítették ki, hogy Gomulka s a klikkje lemondjon. 1971 februárjában, a Lodz-i sztrájkok során Gierk a munkásnők nyomására hatálytalanította az elődjétől örökölt áremelési tervet, amelyet pedig — enyhítésekkel ugyan — éppen alkalmazni készült. 1971-ben és 1975-ben, rövid helyi sztrájkok s más megnyilvánulások során munkások harcolták ki a 40,9 %-os tényleges béremelést, pedig a terv ezekre az évekre mindössze 17-18 %-os béremelkedést irányzott elő. 1976 júniusában, amikor a kormányzat áremelést « tervezett be », egyetlen nap alatt visszavonatta vele ezt a tervét a munkásság: helyi sztrájkokkal, melyek már-már általános sztrájkba fordultak, s egyes városokban utcai tüntetésekkel.

Első látásra a lengyelországi harc tisztán gazdasági természetű. Mintha csupán a fogyasztás lázadna fel a beruházás ellen, a háztartás közvetlen szükséglete a nemzetgazdaság hosszú lejáratú érdeke ellen, a jelen a jövő ellen.

1970-ben csakúgy, mint 1976-ban főként az élelmiszerek drágulása idézi elő a munkásfelkelést, s mindkét alkalommal úgy áll le, hogy hatálytalanították az áremelést. Egyik esetben sem merül fel kimondottan politikai jelszó, s azok sem különlegesen radikálisak. Az 1971-1975-ös helyi sztrájkok is csak a béremelést, s a munkakörülmények megjavítását célozták. Úgy tűnnék tehát, hogy a munkások nem fordulnak szembe a meglévő politikai rendszerrel, kijönnek vele, ha kielégítik gazdasági követeléseiket. De a látszat csal. Másfelől az a kérdés is felvetődik, tud-e a párttitkár ekkora árat fizetni a társadalmi békéért, s mi történik, ha aztán kiderül, hogy még további engedményeket is kell tennie?

Elméletben a gazdasági engedmény lehetséges. De amint kissé közelebbről vizsgáljuk a dolgokat, kitűnik, hogy akármit mond is a párttitkár, igazában túlzottnak találja a dolgozók vásárlóerejét; már egy negyed százada azon fáradozik, hogy megnyírbálja. A vezetőhelyen e negyed század során több csoport váltotta fel egymást; mindegyik azzal kezdte, hogy kijelentette: az előző csoport súlyos tévedéseket követett el a gazdasági vezetésben, s megígérte: ez nem fog megismétlődni. Emlékszünk még Gomulka 1956-os októberi beszédére, melyben elhúzta Bierut nótáját; tizenöt évvel később a központi vezetőség ülése Gomulka politikáját parentálja el.¹ Rövid szünet után az új vezetők mindig visszakanyarodtak a régi kerékvágásba. Nem a személyekben van tehát a hiba. Valahogyan úgy fest, mintha az emberi akarattól függetlenül maga a gazdasági mechanizmus húzná meg a váltót s irányítaná rá az egymást követő főtitkárokat a katasztrófa-vágányra.

Mielőtt tovább mennénk, adjuk meg a párttitkárnak, ami a párttitkáré. Igaz, ami igaz: Lengyelországban még mindig túl nagy a népesség vásárlóereje. Mindenki tudja gyakorlatból ezt; elég ha végigjárja a boltokat, csodával

1. Tíz évvel később Kania Giereket küldi szanatóriumba... — írhatta volna szerzőnk, ha cikkét nem 1976-77 telén kell nyomdába adnia. (*A szerkesztő megjegyzése.*)

határos, ha megkapja, amit venni akart. A lengyel üzletek ellátásában nem minden korszak volt egyformán rossz, de rövid, részleges javulás után mindig visszaestünk a hét sovány esztendőbe. A kérdés azonban ez: *mihez képest* túl nagy a lakosság vásárlóereje? A munkásság és a parasztság termelékenységéhez képest? Nyilván a fogyasztási cikkek kínálatához képest. Csakhogy ez a feltevés, amelyet egyébként a józan ész sugall, egyszeribe rejtélyessé teszi a negyedszázada tartó fogyasztási válságot. Hiszen végülis a fogyasztási cikkek kínálatát a párttitkár határozza meg (mármint abban az értelemben, hogy a kínálat is a Terv irányszámaitól és hitelkiutalásaitól függ). Másrészt a keresletet is végső soron a párttitkár dönti el, pontosabban ő határozza meg a lakosság vásárlóerejét azal, hogy megállapítja az árakat, a névleges béreket, a betöltendő állások mennyiségét — mindezt szintén a Terv keretében. A kereslet és a kínálat közti állandó egyensúlyhiány tehát arra mutat, hogy a párttitkárnak tudathasadása van, a jobb keze nem tudja, mit csinál a bal.

Nem is tudja. A Terv ugyanis — megbocsássanak érte a tankönyvírók — nem a gazdaság szabályozására szolgáló eszköz, nem a szükségletek kielégítésére sarkalló mechanizmus, nem a termelési észszerűség sem pedig az «*össztársadalmi érdek*» kifejezője, hanem hatalmi eszköz, amelynek révén a (rendőrhatalommal is felruházott) párttitkár gazdaságilag maga alá gyűri a társadalmat. Ami pedig a terveket illeti, azokat a hatalom berkein belüli, össze-vissza húzó erők kényszerítik ki: minden egyes terv újabb konfliktusokat visz bele a hatalmi hierarchiába. A tervkészítők így állandó meglepetésben élnek: meg kellett volna tervezniök a jövőt, ehelyett olyan helyzetekhez kell alkalmazkodniok, amelyeket nem kívántak, amelyeknek nem is sejtették a kialakulását. Az ilyesféle kudarcok nyomán minden alkalommal szertartásszerűen hivatkoznak az akarattól független, előre nem látható eseményekre. Pedig elég egy pillantást vetni a Tervre, s láthatjuk, hogy a nemzetközi, éghajlati s bármilyen más adottságoktól függetlenül is a központi tervező határozatainak kivitelezése csak azokhoz a bizonyos váratlan és súlyos aránytalanságokhoz vezethetett.

Éljük bele magunkat rövid időre egy tartományi pártbizottsági titkár szerepébe. Ahhoz, hogy fellendüljön a sora, hogy felfigyeljenek rá a központban, meg kell mutatnia, hogy tud országos méretekben gondolkozni. Nem szabad követelőznie. Ugyanakkor jó ügyintéző hírébe kell kerülnie, nem szabad, hogy a kezére bízott terület lakossága túlságosan panaszkodjék rá. Hogyan egyeztetheti össze a gyakran ellentétes szempontokat? Egyetlen módon: ha eléri, hogy vajdasága területére nemzetgazdaságilag kulcsfontosságú nehézipari üzemet telepítsenek. Ha sikerül beruházási elsőbbséghez jutnia, nyert ügye van. Nagy lépést tett a ranglétrán felfelé vezető úton. Maga mögött hagyta kollégáit és versenytársait. Megmutatta, milyen jó gazdasági szakember, mennyire össze tudja egyeztetni a helyi érdekeket a nemzetgazdaságéival.

De ne hamarkodjunk el ítéletünket az apparatcsikról. Hátha nemcsak a maga karrierjére gondol, hanem meg van győződve arról, hogy a legnagyobb jót teszi a tartomány lakosságával is? Bizonyos értelemben jót is tesz. A termelőeszközöket előállító nagy gyár építése azt jelenti, hogy foglalkoztatás lesz, aránylag magas bérek mellett, bizonyos szociális juttatásokkal: talán jobb élelmiszerellátáshoz is jutnak, mint másutt, új lakásépítés kezdődik, stb. Egészen más volna a helyzet, ha titkárunk könnyűipari, fogyasztási javakat termelő ipari beruházásokat kérne: akkor már eleve vesztésre ítélné magát. Karrierje nem haladna előre, az ilyesféle beruházás nemigen látványos. A helyi lakosságnak is kevesebb jutna, hiszen az ilyen iparágban kisebb a foglalkoztatás, mint a nehéziparban, a bérek alacsonyabbak, a szociális juttatások is gyengébbek. Ami pedig az új üzem termékeit illeti, mindegy, hogy kellenek-e azok a helyi lakosságnak, úgymint elsőbbségi listás területre viszik őket, oda, ahol a nehézipart fejlesztik. Ezért törekszik a párttitkár minden erejével arra, hogy nála létesüljön a nagyberuházás. A hitelekért s a nyersanyagért vívott harcában nem válogatja meg a fegyvereket, « belesimpaszkodik a Tervbe ». Arra nagyon vigyáz, hogy el ne rettentse a központot valami túlságosan költséges, túl hosszú lejáratú beruházással, másrészt azon van, hogy bebizonyítsa: a Központ által tervbe vett bizonyos beruházásoknak az ő tar-

tománya lenne a legelőnyösebb befogadó területe. Szükség esetén megdolgozza a számokat, megszépíti a valót, megteremti papíron, ami nincs meg a természetben: talál ehhez elég önkéntest. Hiszen saját személyi előnye egy egész klikk érdeke is, amelynek ő a vezére, s amely tőle (vele együtt) várja az előléptetést. Mire a központ rájön, hogy a helyileg kért beruházási keret a kelleténél kisebb volt, s hogy a határidőket nem lehet betartani, késő. Nincs visszaút. Végig kell vinni a beruházást, mert már sok pénz és nyersanyag fekszik benne. Különben is, most már nemcsak a helyi párttitkár s emberei presztízseről van szó, hanem mindazokéről, akik szabadot jeleztek a tervnek, noha ismerték vagy sejtették a való helyzetet, de nem törődtek vele, saját pályafutásuk érdekében. Helyi érdekcsoportok nem lehetnek meg központi beépített emberek nélkül... De nemcsak a helyi érdekcsoportok viselkednek a fentebb leírt módon. Egyes iparágak igazgatóságai hasonlóan járnak el. A hadsereg és a rendőrség szintén. A tervekészítés: némán folyó nagy küzdelem a vetélytársak közt, akik mind a nagyobbik darabot akarják. A végső döntés erőviszonyok kérdése; az állami vagyon, a természeti kincsek jutalomképpen kerülnek szétosztásra a lekötöztetettek között. Nem csoda hát, hogy a Terv tele van hamis számokkal, s ha valami bizonyos benne, akkor az az, hogy minden józan megfontolás ellenére készült, nem reális, aránytalanságokhoz vezet, nevezetesen a fogyasztási cikkek kínálata és kereslete között.

Miért képtelen a pártapparátus arra, hogy ellengőzt adjon? A helyi vagy az ágazati felelős miért nem csinál karriert, ha a földművelésre, a fogyasztási iparágakra vagy a szolgáltatásokra « tett »? A válasz bonyolult. Először is a nehézipar fejlődése valóban szükséges. Főként Lengyelországban, ahol annyi mindent feldúlt a háború, s ahol a negyvenes és ötvenes évek népszaporulata igen magas volt. De a hatalom számára nemcsak arról van szó, hogy az objektív helyzet követelményeinek eleget tegyen. Kollektív érdek forog kockán, hiszen a nehézipar az egyedüli, amely a hatalom eszközeit szolgáltatja, a harckocsitól kezdve a revolvergolyóig. Azt is számításba kell venni, hogy a Szovjetunió rendkívül súlyos katonai terheket ró Len-

gyelországra. A pártfunkcionáriust az elméleti okok mellett az ambíció is arra készíti, hogy acélgyára legyen, ne pedig cipőgyára: valahogy másképp nézzenek rá az emberek az egyik és a másik esetben... A nehézipar fejlesztésének szükségessége tehát alibi, amely a következő elven nyugszik: ami jó a pártapparátusnak, az jó Lengyelországnak. Ha a pártapparátus évtizedek óta szembeszegül minden reformtervezettel, a független gazdasági szakemberek minden javaslatával (1955 és 1959 közt bőségesen volt ilyen), ha fittyet hány a közvélemény minden beavatkozására: ez a fenti elvből ered. Döntési monopóliumához úgy ragaszkodik ez a pártapparátus, mintha csak isteni jogon örökölte volna.

Ami a pártapparátusnak jó, az jó Lengyelországnak... Dehát a jót nem meríti ki a gazdasági döntés előjoga. Az is fontos, hogy a végrehajtás nyomán támadó elégedetlenség ne csapjon túl magasra, amikor is aztán a hatalom végső érvéhez, az erőszakhoz kell folyamodni. A helyi funkcionárius megtesz minden tőle telhetőt, hogy tartományában elhárítsa ezt a — pályafutására nézve káros — eshetőséget, csak hogy ezzel, mint láttuk, maga is hozzájárul az egyetemes aránytalanság növeléséhez, s az ebből eredő általános elégedetlenséghez. Ezért aztán a pártapparátus egésze védelemre szorul részeinek túlkapásai ellen; ezt a védelmet a legfelső szinten az első titkár biztosítja. Az ő szintjén a lakosság elégedetlenedése átfogó megoldást követelő politikai kérdésként merül fel. Megoldandó a többi közt azért is, mert maga a pártapparátus is morgolódik, ha üres az áruházak polca. De főként azért megoldandó, mert az üzletek előtti legkisebb sorbanállás átfordulhat valami beláthatatlan következménnyel járól tüntetésbe. Az első titkár vezető állása azon múlik, képes-e az egyes érdekvédelmi csoportokkal elfogadtatni a pártapparátus egésze érdekében hozandó áldozatokat. Csak hogy közbelépési lehetősége korlátozott. Persze veszélyes dolog az első titkár akarátának ellenszegülni, ha ez utóbbi hatalmas és hű kliens-rétegre támaszkodik az apparátus kulcspozícióiban. Viszont még a leghatalmasabb első titkárnak is ügyelnie kell arra, hogy ne idegenítse el magától az alsóbb fokú titkárok s különféle gazdasági ügyvivők

tömegét; ezzel a pártapparátust gyengítené, s végső soron a saját hatalmát. Ki kell elégítenie őket, mint ahogy paríroznia kell a rendőrség és a hadsereg követelései előtt is, egyrészt mert ők védelmezik a fennálló rendet, másrészt, mert hozzájuk kell befolytania a Szovjetunió által követelt hozzájárulás egy részének. Végül biztosítania kell a jövődelmet a pártfunkcionáriusok által megkívánt életszínvonalhoz, s jelentős összegeket kell a pártpropagandára fordítania. A fent felsorolt okok miatt, még ha a világon a legjobb szándékokkal lenne is eltelve a főtitkár, ha őszintén azon volna is, hogy megemelje a lakosság életszínvonalát, akkor is viszonylag kevés manőverezési lehetősége volna. A gazdasági aránytalanság tehát halmozódik, az elégedetlenség fel-felcsap; azt letörik, de ennek költségei tovább növelik az aránytalanságot, még feljebb szítják a megtorlás tényétől is növekvő elégedetlenséget. Előbb-utóbb, akarva-akaratlan oda jut a főtitkár, hogy cselekednie kell, szűkítenie kell a vásárlóerő és a fogyasztási cikkek kínálata közti űrt. Mivel az utóbbit nem tudja az előbbi színvonalára feltornáztatni, üt a nagy áremelkedések órája.

Azt gondolná az ember, elkerülhető lenne a veszélyes nagy áremelkedés, ha részleges, hosszabb időre kiterjedő kis áremelkedésekkel helyettesítenék. Ennek azonban több akadálya van. Az állandó jellegű részleges áremelkedések, amelyek gyakran álcázva mennek végbe, nem váltják be a hozzájuk fűzött reményt. Az aránytalanság elért fokán drasztikusabb közbelépésre van szükség. Másrészt, ennek előkészítése a különböző érdekvédelmi csoportok közti harcban születik meg. Alkalmat ad a véd- és dacszövetségekben álló csoportoknak arra, hogy megmutassák: ki a legény a gáton. A mérsékeltek, a langyosak elhullanak, vagy szükségszerűen alávetik magukat túllícitáló társaiknak. Ugyanis — és ez itt a dolgok veleje — az általános áremelés politikai művelet. Nemcsak a kínálat és a kereslet közti űrt kell betemetnie (oly módon, hogy a dolgozókkal fizetteti meg a párttitkár gazdaságpolitikáját), hanem arra is szolgál, hogy megmutassa ország-világ előtt: a párttitkár azt teszi, amit jónak lát. A pártapparátus egy része különben — nem minden hátsógondolat nélkül — áb-

rándokba ringatja a felső vezetőséget: csendes az ország, nem lesz itt semmi vész. Ezt súgták Gomulka fülébe 1970-ben; s hat évvel később is azt mondták: ha lenne is sztrájk, annak könnyen a nyakára hágnak. Egy nagy ár-emelkedés afféle népszavazás: a pártapparátus azt reméli, hogy az új terhek csendes elfogadásával a lakosság úgy-szólván bizalmat szavaz neki.

Amióta a munkások háromszor egymás után súlyos vereséget mértek a pártapparátusra, nem működik az itt leírt mechanizmus. Benne vagyunk a válságban, amely mélyebb, mint valaha, s a párttitkár nem tudja, mihez folyamodjék. Az első vereség után, 1956-ban, Gomulka éveken keresztül fékezte a gazdasági fejlődést, hogy így rendezze a fogyasztási cikkek kínálata és kereslete közti arányokat. Ezzel a mozdulatlansági taktikával elidegenítette magától a pártapparátus többségét, s végülis engednie kellett; tudjuk, mi lett az eredmény. Gierek, aki két bukott főtitkár örökét vette át, az ellentétes utat választja: az arányos fejlődés mellett tör lándzsát, vagyis megpróbálja a termelőeszközök termelésének gyors fejlesztése mellett a fogyasztási cikkek termelésének nem kevésbé gyors fejlesztését, mindezt idegenből vett kölcsönökkel. Programja, amelyet a Bierut és a Gomulka által tönkretett népgazdaság keretén belül kell végrehajtania, s amely menetközben rendszer-okokból tovább torzul, növeli a vásárlóerő s a fogyasztási cikkek kínálata közti űrt. S mikor 1976-ban elhatározzák, hogy kitöltik, újabb vereség. A lengyelországi felhalmozás és fogyasztás körtáncában minden lépést bemutattak: növeljük az elsőt, csökkentsük a másodikat, növeljük a másodikat, csökkentsük az elsőt, zároljuk mindkettőt, növeljük mindkettőt. Mit lehet ezután még kitalálni?

Az 1956-os, 1970-es és 1976-os munkásfelkelések jelentősége abban van, hogy egyre nehezebbé, sőt lehetetlenné teszik a sztálini korszakban beindított s azóta alig módosított gazdasági rendszer fenntartását. E rendszer keretén belül a vezetők nyilvánvalóan képtelenek arra, hogy eleget tegyenek a munkások elemi anyagi követeléseinek, amelyek ennél fogva politikai követelésekké válnak, akár tudják ezt a munkások, akár nem. A politikai hatás már

abból is következik, hogy Lengyelországban, mint a szovjet tömb többi országában, a politika és a gazdaság elválaszthatatlan. Lássuk röviden a történelmi tényeket:

1. Minden nagyobb áremelést megtorlási légkörben hirdettek ki. Az 1953-as áremelkedés a legnagyobb rémuralom közepette történt, amit Lengyelország a háború óta átélt, s amelynek hatása minden társadalmi rétegre kiterjedt. Az 1970 decemberi áremelésre alig két-három évvel azután került sor, hogy egy súlyos antiszemita-kampány során az egész értelmiséget és az állami vezetés egy részét megrostálták s egy ezzel párhuzamos megtorlási hullám pedig börtönbe juttatott több egyetemistát s más nem-konformista fiatal. Az 1976 júniusi áremelést is egy kemény-kéz szakasz közepén hirdették ki: már 1975 őszén látnivaló volt e szakasz kezdete, de akkor keményedett igazán meg, amidőn az alkotmánymódosítási terv nem várt ellenállásba ütközött.

2. Az 1955-től 1959-ig s 1971-től 1975-ig tartó két viszonylag (habár különböző méretekben) « liberális » időszak a munkás-elégedetlenség kifejezésével kezdődött. Mindkét szakasz során a munkásság véges-végig nyomást gyakorolt a pártapparátusra, például sztrájkokkal. Érdeemes emlékeztetni arra, hogy az 1956 júniusában felszínre törő mozgalom Poznanban már egy éve tevékenykedett (béremelési követelések, harc a « szocialista munkafegyelem » ellen), s mintegy négy éven át aktív maradt.

3. A « liberális » szakaszokban emelkedett az általános életszínvonal, megjavultak az üzemeken belüli társadalmi kapcsolatok. Ezzel szemben a megtorlás és szigorodás korszakaiban rendszeresen lezüllött a piaci áruszolgáltatás, a reálbér csökkent, a munkások ellen fegyelmi megszorításokat léptettek életbe, a munkakörülmények fokozatosan leromlottak. Ez volt a helyzet 1949 és 1954, valamint 1960 és 1970 között. Igaz, 1968-ban bizonyos engedelményeket tesz a munkásoknak a pártapparátus, például meghosszabbítja a fizetett szabadságot, viszont olyan intézkedéseket készít elő, amelyek drákói rendet honosítanak meg az üzemekben.

Lengyelországban tehát a politikai, társadalmi és gazdasági rendszer mozgásának fő vonalait az a konfliktus

magyarázza, amely az ötvenes évek eleje óta szembehelyezi a munkást a párttitkárral. Ha árnyalni akarnánk elemzésünket, a konfliktus más résztvevőit is bemutatnánk. Ilyen például a pártapparátus és a munkásság érdekei között félúton elhelyezkedő értelmiségi réteg: a pártapparátus számára halastó ez a réteg, ott fogja ki a szakembereinek egy részét; másrészt az értelmiség szolidáris a munkásokkal is, akik a vásárlóerő csökkentésével szembeszegülve nemcsak saját rész-érdekeiket védik, hanem — az egy pártapparátust kivéve — a társadalom egészét. A parasztság is részese a konfliktusnak; a lengyel paraszt nem hagyta magát kollektivizálni és ezzel olyan vereséget mért a pártapparátusra, amelyből az még ma, húsz év múltán sem tért magához. Az egyház végül, melynek pusztá léte rést nyit a pártapparátus elméleti egyeduralmán. Mindennek ellenére mégis a munkás fenyegeti leginkább a párttitkár hatalmát, csakis ő képes arra ugyanis, hogy ellen-erőt szegessen szembe a hatalommal. Így növekszenek részköveteléseik olyan egyetemes ellenállássá, mely politikai változásokat eredményez.

Még egy szót a munkások követeléseiről [...] Bármily hiányosak a híradások, rekonstruálható belőlük a munkások követeléseinek a lényege. Legelőször is valódi és önálló munkásszervezetek felállítását követelik. Másodsor: sztrájkjogot. Harmadszor: üzemi demokrácia bevezetését. Még ha teljes lenne is ez a lista — mint ahogy nem az — akkor is óvatosságra intene a látszatok ellen. Ne higyjük azt, hogy a munkásoknak nincs bajuk a fennálló politikai rendszerrel. Hiszen ha csak ez a három követelés megvalósulna, ez már olyan mély változásokat hozna magával, amelyekkel gyakorlatilag új rendszer kerülne a jelenlegi gazdaságvitel és hatalmi gyakorlat helyébe.

1970 óta Lengyelország az egyetlen a szovjet táborban, ahol a munkás nyíltan szembefordulhat a párttitkár gazdasági- és társadalom-politikájával. Kivétel lenne? Különleges eset? Mindenütt másutt jól megférne a párttitkár meg a munkás? Vagy pedig arról lenne szó, hogy Lengyelország előbb lép rá arra az útra, amelyet előbb-utóbb minden szovjet uralom alatt álló ország befut majd? Ezekre a kérdésekre legfeljebb csak elvi választ adhatunk, nincs

módunk arra, hogy kielemezzük, mennyiben érvényes má-
sutt is a Lengyelországban megfigyelt folyamat. A magam
részéről azt hiszem, hogy ez nem egy elszigetelt folyamat.
Úgy vélem, hogy amikor Magyarországon egyszer majd
megszűnik az « új gazdasági mechanizmus » hatása, amely
mostanáig oltalmazta, sztrájkokra, sőt munkásfelkelésekre
kerülhet sor. Ugyanúgy Csehszlovákiában is.

Akárhogyan is, egy dolog bizonyos: még a szovjet tömb
országokban is forog a történelem kereke.

*[Az eredeti francia szöveg 1978-ban, a Seuil által
kiadott « 1956 Varsovie, Budapest » c. tanulmány-
kötetben jelent meg.]*

Mit javasol az ellenzék

Jacek Kuron a lengyel demokratikus ellenzék egyik vezéregyénisége. Azok közé tartozik, akiket az augusztusi sztrájkmozgalom kirobbanása idején a hatóságok börtönbe vetettek, s csak a gdanski tárgyalások befejezésekor, a sztrájkbizottság nyomatékos követelésére bocsátottak szabadon. Kuron évek óta újabb és újabb írásokban, nyilatkozatokban körvonalazta a demokratikus ellenzék álláspontját. Cikkeit rendszeresen hozta a külföldi sajtó.

1980 szeptember eleje óta Kuron az új független szakszervezetek központi tanácsadó testületének tagja.

Az alábbi két szöveg közül az elsőt Kuron több mint egy évvel az 1980-as krízis előtt írta. Fejtegetését eredetileg egy engedély nélküli szamizdat folyóirat (a *Biuletyn Informacyjny*) közölte 1979 áprilisi számában. Franciául megjelent a *L'Alternative* című párizsi folyóirat 1979 november-decemberi első számában (fordításunk ennek alapján készült).

A második szöveget Jacek Kuron 1980 július végén írta, még mielőtt a sztrájkok országos méreteket és politikai színezetet öltöttek. A cikket a *Le Monde* című párizsi napilap augusztus 20-i számából vettük át.

Az itt következő megjegyzéseket az az aggodalom szülte, hogy társadalmi robbanás előtt állunk, amelynek méretei felülmúlhatják az 1956 évit és mindazt amit 1970-től 1978-ig megéltünk. Egy ilyen robbanás szovjet katonai beavatkozást vonhat maga után, amelyre azután népi ellenállás lesz a válasz.

Miből fakad ez a sokak által osztott aggodalom? A vásárlóerő olyan mértékben esett, mint aminőre 1953, azaz az első hatéves terv ideje óta nem volt példa. Tudjuk, hogy azóta mindegyik gazdasági krízis, minden életszínvonal csökkenés széleskörű társadalmi tiltakozást váltott ki. A jelenlegi krízis mélyebb mint az eddigiek és ráadásul a köztudatban is válságként jelenik meg. Lengyelország már nem él terror alatt és a munkásharcok sikereinek emléke elevenen él. De ezek a sikerek részlegesen maradtak, ami haragot és bosszúvágyat halmozott föl. A lengyel társadalom elég nyitott ahhoz, hogy a nyugati életmód hatással legyen rá, arról nem is szólva, hogy a Nyugat valóságos mítosszá vált. Az 1970-es évek elején végbement aránylag gyors reálbér-növekedés egy csomó reményt és várakozást szított föl: a jelenlegi visszaesés annál érzékenyebben érinti a közhangulatot. 1976 júniusában a hatalom olyan vereséget szenvedett, amelynek hatása azóta sem múlt el; azóta a társadalom szemében véglegesen lejáratta magát mint kormányzásra képes erő. Az általános bizalmatlanságról számos jel tanúskodik, így például a döntési központok benuhátrása és egy olyan széleskörű társadalmi anarchia, amely szinte példa nélkül áll.

Az a körülmény, hogy nincsen terror, lehetővé teszi új társadalmi elitek jelentkezését; nyugodtan mondhatjuk, hogy ezek az elitek egytől-egyig kritikusak a pártállam hatalmával szemben. De kritikusak a párttagok is, sőt az apparátus emberei is.

A jelenlegi válság egyik új mozzanata, hogy a porondon megjelent, s a lakosságban meglehetősen népszerűsége tett szert az ellenzék. Nem annyira tevékenységének közvetlen hatására gondolok, amely még igen korlátozott, hanem

arra a hatásra, amelyet az ellenzék pusztá léte gyakorol a közvéleményre. Azzal, hogy tevékenységi, tiltakozási modellt kínálnak, az ellenzék kereteket ad az elégedetlenségnek. Létezésének ténye azonban ellenkező hatással is jár: csökkenti a hatalomtól való félelmet, mozgásba lendít, s ennél fogva a robbanás esélyeit növeli. Hasonló hatással volt a lengyel pápa megválasztása is: minthogy a hatóságok mindent megtettek, hogy az egyházat a rendszer ellenségének kiáltsák ki, diadalát a közvélemény úgy könyvelte el, mint a hatalom vereségét.

Az életnívó leszorítása minden társadalmi réteget érint és ez a válság még csak most kezdődik. Egy ilyen helyzetben bármilyen esemény alkalmas lehet arra, hogy lázadást robbantson ki: így például egy jelentősebb sztrájk amely a hatóságok merevségébe ütközik; sorban állók összezördülése egy áruháznál, a rendőrség valamilyen túlságosan brutális fellépése, vagy akár olyasmi, mint ami nemrégiben történt Tychy városában, ahol a hatóságok el akartak távolítani a város közepéről egy fészületet. Minden helyi incidens fellobbanthatja a tüzet országos méretekben és elharapódzását csak a hatóság visszakozása akadályozhatja meg (mint Tychy esetében). De az engedmények ismétlődése végülis erősíti az ellenállásra való eltökéltséget.

A legkülönfélébb eseményekről tudom elképzelni, hogy robbanáshoz vezetnek s szinte semmilyen fejleményt nem látok, amely ez ellen hatna. Az igaz, hogy az emberek nyugalomra vágnak és megszokott életüket akarják folytatni, de ez még soha nem állt a lázadás, a felkelés, a forradalmak útjában.

Mély meggyőződésem, hogy a harag kirobbanásának, a zavargásoknak katasztrófális következményei volnának, amelyeket minden áron el kell kerülnünk. Ne is beszéljünk a szovjet beavatkozásról; 1970 decembere óta azonban tudjuk, hogy hatóságaink még a tömeges vérengzéstől sem riadnak vissza, s hogy ehhez mindig akad kivitelező.

Az ellenzék a demokráciát és a függetlenséget békés eszközökkel és lépcsőzetesen akarja elérni. Jelenleg a rendszer megdöntésére törekedni kalandorság volna. Egy ilyen vállalkozás költsége kiszámíthatatlan, sikere több

mint kétséges, ellenkezőleg, majdnem bizonyos, hogy nemzeteket tragédiába torkollnék.

Úgy vélem, hogy az egyetlen járható út a társadalom önálló újraszerveződése független mozgalmak és intézkedések révén. Sajnos a dolgok erejénél fogva az ilyen újraszerveződés lassabban halad, mint az elégedetlenség felhalmozódása. Könnyebb a tömegeket felizgatni, mint a szervezkedés útjában álló lelki akadályokat leküzdeni. (...)

Mit tehet ilyen körülmények között az ellenzék, hogy megelőzze a robbanást? E pillanatban szervezeti ereje elmarad társadalmi tekintélye mögött, féltő tehát, hogy felkészületlenül érkezik el a kritikus pillanathoz. A robbanást megelőzni azonban emberi, hazafias és állampolgári kötelességünk. Ezért úgy gondolom, hogy olyan tevékenységi formákat kell kidolgoznunk, amelyeket mindenki követhet függetlenül attól, hogy szervezetileg hozzánk tartozik-e. Ilyen tevékenységi forma például a hivatalosan létező állami és tömegszervezetekben való fellépés. Ha el tudjuk érni, hogy a társadalmi követelések száz és száz hivatalos gyűlésen kerüljenek terítékre, s ha ennek hírért szétviszi sajtónk, akkor a példát sokan fogják követni.

Egy ilyen javaslattal szemben azt az ellenvetést lehet fölhozni, hogy a párt bizonyos csoportjainak malmára hajtja a vizet. (...) Ez igaz, de nem szabad elfelejteni, hogy ebben az országban lehetetlen közéleti vagy társadalmi akcióba bocsátkozni anélkül, hogy az valamilyen módon ne érintse a párton belüli klikkek harcát. Amennyiben az a célunk, hogy engedményeket érjünk el a hatalom részéről, eleve számításba kell vennünk, hogy a hatalom egyik vagy másik frakciója saját céljaira is felhasználja a mi társadalmi mozgalmunkat. (...) Tehetünk úgy, mintha mit sem tudnánk erről az összefüggésről, de nem szabad a naivitásból erényt kovácsolni. Többnyire az a helyzet, hogy nem tudjuk, az apparátus melyik frakciója húz hasznos tevékenységünkéből, mi célból stb.: itt tehát közömbösök maradhatunk. De más a helyzet, ha a párt egy frakciója nyilvánosságra hozza a programját. Ebben a helyzetben meg kell határoznunk álláspontunkat, mint ahogy állást kell foglalnunk a hatalom minden fontos döntésével

kapcsolatban. Semmilyen kezdeményezést el nem fogadni, amely a hatalom valamelyik frakciója részéről jön, csak akkor volna jogosult, ha a társadalmi robbanás lehetőségében nem hinnénk, vagy ha a rendszer megdöntésére törekednénk. Fentebb már megmondottam, mit gondolok az azonnali forradalom programjáról. (...)

Azt javaslom tehát, hogy követeléseinkkel jelenjünk meg a hivatalos keretekben. De továbbra is igaz, hogy a rendszer megjavítása az ellenzéknek nem célja, minthogy a rendszert nem tekinti magáénak. E dilemma áthidalásának két útja van:

1. Megmaradni annál a minimálkövetelésnél, hogy a hatalom adjon tájékoztatást nemzetgazdaságunk tényleges helyzetéről s bocsásson nyilvános vitára egy akció-programot.

2. A gazdasági helyzettől függetlenül néhány alapköveteléssel előállni. Ezek három csoportra oszthatók: az elsőbe tartozik a szakmai és érdekvédelmi szervezkedés szabadsága, a sztrájkhoz és a gyülekezéshez való jog, a sajtóban való megszólalás lehetősége. A másik csoport a gazdasági válság megoldásával kapcsolatos: ide tartozik a vállalatok önállósága, a magánparaszti gazdaságok, a kisipar és a magánkereskedelem fejlesztése. Végül egy harmadik csoport: a törvényesség. A második és harmadik csoportba tartozó követelések sorsa természetesen az első helyen említett alapkövetelések kimenetelétől függ. (...)

II.

Negyedszer történik meg Lengyelország közelmúltbeli története folyamán, hogy a munkások megtörik a párt és az állam döntési monopóliumát. De első ízben fordul elő, hogy nincsenek sem utcai tüntetések, sem csatározások a rendőrséggel vagy a hadsereggel, s hogy a pártszékházakat sem gyújtják fel. A munkások megfogalmazzák követeléseiket s egyik sztrájk a másikat követi. Ez a fajta tiltakozás pontosan megfelel az ellenzék által bedobott jelszónak: « Bizottságokat alapítsatok, ne égessetek! » Július

2-i nyilatkozatában a K.O.R.¹ arra szólította föl a dolgozókat, hogy a gyáron belül szervezkedjenek s tartózkodjanak minden olyan megnyilvánulástól, amely ürügyet adhat hatósági beavatkozásra. Ennek a harci formának természetesen hátrányai is vannak. A sztrájkoló csoportok által megfogalmazott követelések szükségképpen helyi jellegűek és a vállalatok keretein belül maradnak² (...) Ráadásul a kicsikart béremelések meggyorsítják azt az inflációs folyamatot, amelynek fő áldozatai a védekezésképtelenek, mindenek előtt a nyugdíjasok. (...)

Az ország gazdasága szétesőben van. Megmenteni csak egy mélyreható reformmal párosult hatalmas közös erőfeszítés bírná. A sztrájkmozgalmat a húsárak emelkedése és a gépipari normák felemelése váltotta ki. A mélyebb ok azonban az ország nyilvánvaló gazdasági csődje valamint az, hogy már senki sem hiszi, hogy a hatalom ezen segíteni tudna. A múlt keserű tapasztalatain okulva a kormány nem meri erőszakkal letörni a sztrájkokat. Abban reménykedik, hogy nagyobb baj nélkül meg tud bírkozni velük. De majd ha őszre az infláció felemésztette a béremeléseket és kiderül, hogy a húsellátás nem javult, a sztrájkok újra fel fognak lángolni. A munkásokban még több lesz a düh és a hatalommal szembeni bizalmatlanság. A hatalom pedig ugyanolyan tehetetlen lesz. Végülis az egyik fél el fogja veszteni a türelmét. Hogy mikor, arra természetesen lehetetlen jóslatokkal előállni.

Nem arról van szó, hogy a sztrájkok ellen volnék. Mint a Társadalmi Önvédelmi Bizottság tagja magam is résztvettem annak a nyilatkozatnak a fogalmazásában, amely a sztrájkolókkal való teljes szolidaritásunkat fejezte ki. Kellenek a sztrájkok: ezeknek révén válnak a munkások társadalmi erővé. Az a pusztá tény, hogy egy munkabrigád követelésekkel áll elő és alkuba bocsátkozik, még akkor

¹ K.O.R.: Társadalmi Önvédelmi Bizottság, a demokratikus ellenzéköt összekötő testület.

² Mint fentebb jeleztük, ez a cikk azelőtt íródott, hogy a munkáskövetelések Gdanskban országos jelleget öltöttek.

is ha sztrájbizottságot nem alakít, a közös cselekvés lelkéje, első lépés a független szakszervezetek felé. De számos nagyüzemben és kisebb vállalatnál máris alakultak sztrájbizottságok. (...) A lublini vasutasok sztrájbizottsága pedig folytatja működését és egy üzemi tanács választását készíti elő, holott a sztrájk már befejeződött. (...) Mint látható, a munkások önszervezési képessége a sztrájkokkal együtt növekszik. Amíg ez a lendület tart, a munkásság valóságos erőt képez politikai életünkben.

Jó ideig tartott, amíg vezetőink végre tudomásul vették, milyen csődbe taszították az ország gazdaságát. Pedig az ellenzék és a legkiválóbb szakértők már régóta meghúzták a vészharangot. Végülis a kormány valamennyire számot vetett a helyzettel és mint rendesen, egy sor megszorító intézkedéssel állt elő abban a reményben, hogy így visszafizetheti a nyugati kölcsönöket és újabbakat kaphat. Programjának lényege a behozatal drasztikus csökkentése, ami természetesen elbocsátásokat, áremeléseket és bérbefagyasztást von maga után. Két hét sem kellett hozzá, hogy a programnak ez az utóbbi része összeomoljék. A hatalom visszakozót fúj, hogy elkerüljön egy még nagyobb katasztrófát. Mozgástere azonban igen-igen szűk. A bankóprés nem megoldás, az inflációs béremelések csak még vehemensebb ellenállást váltanak ki. Voltaképpen minden adu kicsúszott a hatalom kezéből. Egyrészt olyan gazdasági válságba vezette az országot, amelyből látszólag nincsen kiút, s az életfeltételek egyre rosszabbodnak. Másrészt minden tekintélyét elvesztette. Erkölcsei tekintélyről ne is beszéljünk: ilyesmivel a kommunista hatalom Lengyelországban soha nem is rendelkezett, kivéve Gomulka hatalomrajutása elején, 1956/57-ben. De odavan a jelenlegi kormányzat adminisztratív hitele is: senki sem hiszi, hogy hivatala ellátására képesnek bizonyul. Ehhez járul az apparátus középső és alsó rétegeinek elégedetlensége. Az apparátust felháborítja, hogy a vezetőség tehetetlen, fél a tömegektől és nem tud döntést hozni; mint a vaskezü intézkedések híve azt követeli, hogy számoljanak le a lázadókkal. Megtörténhet, hogy a vezetőség vagy annak egy része elveszti a fejét és hajlamait követi. Akárhogyan lát is

hozzá a rendcsináláshoz, az eredmény elkerülhetetlenül lázadás lesz, majd pedig nemzeti tragédia.

A hatalomhoz közelálló közgazdászok, szociológusok és szakemberek már évek óta szorgalmaznak egy mélyreható gazdasági reformot a decentralizálás és a piaci mechanizmusok megerősítése irányában. A dolgok jelenlegi állapotában egy ilyen reform a társadalom számos rétege számára életnívócsökkenéssel járna. Ebbe csak akkor nyugodnának bele, ha eleve elfogadnák a reformot. A szakemberek tisztában vannak ezzel a feltétellel s ezért szorgalmaznak egy országos méretű vitát a reformról. Ilyen vita azonban csak akkor lehetséges, ha bizonyos demokratikus változások is történnek a szólás- és a szervezkedési szabadság irányában.

Az ország vezetőinek tudomásul kell venniük, hogy nincs más út. A lengyelek már sokszor megmutatták, hogy képesek áldozatra, ha így kívánja a közjó. A vezetők azonban visszaéltek bizalmukkal, túl sokat hazudtak nekik, túl sokszor csapták be őket. A vezetők ezért joggal tartanak attól, hogy a demokratizálás olyan erőket szabadít föl, amelynek ellenőrzése nem áll módjukban. Az bizonyos, hogy kockázat van. De ha ezt nem merik vállalni, a következmények még súlyosabbak lehetnek még az ő szempontjukból is. Egyszer eljön a nap, amikor a munkások nem nyugszanak bele a látszólagos engedményekbe: e napon a tömegméretű fölkelés elkerülhetetlen lesz.

Vállalni fogja-e a hatalom a demokratizálódás kockázatát? Attól tartok, hogy nem. A népi Lengyelország, amióta csak létezik, a hatalom minden lépcsőfokán az óvatosságot jutalmazza. Akik valaha valamilyen kockázatot vállaltak, kiálltak valamilyen újítás vagy egy határozott program mellett, óhatatlanul lebuktak. A félreállítottak tábora teli van revizionistákkal és dogmatikusokkal, liberálisokkal és erőskezűekkel, kozmopolitákkal és nacionalistákkal. A csúcson azok trónolnak, akik soha nem foglaltak állást, nem hoztak döntést, nem vállaltak kockázatot. Ezekről az emberekről nemigen tudom feltételezni, hogy a társadalom szemében elfogadható reform-programmal állnak elő.

Ezzel szemben meg vagyok győződve arról, hogy a lengyel nemzet a hatalom ellenére is meg tudja oldani a

válságot, s rá tud lépni a demokratizálódás útjára. Az ellenzéknek éppen egy ilyen mozgást kell kezdeményeznie. Nekünk van befolyásunk a munkásságra s a mai helyzetben, amikor a munkásoknak oly nagy szükségük van segítségre, információra, tanácsokra, ezt a befolyást ki is tudjuk terjeszteni. Azon kell lennünk, hogy a munkások önálló intézményes csoportokká szerveződjenek, munkásbizottságokba vagy szakszervezetekbe, vagy esetleg kisa-játítsák, mint a lublini vasutasok, a hivatalos szakszervezeteket. (...) Ha a munkások tárgyalópartnerre szerveződnének, a hatóságok kénytelenek lesznek szóbaállni velük. Mi több, saját érdekükben még azt is el fogják fogadni, hogy a gazdasági vita országos szinten folyjék. Oda kell hatni, hogy reform-programmal álljanak elő. Akkor az ellenzék is előadhatja a magáét. (...)

Közben persze a Szovjetunió is itt van, hadseregével együtt, s erről nem szabad megfeledkeznünk. Jogosan feltehető azonban, hogy a szovjet vezetők nem fognak Lengyelországban egy fegyveres beavatkozás kaladjába bocsátkozni, amíg maguk a lengyelek tartózkodnak attól, hogy a Szovjetunióknak engedelmeskedő hatalmat megdöntsék. Ettől tehát tartózkodnunk kell, egyelőre. A jelenlegi helyzetre érvényes program: egy demokratikusan szervezett társadalom létrehozása, szakmai társulásokkal, szövetkezetekkel, öngazgatással. E társadalomnak egyelőre együtt kell élnie az állam és a párt totalitárius szervezeteivel. Ez utóbbi mindent meg fog tenni, hogy szétzúzza a demokrácia szervezeteit: döntéseiket el fogja sabotálni, harcosait meg fogja próbálni lefizetni vagy kompromittálni, ijeszgetni fog és zsarolni. Védekeznünk kell és lépésről lépésre nagyobb darab terepet elhódítani az apparátustól. (...)

Íme a fordulat. Lehet, hogy túlhaladja erőinket. Az időnk is kevés. De ha mi lengyelek nem szerveződünk meg és megmaradunk a gazdasági követeléseknél, a katasztrófa elkerülhetetlen.

Magyar Munkástanács-dokumentumok 1956-ból

Az augusztusi lengyel sztrájk-hullám — ugyanúgy, mint 1956, 1970, 1976 és 1978 munkásmegmozdulásai —, arról tanúskodik, hogy Kelet-Közép-Európában a társadalmi harcok középpontjában a munkásosztály áll. Mint az 1956-os magyar forradalomban, most is bebizonyosodott, hogy mindennemű politikai ellenállásnak végülis a munkások fellépése ad nyomatékot, s hogy semmi sem fenyegeti jobban a pártállam mindenhatóságát, mint a munkások összefogása az ellenzéki értelmiséggel. Érdeemes ebben az összefüggésben fölidézni a magyar munkások 1956-os küzdelmét.

E küzdelem során ott is megalakultak — október 31-én — a párttól és államtól független, szabad szakszervezetek, de nem (mint Lengyelországban) a hivatalos szakszervezetekkel párhuzamosan, hanem azok helyére lépve. Ám a munkások forradalmi harcát Magyarországon nem a szabad szakszervezetek, hanem a munkástanácsok szervezték. Munkástanácsok alakításának gondolata már hónapokkal a forradalom előtt felmerült, és szinte magától értetődő volt, hogy az október 23-i tüntetés előestéjén az ellenzéki értelmiségieket tömörítő Petőfi kör követelései közé sorolta: Munkásigazgatást az üzemekben! Az első munkástanácsok a tüntetés másnapjának, október 24-ének reggelén alakultak meg: Budapesten az Egyesült Izzóban, Nagy-Miskolcon a diósgyőri MÁVAG-ban. Október 26-án az ország legtöbb gyára már a munkástanácsok kezében volt és megalakulásukkal szinte párhuzamosan magasabb egységekké kezdtek szerveződni: Nagy-Miskolcon 25-én,

Győrben 26-án jött létre a város gyárait összefogó városi, Veszprém megyében 26-án, Baranya megyében 28-án a központi megyei munkástanács; végül Budapesten október 31-én összeült a munkástanácsok parlamentje, amelyen már az alakuló Parasztszövetség is képviseltette magát. *«Látjuk, hogy a cselekvés elemi körülményeiből hogyan bontakozik ki az elkülönült egységek szövetségének föderális elve —, írta erről korunk egyik legjelentősebb politikai gondolkodója, a német-amerikai Hannah Arendt.¹ — Új, elemi köztársaságokon alapuló politikai testületet hoztak létre, s az így létrejött központi hatalom nem fosztotta meg alkotó részeit eredeti hatalmuktól.»*

A követelések már kezdetben hasonlóak voltak, s a munkástanácsok említett parlamenti ülésére végleg kikristályosodtak: az ország függetlenségét akarták, nyugati mintájú parlamentáris demokráciát — többpárt-rendszerrel, szabad választásokkal, szabad sajtóval, szólásszabadsággal, független szakszervezetekkel — egyszersmind azonban munkástanácsokat, országos munkástanáccsal. Vagyis a politikai rendszert illetően két elvet képviseltek egyforma erővel: a parlamentáris demokráciát és az önkormányzatot. *Nem akarjuk a párt uralmát a munkástanácsok uralmára cserélni —* mondta néhány héttel később a nagybudapesti munkástanács egyik vezetője, Bali Sándor —, *nem akarjuk a munkástanácsok uralmát az egész társadalomra kényszeríteni.*

A munkástanácsoknak ez az állásfoglalása megmutatja, hogyan értelmezték azt a szabadságot, amelyért a forradalom küzdött. Olyan politikai rendszer kiépítésére törekedtek, amelyben nem létezik korlátlan hatalom, s amely éppen ezért a parlamentarizmust az önkormányzattal ötvözi.

Ezzel elutasították azt a törekvést is, hogy az általuk óhajtott társadalmat erőszakkal építsék föl. Másfél századon át Európa nagy részében a francia jakobinusok mintájára képzelték el a forradalmat, valahogy úgy, hogy a forradalmár kisebbség, mely ismeri az üdvösség útját, ezt

¹ On revolution, Penguin Books, é.n. 267. o.

terrorral kényszeríti a társadalomra. A magyar munkások az ötvenes évek elején alapos leckét kaptak a kisebbségi uralomból és a kikényszerített üdvösségből, éppen az ellen lázadtak föl, s nem kívánták a megélt rosszat ellenkező előjellel megismételni. Alapbeállítottságukat klaszszikusan fogalmazta meg Bali Sándor. (Ő is egyike azoknak, akiket 1957 táján életfogytiglani börtönre ítélték.)

A munkásigazgatás 1956 október végén életbe léptetett elve a dolgozókat tette a termelő eszközök tényleges tulajdonosává. *A gyár a munkásoké* — mondja a munkástanácsok október 31-én összeült parlamentjének határozata. És tovább: *A vállalat legfelsőbb szerve a dolgozók által demokratikusan megválasztott munkástanács... A munkástanács választja az igazgatót és a gyár vezetőit... A vállalatot irányító igazgató a munkástanácsnak felelős. A munkástanács dönt a tervekről, a bérek szintjéről, stb.*²

Egy régi babona szerint a tömegek akarata mindig anarchisztikus³, a rendet a kormányok tarják fenn, s ha a kormányok elvesztik kényszerítő eszközeiket, zürzavar támad. 1956 története cáfolja ezt a nézetet. Amint az Egyesült Nemzeteknek a magyar forradalomról szóló 1957. évi jelentése rögzíti⁴, a munkástanácsok voltak azok, amelyek a parlamenti uralom bevezetése után képesek voltak a gazdasági élet újjászervezésére. A leninizmus is, a konzervatív szociológia is úgy képzei el a népet, mint az államhatalom által megfegyvelmezett tömeget, amely államhatalom nélkül fékezhetetlenné válik. A nép azonban nem azonos a tömegekkel. Egyénekből áll, akik tudják használni a fejüket, nehéz órákban talán még inkább, mint a hétköznapokon. Október végén és novemberben voltaképpen nem volt más szervezett erő az országban, mint a munkástanácsoké. Nagyrészt ez az erő kényszerítette Nagy Imrét olyan döntésekre, aminőkre a reformkommunisták azelőtt nem gondoltak, t.i., hogy koalíciós kormányt ala-

² A határozatot közli a 6. jegyzetben alább említett munka.

³ V.ö. H. Arendt, id. mű 271. o.

⁴ Ez rövidesen magyarul is megjelenik.

kítson, és ismerje el a forradalom intézményeit. Mihelyt politikai céljukat elérték, a munkástanácsok azonnal rendet tudtak teremteni, legkivált azzal, hogy — november első napjaiban — véget vetettek a sztrájkoknak.

A munkástanácsok legendás kora azonban november 4-én, a szovjet csapatok bevonulásával kezdődött. Újra indult a sztrájk, az egész országra kiterjedően. A megszálló hatalom egy ideig képtelen volt kormányozni. November 14-én — az Egyesült Izzóban — megalakult (vagy inkább újra alakult) a nagybudapesti központi munkástanács, és újból megfogalmazta a már ismert követeléseket. November 21-re megszervezték a munkástanácsok országos értekezletét, gyakorlatilag tehát létrehozták az országos munkástanácsot. A második országos értekezletet december 9-re hívták össze, de ezen a napon a Kádár-kormány feloszlatta a nagybudapesti munkástanácsot, fegyveres különítményei megszállták az értekezlet színhelyét, a MÉMOSZ székházát, és elfogták az ott jelenlévőket. A munkások kétnapos sztrájkjal tiltakoztak a kormány döntése és a letartóztatások ellen. A gyári munkástanácsok még egy hónapig folytatták kilátástalanná vált küzdelmüket, végül azonban mindenki börtönbe került, aki a gyárakban hangadóként szerepelhetett. A csepeli munkások januári sztrájkja volt az utolsó nagyobb szabású erőfeszítés az ellenforradalom győzelmének megakadályozására.

*

1980 ősze — 1956 folytatása. Új fejezete ugyanannak a történetnek; más szereplőkkel, több tapasztalattal. Lengyelországban az ipari munkásság olyan szuverén erőnek bizonyult, amellyel a kormánynak tárgyalnia és alkudnia kellett. Hasonló erő a szovjet világban első ízben Magyarországon lépett színre 1956-ban.

Az alábbiakban — emlékeztetőül — két dokumentumot közlünk. Az első a nagybudapesti munkástanács november 27-én kelt határozata, a második a munkástanács újságának 2. száma. Szövegük valamennyire képet ad az 1956 november végi budapesti helyzetről, valamint a

nagybudapesti munkástanács és a Kádár kormány között folyó tárgyalásokról. Mindkét dokumentum magán viseli annak a fölismerésnek a bélyegét, hogy a szovjet beözönlés után kompromisszumos megoldást kell keresni. Magától értetődik, hogy e szövegek éppen csak betekintést nyújtanak a munkástanácsok elképzeléseibe⁵.

Hogy az olvasó világosabb képet alkothasson magának az 1956-os forradalom munkástanácsairól, a Magyar Füzetek önálló kötetben fogja összegyűjteni a legfontosabb dokumentumokat⁶. Ennek érdekében kérjük olvasóinkat, hogy ha ilyen dokumentum birtokukban van, azt, vagy annak másolatát küldjék meg címünkre.

K.I.

A NAGYBUDAPESTI KÖZPONTI MUNKÁSTANÁCS FELHÍVÁSA VALAMENNYI ÜZEMI, KERÜLETI ÉS MEGYEI MUNKÁSTANÁCSHOZ

MUNKATÁRSAINK!

A nagybudapesti üzemek, kerületek alulról, demokratikusan megválasztott központi munkástanácsa fordul hozzatok tájékoztató és hívó szóval, hogy sorainkat még egységesebbé, erősebbé rendezzük.

A Nagybudapesti Központi Munkástanács, mint ismeretes, nagyüzemek kezdeményezésére nov. 14-én jött létre, hogy összefogja a gyárak munkástanácsainak munkáját,

⁵ Mindkét dokumentumot a brüsszeli Nagy Imre Társadalomtudományi Intézet által kiadott *Szemle* 1959-60. évfolyamának 4. számából vettük.

⁶ Dokumentum-gyűjtemény erről a témáról eddig csak francia nyelven látott napvilágot, Nagy Balázs válogatásában és Pierre Broué gondozásában: « Pologne-Hongrie 1956 », E.D.I. Párizs 1966.

követeléseinket egységesen képviselje. Az azóta eltelt idő alatt megalkuvás nélkül, a legkülönbözőbb fórumokon lépett fel a központi bizottság a nagybudapesti munkásság követeléseivel, és bár az eddig elért eredmények távolról sem kielégítőek, mégis elmondhatjuk, hogy e tárgyalások során soha egy pillanatra sem tértünk el a nagyszerű október 23-i nemzeti forradalom célkitűzéseitől, alapvető követeléseitől.

Mint számtalanszor, úgy most is elmondhatjuk, hogy minket a munkásosztály bízott meg és e megbízásunkhoz hiven megvédjük, ha kell életünk árán is gyárainkat, hazánkat a kapitalista, földesúri restauráció ellen. Ugyanakkor azonban független hazánkban magyar módra akarjuk felépíteni társadalmi, gazdasági rendünket és a forradalom követeléseiből nem engedünk. Mi a társadalom alapjául a munkát tekintjük. Munkások vagyunk, dolgozni akarunk. E cél vezetett bennünket, mikor legutóbb november 21-re összehívtuk a vidék, a megyék képviselőit is Budapestre, a Sportcsarnokba, hogy egy országos munkástanács ülésen megvitassuk legfontosabb kérdéseinket, a munka beindításának lehetőségét.

E jószándékú értekezlet megtartását a kormány megakadályozta, annak ellenére, hogy ezt előzetesen a kormánynak bejelentettük, sőt a kormány képviselőjét az ülésre meg is hívtuk. Ez a váratlan intézkedés elmérgezte a helyzetet. Mikor híre röppent az eseménynek, budapesti gyáraink, a közlekedés minden központi irányítás nélkül azonnal leállt és tiltakozó sztrájkba kezdett.

A vidék megbízottaival mégis felvettük a kapcsolatot. Határozatot hoztunk, hogy a kormány intézkedése ellen tiltakozó 48 órás sztrájk ellenére is hajlandók vagyunk, a sztrájkjog fenntartása mellett, felvenni a munkát az egész országban, ha a kormány az országos munkástanácsot, mint a munkásság egyetlen tárgyalási szervét elismeri, és az alapvető forradalmi célkitűzéseken épült november 14-én elfogadott követelésekre vonatkozó tárgyalást azonnal tovább folytatja.

Ezek alapján november 22-ről 23-ra virradó éjjel a pécskomlói bányászküldöttség egy tagjával kiegészített bizott-

ságunk tárgyalt Kádár Jánossal, a Minisztertanács elnökeivel.

A rádióban 23-án reggel Balázs József, küldöttségünk egy tagja, személyesen közölte a tárgyalás eredményét. A közlemény lényege az, hogy a Minisztertanács elnöke a Nagybudapesti Központi Munkástanácsot tárgyalófélként elismerte, és ígéretet tett arra, hogy a munkástanácsok jogkörével kapcsolatban a Nagybudapesti Központi Munkástanács további követeléseit a Minisztertanács elé terjeszti, egyben a kormánnyal folytatott további tárgyalások megegyezéseiről tájékoztatási lehetőséget nyújt. (...)

... A gyárak a mi kezünkben, a munkástanácsok kezében vannak, s hogy mégis mindinkább növekedjék az erőnk, az egységes intézkedésre és eljárásra az alábbi feladatok megvalósítását tartjuk a legfontosabbnak:

1. Minden kerületben és megyében, ahol még nem alakult meg a kerületi, ill. megyei munkástanács, alulról jövő demokratikus választás révén hozzák létre e szervezetet. Ezért — elsősorban a megyei központokban lévő — nagyobb üzemek kezdeményezzék e központi tanácsok megvalósítását.

2. Minden kerületi és megyei központi tanács azonnal vegye fel az érintkezést a Nagybudapesti Központi Munkástanáccsal (Budapest, VI, Akácfa utca 15-17, telefon 422-130.) A munkástanács elnöke Rácz Sándor, a Standard (Beloianisz) gyár munkástanácsának elnöke, helyettese Kalocsai György, a Csepeli Növényolaj gyár munkástanácsának küldötte, titkára pedig Babai István a Fővárosi Villamosvasút munkástanácsának elnöke.

A megyei munkástanács egy igazolt megbízottja azonnal, személyesen keresse meg a Nagybudapesti Központi Munkástanácson a titkárságot, a kapcsolatok kiépítése és a felmerült kérdések megbeszélése érdekében.

3. Az üzemi munkástanácsok egyik legfontosabb feladata, a munka megszervezése mellett, a végleges munkástanácsok minél előbbi megválasztása. E választásnál éppoly eréllyel kell fellépniünk a Rákosi diktatúra, mint a kapitalista restauráció mozgolódása ellen.

Becsületes, tisztaéletű és tisztakezű magyar dolgozókat

a tanácsba! Biztosítani kell a munkások részére legalább kétharmados többséget a tanácsban...

A tanácsok jogkörére vonatkozólag nem érthetünk egyet az elnöki tanács idevonatkozó rendeletével. Ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy a közlekedési (MÁV, Villamosvasutak, Autóbuszüzemek) valamint minden olyan helyen legyenek munkástanácsok, ahol ezt a dolgozók összessége kívánja. Folyó hó 26-án folytatott tárgyalásunkon a Minisztertanács elnöke megígérte, hogy álláspontunkat a Minisztertanács elé terjeszti. Addig is felhívjuk az ilyen intézmények mellett kialakult tanácsokat a további működésre. A minisztériumokban és főhatóságoknál működő Forradalmi Tanácsok jogkörét illetően sem érthetünk egyet az Elnöki Tanács határozatával. A jelenleginél sokkal szélesebb jogkört tartunk a forradalmi tanácsok számára helyesnek.

Az igazgatóra vonatkozólag pedig az az álláspontunk, hogy az igazgatót pályázat alapján a munkástanácsoknak saját maguknak kell megválasztani, és az állás betöltését nem szabad miniszteri vagy minisztériumi jóváhagyástól függővé tenni. Felhívjuk a munkástanácsokat, hogy teljes erejükkel harcoljanak álláspontjuk megvalósításáért, de ne fogadják el a múltban levitézlett, néptől elszakadt, kívülről a gyárra kényszerített úrhatnám vezetőket és óvakodjanak a kétesmúltú, karrierista elemektől.

4. A továbbiakban igen fontos, hogy az új üzemi bizottságok megválasztását a munkásosztály igazi akaratának kifejezői, a munkástanácsok vegyék kezükbe. A gombamódra növe új « szabad szakszervezetek » maximalista bérveteléseik elismertetésével akarnak népszerűséget szerezni a maguk számára. E « szabad szakszervezetekben » azonban nem a választott emberek a hangadók, hanem a rákosista korszak kompromittált személyei. A szakszervezetek úgy igyekeznek most beállítani a munkástanácsokat, mint-ha azok a szakszervezetek harcának eredményeképpen jöttek volna létre. Talán mondanunk sem kell, hogy mindez enyhén szólva nem felel meg a valóságnak, a munkástanácsokért egyedül a munkások küzdöttek, s a tanácsok harcait, segítség helyett igen sokszor megnehezítették a szakszervezetek.

A mi véleményünk az, hogy érdekképviseleti szervezetre, szakszervezetekre, üzemi bizottságokra igenis szükség van, de csak olyanra, amely alulról felfelé, demokratikus úton jött létre, és amelyben valóban a munkásosztály becsületes képviselői a vezetők. Ezért fontos, hogy az egyes gyárak üzemi bizottságait a munkástanács végleges megalakulása után a legdemokratikusabban válasszák meg, hogy azok személyi összetételükben biztosítékok legyenek a forradalom követeléseinek teljesítésére.

Ellere vagyunk a függetlenített szakszervezeti funkcionáriusi állás megtartásának. Az Üzemi Bizottság munkáját, éppúgy mint a munkástanács munkáját társadalmi munkának tekintjük.

Nem akarunk a forradalom vámszedői lenni, s nem tűrjük, hogy bárki is azzá változzon.

A szakszervezeti tagságot az önkéntesség alapján képzeljük el, annál is inkább, mert ez lehetetlenné teszi a szervezet elbürokratizálódását, és a néptől való elszakadását.

Tiltakozunk az újonnan alakult « Szabad Szakszervezetek » azon beállítása ellen, hogy a munkástanácsokat csak kizárólag mint gazdasági szervezetet fogadják el. Állíthatjuk, hogy ma Magyarországon a munkásság igazi érdekeit a munkástanácsok képviselik, s nincs erősebb politikai hatalom ma az országban, mint a munkástanácsok hatalma. Minden erőnkkel a munkáshatalom erősítésén kell dolgoznunk.

5. A kerületi és megyei munkástanácsok azonnal vegyék fel a kapcsolatot az illetékes Vörös kereszt elosztó szervével, és küldjék el megbízottaikat a központba, hogy az igazságos elosztást társadalmi úton biztosítsák. Igen fontos, hogy a delegáltak közt szakértő is legyen.

6. Az infláció megakadályozása érdekében szervezzék meg a kerületi és megyei tanácsok a piaci és árusítócsarnoki társadalmi ellenőrző szerveket, hogy a munkásság elejét vegye az árdrágításnak. A társadalmi ellenőrök járják rendszeresen sorra az elárusító helyeket, és az esetleg tapasztalt visszaéléseket, — amellettt hogy pellengérré állítják azok elkövetőit — azonnal jelentsék illetékes helyen.

7. A megyei és kerületi tanácsok mindent tegyenek meg a közvélemény helyes tájékoztatására, ha van rá mód, követeljenek teret a helyi sajtóban, állandóan tájékoztassák a gyárak, üzemek dolgozóit a valóságnak megfelelően. Ennek érdekében a központi tanácsok nagyobb üzemekben gondoskodjanak arról is, hogy a felhívásunk jusson el minden egyes üzembe. Többször megismételt kérésünkre a Minisztertanács elnöke ígéretet tett arra, hogy napilap engedély kérésünket folyó hó 27-én a Minisztertanács elé terjeszti. A kérés jóváhagyása után megoldódik a helyzet a tájékoztatás problémájára vonatkozóan is.

Befejezésül csak annyit: ma arra van szükség, hogy a munkástanácsok teljes egységben töretlenül, a munkafelvétellel is az október 23-i nemzeti forradalom ügyét szolgálják. Mi megtettük az első lépést, most a kormányon van a sor, több hónap is kell ehhez. Nekünk ez alatt az idő alatt éberem kell örködnünk, mert a Rákosi-Gerő klikk kompromittált személyei a zavarosban halásznak, és restaurációra törekszenek. Mi napról-napra erősödünk. Velünk vannak, csatlakoztak hozzánk, a forradalom előkészítésében oly kiváló munkát végzett becsületes íróink, mögénk sorakoztak a színészek, képzőművészek, zeneművészek, az értelmiség minden szervezetét magában foglaló Magyar Értelmiségi Forradalmi Tanács. Most jön létre harcaink eredményeként az az eddig nem látott nemzeti egység, amelyben minden becsületes magyar ember velünk tart. Találjunk még jobban egymásra, tartsunk méginkább egymással kapcsolatot, mi munkástanácsok is, és igazi forradalmi éberséggel egységesen harcoljunk tovább szent célunkért, a független, demokratikus, nemzeti sajátosságainak megfelelően épülő szocialista Magyarországért.

Budapest, 1956. évi november 27-én.

NAGYBUDAPESTI KÖZPONTI MUNKASTANÁCS

JEGYZET: Szabad Szakszervezeteknek azokban a hetekben a párt-ellenőrizte SZOT nevezte magát. Lásd még alább. (A Szerk.)

NAGYBUDAPESTI KÖZPONTI MUNKÁSTANÁCS

2. SZ. TÁJÉKOZTATÓJA

1956. nov. 30

Kádár Jánossal a Forradalmi Munkás és Paraszt Kormány Elnökével folytatott megbeszéléseket küldöttségünk.

Megbeszéléseink alapját a hétfőn benyújtott javaslataink két pontja képezte.

Ezeket a pontokat kívül az ország érdekeit valamint a kibontakozást lényegesen érintő vélemény és más kérdés is szóba került.

1. A munkástanácsokról megjelent törvényerejű rendelet módosítása és kiegészítése.

(...) Küldöttségünk kérésére Kádár János Miniszterelnök 1956 november 27-én a Minisztertanács elé terjesztette az igazgatók kinevezésére vonatkozó javaslatunkat, mely szerint az igazgatói állások betöltése pályázat alapján történjék, a helyi munkástanácsok hatáskörében (...)

(...) A küldöttség feltétlen fontosnak tartotta lerögzíteni, hogy a kinevezendő igazgató szakmailag megfelelő legyen, a vállalat gazdasági fellendülését biztosítsa (vagyis az igazgatói állás ne politikai pozíció legyen.) (...)

(...) 2. A Nagybudapesti Központi Munkástanács lapengedélyének kérése. Kádár János közölte állásfoglalását, hogy a pillanatnyi helyzetben nem tartja helyesnek (bárki számára is) lapengedély kiadását.

Véleményét azzal indokolta, hogy nem látja biztosított-nak azt, hogy a lap megjelenése után is következetesen a Népi Demokrácia céljait szolgálja.

Állásfoglalásunk az, hogy a munkástanácsoknak feltétlenül szükségük van saját sajtóra, a dolgozók egységes és igaz tájékoztatásának biztosítására. Kádár János nem zárkózott el e kérdés elől és megállapodtunk, hogy a következő tárgyaláson ezt a kérdést ismét napirendre tűzzük. Addig működésünkről és tárgyalásaink eredményéről sok-szorosított tájékoztatót fogunk kiadni.

Beszélgetésünk további részében szóba került a munkástanácsok magasabb szervezetének kérdése. Itt Kádár János az iparkamarákra és a Termelők Tanácsára gondolt,

melyek szervezeti kérdéséről szakbizottságunk a Magyar Szakszervezetek Országos Tanácsával a mai napon tárgyalást folytat.

A Termelők Tanácsa az ország gazdasági és politikai kérdéseinek irányításában — a dolgozók véleményét tolmácsolva — aktívan résztvesz. A Termelők Tanácsa munkástanácsokból demokratikus választások útján alakulna meg.

Megegyeztünk a SZOT szerepével kapcsolatban, hogy a Szakszervezetnél is sürgősen szükségesnek tartjuk az alulról felfelé demokratikus, szabad választás útján történő felépítést és ilyen módon egészséges személyi változásokat is, mert a SZOT is csak ilyen módon lehet egyenrangú tárgyalófél. (...)

(...) Felvetettük a többpártrendszer kérdését is. Ezzel kapcsolatban kifejtette, hogy a jelenlegi helyzetben nem tartja helyesnek a több párt megalakulását. Véleménye szerint erre csak akkor kerülhet sor, ha teljesen megszilárdul a Népi Demokrácia államformája.

Véleményünk szerint minél előbb engedélyezni kell a szocializmus alapján álló több párt működését is.

A párttagság önkéntes, és minden ember magánügyének tekintendő. Üzemen belüli pártszervezetek létesítését egyelőre nem helyeseljük.

A tárgyalások folyamán a Nagybudapesti Központi Munkástanács küldöttei igyekeztek megteremteni annak lehetőségét, hogy a felvetett kérdésekben megfelelő kibontakozási alap jöjjön létre.

Legfontosabb teendőknek a munka megszervezését, megindítását és a munkástanácsok hatáskörének megszilárdítását tartjuk.

Kiadja:

A NAGYBUDAPESTI KÖZPONTI MUNKÁSTANÁCS
Budapest, VII. Akácfa-u. 15.

— *Sokszor vagy mezőgazdasági vezetők között. Hallottál-e tőlük véleményeket a lengyelországi változásokról?*

Véleményeket? Inkább aggályoskodó megjegyzéseket: kisért-e ebből az egészből valami? Ilyesmit: lehet, hogy a lengyelek csinálnak valamit, de úgysem hagyják nekik. Vagy fordítva: nem keverték-e össze már annyira ezek a dolgukat, hogy abból már ki sem lehet kászálódni.

Az agrárszakemberek elsősorban az agrárkérdést vélik ismerni és vélik megoldhatatlannak. Egy részük elképzelhetetlennek tartja a téészesítés nélküli fejlesztést, de a legtöbben úgy gondolják, hogy a fejlesztéshez szükséges tőke, az adott társadalmi viszonyok között nem szerezhető meg, nem vihető be a mezőgazdaságba.

Persze, tudják, hogy nem a téészesítés a mezőgazdaság legjobb fejlődési útja. De amikor realisták a lengyelek helyett is, ebben nem igazi jószándék van a lengyelek iránt. Nem szolidaritást érzek ebben, hanem mintha restellnék, ha másnak sikerülne jobb utat találni, mint az övék volt.

Az egyszerű emberek egyszerűen pesszimisták: « ott is próbálnak valamit, de hát egyszerű emberek úgysem tudnak történelmet csinálni. » De valószínűleg bennük több az együttérzés a lengyelek iránt.

— *A szakemberek tehát reménytelennek tartják Lengyelországot. Miből táplálkozik ez a lenézés?*

Nemcsak vélt szakmai okok játszanak itt közre. Benne van ebben a kádárizmus vélt politikai felsőbbrendűsége is. Tulajdonképpen hülyének tartják a lengyel hivatalnok-apparátust, azaz hozzá nem értőnek.

— *Hogyan viszonyulnak a politikai újdonságokhoz, szabad szakszervezetekhez, cenzúra-reformhoz, vagy a parasztok már korábban létezett önálló szervezkedéséhez?*

Az utóbbiakról nem is hallottak, a többit illetően pedig

nagyon szkeptikusak. « Vagy túllépnek az új szervezetek valamilyen mértéket, és akkor úgyis elsöprik őket, vagy nem lépnek túl, és akkor jelentőségük sem lesz. » Az engedményeket manővernek gondolják. Hozzá kell tennem, egy kicsit az van ebben, hogy ha ők lennének a kormány helyében, ők csak manőverként engednének.

— *Kikövetkeztethető-e mindebből, hogyan viselkednének hasonló helyzetben idehaza?*

Nem egészen. Igaz ugyan, hogy azonosulnak a rendszerrel, ha vitáik is vannak vele. Az is igaz, hogy a Szovjetuniótól való függést természetesnek, megfellebbezhetetlennek gondolják. Még az is igaz, hogy háborús viszonyban állnak a nem-tisztviselő és nem-értelmiségi rétegekkel, hiszen a mezőgazdaságban, a térszben a hatalmi harc éppúgy néz ki, mint a gazdaság más területein. De azért van bennük annyi vagányság és annyi nacionalizmus is, hogy a magyart különbnek higgyék akár a lengyelnél is. Eleve szembefordulást saját népükkel nem vállalnának el nyíltan, még ha nem nyíltan szembe játszanak is vele.

Rossz lelkiismeretű hatalmon levőkként viselkednek, nem nyílt uralkodó osztályként. Sőt, mintha a 70-es évek második felében növekedne a rossz lelkiismeretük a saját feudális szerveződésük és tempóik miatt. Ahogy a gazdaság sikeressége a mezőgazdaságban is gyengült, úgy csökkent az önbizalmuk is. Mind a két szinten: felül bizonytalanok a saját technokratikus-parancsuralmi nagyüzemi módszereikben, látván, hogy azok nem elég hatékonyak. Az alsó vezetők, a fiatal értelmiségiek pedig rákényszerülnek arra, hogy átértékeljék a vezetői öntudatukat, és vállalkozóibb játékokra vágynak, együtt játszanának a munkásaikkal és parasztjaikkal.

— *Fölmerült-e konkrétan az a lehetőség, « ha nálunk... » ?*

Nem. Legfeljebb úgy: ha bizonyos reformok nem valósulnak meg, ha nem lesz okosabb játék, elfajulhat esetleg odáig a dolog, hogy hasonló helyzetbe kerülünk.

— *Mi az tehát, amit az okos vezetés elkerül?*

Elkerüli, hogy elhagyja a szekér a lovat. Hogy másfelé játsszon a társadalom, mint amit a vezetők csinálnának.

Egyszóval nem gondolják igazán végig a lengyel ügyeket, nem veszik magukra. Beszélnek róla, de nem igazán kíváncsiak rá. Legjobban azt szeretnék, ha nem kellene ilyen frusztráló eseményeken gondolkodniuk.

— *S vajon te mit gondolsz a lengyel mezőgazdaság esélyeiről?*

A kis vállalkozásoknak, földbérleteknek, céltársulásoknak maga a térnyitása is növekedési esélyt rejt magában. A forgalmi szféra átszervezése a szabadabb játék felé sokat enyhíthet a lengyel gazdaság jelenlegi szétszakítottóságán. Most nincs belső piac, egy depresszió leveri a gazdaságukat. Fel kell fedezniük magukat mint piacot. Most ott is csak mint a második gazdaság piaca létezik belső piac.

Ilyen gondolatmenetekre a vezető ismerőseim sokszor dogmatikai érvekkel reagálnak: nem azért csináltuk a közöst, hogy feladjuk. A jártasabbak tudják, hogy a kis vállalkozás nem kapitalizmus, ők inkább azt fejtegetik, hogy a mai világban a nagyüzem az igazi. Szerintük a kétlakiakkal dolgozó, kisparcellákra bomló lengyel mezőgazdaság nem képes létrehozni a kellő koncentrációt egy-egy család kezében.

Ilyenkor megpróbáltam megértetni, hogy nem végállapotról, hanem szükséges átmenetről van szó. Teret nyitni a fölhalmozásnak és a piaci gondolkodásnak önmagában is növekedési eséllyel jár, még akkor is, ha nem képesek azonnal két traktort venni, tárolórendszert kialakítani. A kétlakiak bérbeadhatják a földjüket, a parasztok vállalkozóvá válhatnak ezen a bérleten, kiszélesítve a gazdaságuk alapját. Ha a nyugati hiteleknek csak egy kis részét arra fordítják, hogy a parasztok technikát vehessenek, máris olyan új magatartás és új piac kerül a gazdaságba, amely pár évig lendületet ad. Éppen abban a pár évben, amikor az ország eladósodása miatt központi programokra nem lehet számítani.

Ilyenkor átvittek a másik szobába, hogy a többiek ne hallják, és azt kérdezték, hogyan fér mindez össze a leninizmussal. Leszoktak arról, hogy valódi politikai gazdaságtanban gondolkozzanak, csak szűk területen praktikusak, valójában módszeresen butítják magukat.

Amit végképp teljes megnemértés fogad, az a lengyeleknek az az igénye, nemcsak a mezőgazdaságban persze, hogy a nagyüzemet demokratizálják. Azt mondják: hogyan lehet demokratizálni, ha azok amúgyis rosszul működnek? Szerintük ez csak még rosszabb működéshez vezethet. Hitvallásuk, hogy szakszerűség és demokrácia nem fér össze.

— *Mit vársz Lengyelországban?*

Gazdaságilag sem vagyok pesszimista, noha rövid távon nem várok igazi minőségi javulást. De hiszek benne, hogy ha az intézmény-rendszer gazdagabb, és a hatóságoktól függetlenebb intézményeket tudnak kialakítani az emberek, ez akkor is jótékony hatású, ha jelenleg le is mondanak a nemzeti politika végső kérdéseinek megoldásáról. Ez javítja az emberek gondolkodni tudását, reagálóképességét, gazdálkodni tudását, és jobb esélyt ad arra, hogy más történelmi korszakokban tudatosabban építhessék majd a saját intézményeiket.

Valószínűnek tartom, hogy bekövetkezik az új szakszervezetek integrációja. Nem egyszerűen azért, mert a kormány taktikázik, vagy mert az új szervezetek elgyávulnak. Hanem, mert akkora tömegű probléma halmozódott fel, aminek a megoldását megfelelő játérend nélkül egyik társadalmi csoport sem vállalhatja.

— *Bekövetkezheth-e Magyarországon is hasonló változás?*

Most nem. Rövid távon nem számíthatunk az intézményrendszer olyan gazdagodására, amely abból az akaratból születne, hogy a munkások és parasztok saját politikai és gazdasági különérdekeiket rendszeresen kifejezzék.

A magyar társadalom, javára szól, nem olyan kasztosodott, mint a lengyel, a rétegek kevésbé beszélnek el

egymás mellett. De ez ugyanakkor meg is akadályozza, hogy rétegek külön intézményeket hozzanak létre maguknak. Például a magyar munkásarisztokrácia a lengyelnél kevésbé érzi úgy, hogy muszáj valami mást játszania, mint a gyári tisztviselőrétegnek. Másrészt a magyar tisztviselőkar — ötvenhat és a gazdasági reform élményei nyomán — kevésbé védett a gondolkodásában a felső vezetés éppen divatozó gazdasági jelszavaival szemben. Meg vannak vesztegetve azáltal, hogy egyáltalán volt olyan időszak, amikor megkérdőjeleződhetett néhány érték, és hogy a kérdőjelezés mindmáig nem vált teljesen szalonképtelenné.

De sok mindent át fog festeni, ha még két-három évig ugyanolyan rossz gazdasági évünk lesz, mint az ideai állítólag jó év volt. Gazdaságunk jóval törekenyebb, mint hiszik, és a vezető réteg a maga rossz lelkiismeretű önelégültségében évről évre elmulasztja, hogy olyan szerkezeteket alakítson ki, amelyek rugalmasabbak, reagálóképesebbek.

Őszintén szólva a lengyel eseményekkel kapcsolatban is elszámítottam magam. A hatvanas években sokat jártam Lengyelországban, és nem bíztam az ilyen gyors politikai érés lehetőségében. Voltak persze kellemes ismeretségeim, de egészében nem bíztam benne, hogy ez a német-, orosz- és szlovákgyűlölő, zsidózó, kávéházi demagógiákat készpénznek vevő értelmiség képes volna olyan részletekre is kitérő egyetértésre, ami túl van a gyűlöletek és a zászlók mindig is hamis közösségén. Kellemesen csalódtam, mert nem a hangzatos jelszavak vannak előtérben, hanem az értelmiség és a munkásság köznapi dolgokra is kiterjedő megegyezése. Azt hiszem, a munkásság kitörései és az ellenzék kitartó munkája nélkül mindez nem jöhetett volna létre.

— *Úgy tudom sokszor jártál Lengyelországban, meg is tanultál lengyelül. Mi keltette föl az érdeklődésedet a lengyelek iránt?*

Talán a lengyel-magyar barátság történelmi hagyománya irányította rájuk a figyelmem. A közös királyság stb. Tudod, hogy én erősen történelmi érdeklődésű vagyok. S ráadásul vallásos is, a lengyel vallásosság pedig — mindenki tudja — nagyon mély és erős.

— *Figyelemmel kísérted az augusztusi eseményeket?*

Persze, és nemcsak azt, ami augusztusban történt. Tulajdonképpen már középiskolás korom óta figyelek minden megmozdulásukra.

— *Akkor nyilván arról is értesültél már a kezdet kezdetén, hogy a sztrájk politikai követeléseket is állít. Mi volt a várakozásod akkor, lehetségesnek tartottad, hogy meg is valósulnak ezek?*

Először is, számítottam rá, hogy valami történni fog Lengyelországban, mert az állapotok olyanok voltak. De azt vártam, hogy a követelések jóval nagyobb része lesz gazdasági. S nem vártam, hogy ekkora lesz a felzúdulás, ennél azért langyosabbnak gondoltam a helyzetet. Azt vártam, hogy a jogaikért jóval kevésbé fognak kiállni a munkások. Viszont csak örültem, hogy nem úgy lett, ahogy vártam. A lengyel munkások érettségét mutatja, hogy inkább politikai követelések domináltak.

Hogy mennyire bíztam a sikerben? Meg kell mondanom, hogy erős kételyeim voltak; azzal kapcsolatban, hogy nem fog-e beavatkozni a hatalom. Később azonban egyre világosabbá vált, hogy különböző politikai megfontolásból nem fognak beavatkozni. Arra a következtetésre jutottam, hogy a Szovjetunió részéről szinte öngyilkosság lenne a beavatkozás.

Ekkora sikert azért mégsem vártam, jóval szerényebb eredményekre számítottam; tehát az általam elképzeltnél jóval súlyosabb problémák lehetnek, hogy a kormányzat ennyire engedékeny lett. A másik oldal is: azt hittem, hogy jóval kevesebbrel beérik. De a legújabb események azt mutatják — az egyórás figyelmeztető sztrájk —, hogy erősek, és merik vállalni, ami az elért eredményekben rejlik, sőt kockára is merik tenni, hogy még többet érjenek el. Szerintem ez csak örvendetes. Bár egyes vélemények szerint túlzásba viszik, s ezzel új Csehszlovákiát fognak fölidézni. Én nem osztom ezt a véleményt, meg merem kockáztatni, hogy Lengyelországból soha nem lesz Csehszlovákia. A legnagyobb kelet-európai nép, hatalmas vallási irányító erővel, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni, lengyel pápával, és a munkásosztály eggyéforrottságával, amit bizonyára a szociális problémák hoztak létre. De a munkásosztály nemcsak ebben egységes, hanem abban is, hogy szembehelyezkedik szinte teljes egészében a Szovjetunióval, és a munkásosztály jórésze a hivatalos ideológiával is. Tehát egy ilyen mindenre elszánt néppel szemben, amelyik már többször megmutatta, hogy hajlik a hősiességre — csak a legutolsó példákat említem, a második világháborút, a lovasrohamokat a tankok ellen, a varsói fölkelést —, tehát egy ilyen néppel szemben, amely ráadásul egységes is és erős, nagyon kockázatos lenne minden szovjet beavatkozás, és ezt nekik is tudniuk kell.

— *Jól ismered a lengyel viszonyokat, sok vallásos embert ismersz. Ezért teszem föl a kérdést, hogy amiről annyit írt a nyugati sajtó, a misék a gyárudvaron, mindenki részvételével, — mennyi volt ebben az őszinte valóság, vagy legalábbis az, hogy ezek az emberek más körülmények között is rendszeresen járnak misére, és mennyi volt benne a politikai demonstráció?*

Nézd, ez keveredik. Én például vallásos vagyok, de ugyanakkor nem ítélem el a vallásos formában történő demonstrációt sem. Bizonyára mindenki őszintén és komoly hittel ment el a gdanski sztrájkmisékre, de azt is

meg merem kockáztatni, hogy közben mindenki tudta, hogy nemcsak misére megy, hanem demonstrációra is.

— *Nálunk, Magyarországon milyen tanulság adódik abból, ami Lengyelországban történt?*

Hát a viccelődés szintjén már eljutottunk oda, hogy elküldik az embert a — szabad szakszervezetbe... Megy a munkás a főnökéhez — hallottam ilyen esetet —, hogy kevés a pénz, nem ennyit dolgoztam. A főnök meg azt feleli: Hát barátom, ha nálunk is lenne szabad szakszervezet, akkor oda mehetnél reklamálni.

Különösen a munkások körében sokszor találkoztam olyan véleménnyel, hogy hát a csoda vigye el, a lengyelek — jó lenne valami itt is. De nálunk az ideológiai és politikai dolgok nagyon háttérbe szorulnak a gazdaságiakhoz képest (a munkásoknál). Magyarországon alig van olyan munkás, aki a maga négy-ötezer forintos fizetését kockára tenné akár egy értekezleten elmondott mondattal. Van abban valami amit Konrád mond, hogy jelenleg csak « az írógép partizánjai » kattogtatják — a gondolataikat.

— *Szeretném, ha még részletesebben elmesélnéd, hogy milyen véleményeket, megnyilatkozásokat hallottál a lengyel eseményekkel kapcsolatban?*

A fiatalok körében csak pozitív véleményt. (Persze csinálni valamit, az más.) Az idősebben körében azonban gyakran fölmerült, hogy itt valami bűzlik, hogy gyanúsán hamar és gyanúsán sok követelést teljesítettek. Tehát a megfélemlített ötvenesek fenntartásokkal élnek, ők nagyon tartanak egy ellenakciótól. Ugyanakkor maga a dolog nekik is tetszik, sokan kifejezésre juttatták előttem azt a véleményüket, hogy ők örülnének legjobban, ha nem igazolódna a rossz előérzetük.

— *Olyanokkal nem találkoztál, akinek nem is tetszik...?*

Voltak ilyen vélemények, de ezek inkább — hogy is mondjam — primitívebb vélemények voltak: hogy most majd tőlünk viszik el a húst... Tájékozatlan, képzetlen emberek.

— *Beszéltél erről a témáról pappal?*

Külön erről nem, de több beszélgetésben szóba jött a téma. Csak jót mondtak. Mint ahogy a hivatalos egyháznak is az a véleménye, hogy mindenféle erőszaknak ellene vannak, de a munkások önvédelmi jogait követelik. A tisztességes munkáért tisztességes bért elvét az egyház is magáévá tette, sőt, szerintem először a keresztény utópisták fogalmazták meg, innen került át az enciklikákba, egészen a szociális enciklikáig.

A másik ami fölmerült, az egyház állásfoglalása ezekben a napokban. Ez máig sem érthető számomra. Valószínűleg az a magyarázat, hogy az egyház felső vezetése és a kormány között a színpalak mögött nagyon intenzív tárgyalások folytak. Valószínű, hogy az egyház be fogja nyújtani a számlát, valamit kapnia kell azért, hogy a primás mérsékletre intett; sőt, előfordulhat, hogy már meg is kezdődött a törlesztés. De pontos információim nincsenek.

Hát, majd meglátjuk. Végülis a lengyel egyház eddig a sztrájkokon csak nyert. A rádió és a televízió biztosítja számukra a nem békepapos dumával ellátott vallási órákat.

— *Van még valami, amit szeretnél elmondani?*

Nem tudom, hogy fog alakulni a lengyel egyetemek helyzete a nyári sztrájkok után. Kint voltam Krakóban közvetlen azután, hogy a rendőrség agyonvert egy diákot — a temetése valóságos tömegtüntetés volt. És a lengyel diákok mindig résztvettek az ilyen mozgalmakban. Nem is beszélve arról, hogy a sztrájkolók egyik követelése volt, hogy vissza kell venni az egyetemről politikai okokból kizárt diákokat. S ezt is teljesítették! Úgyhogy ebben a szemeszterben egy nagy csomó olyan diák fog visszakerülni, akik már eleve politikailag elkötelezettek; ezeknek a tekintélye most megnő, és nyilván vezető szerepet kapnak.

Az utóbbi években egyre jobban előtérbe került, hogy a mostani — a KISZ-hez hasonló — egyesült ifjúsági szervezettel szemben diákszövetségek alakuljanak. Ezek

tavaly és tavalyelőtt nem kaptak engedélyt. De valószínű, hogy most egy erőteljes fellépés meghozza az engedélyt. És én bízom a lengyel egyetemistákban, hogy kihasználják a kedvező pillanatot.

EGY 54 ÉVES LAKATOS:

— *Milyen véleményeket hallott a lengyel eseményekről?*

Egyik rokonomnak az volt a véleménye, hogy ezek a lengyelek nem dolgoznak, és ezért ilyen szegények. Nekem már más a véleményem. Én kétszer voltam Lengyelországban. Szeretnek azok dolgozni is, csak ott is az lehet, mint itt, hogy egy nagyon egyszerű ember nem tud előrehaladni. Viszont ott is az lehet, hogy ha mondjuk párttag vagyok, annak dolgozni se kell, fröcsöghet akármit, bármilyen hülyeséget, a pénz mégis neki jut. Hát úgy lehet ott náluk is. Ennek a szocializmusnak ez lehet a rákfenéje.

— *Fennmaradhatnak-e a szabad szakszervezetek?*

Most legalább — szerintem — húsz évig nem merik megtenni, hogy megszorítsák a népet. Mert a lengyel nép egy kitartó népség, nem lehet csak úgy félvállról beszélni velük. A csóró ember persze ott is csak csóró ember.

Ha ezek gerinces és nem kétszínű emberek, akkor ezeket a megállapodásokat be kell tartani. Ott a gazdálkodással is valami baj lehet, mert a lengyelek szénből, búzából, kukoricából és krumpliból is jól megélhetnének. De hát ők is beletartoznak a nagy közösségbe és a voksot minden esetben az anyaország teszi le. Mindenki maga gazdálkodik, de az irányelveket « otthon » adják, hogy mit hogyan.

— *Lehetnek-e Magyarországon is szabad szakszervezetek?*

tavaly és tavalyelőtt nem kaptak engedélyt. De valószínű, hogy most egy erőteljes fellépés meghozza az engedélyt. És én bízom a lengyel egyetemistákban, hogy kihasználják a kedvező pillanatot.

EGY 54 ÉVES LAKATOS:

— *Milyen véleményeket hallott a lengyel eseményekről?*

Egyik rokonomnak az volt a véleménye, hogy ezek a lengyelek nem dolgoznak, és ezért ilyen szegények. Nekem már más a véleményem. Én kétszer voltam Lengyelországban. Szeretnek azok dolgozni is, csak ott is az lehet, mint itt, hogy egy nagyon egyszerű ember nem tud előrehaladni. Viszont ott is az lehet, hogy ha mondjuk párttag vagyok, annak dolgozni se kell, fröcsöghet akármit, bármilyen hülyeséget, a pénz mégis neki jut. Hát úgy lehet ott náluk is. Ennek a szocializmusnak ez lehet a rákfenéje.

— *Fennmaradhatnak-e a szabad szakszervezetek?*

Most legalább — szerintem — húsz évig nem merik megtenni, hogy megszorítsák a népet. Mert a lengyel nép egy kitartó népség, nem lehet csak úgy félvállról beszélni velük. A csóró ember persze ott is csak csóró ember.

Ha ezek gerinces és nem kétszínű emberek, akkor ezeket a megállapodásokat be kell tartani. Ott a gazdálkodással is valami baj lehet, mert a lengyelek szénből, búzából, kukoricából és krumpliból is jól megélhetnének. De hát ők is beletartoznak a nagy közösségbe és a voksot minden esetben az anyaország teszi le. Mindenki maga gazdálkodik, de az irányelveket « otthon » adják, hogy mit hogyan.

— *Lehetnek-e Magyarországon is szabad szakszervezetek?*

Itt sokkal éberebben figyelnek, mint ott, itt gyorsabban el tudják nyomni az ilyen gócot. Csepelen is volt az a három napos izé, a Kádár is kiment.

Talán önáluk nagyobb a szabadság, talán nincs annyi rendőrjük meg katonájuk, talán nincs annyira az apa meg a fiú szembeállítva.

Én gondoltam arra is, hogy ez a pápa amikor oda-haza volt... A lengyel népből a vallást úgy kiszorítani, mint máshol, még eddig nem sikerült. Ugyanúgy megvannak az apácák, meg az ilyenek, mint azelőtt. És lehet, hogy ez is közrejátszott a történetekben.

EGY 40 ÉVES LAKATOS :

— *Meglepték-e a sztrájkok és a politikai követelések?*

Meg nem lepődtem. Külön a politikával nem foglalkozom. A szegénység ott elég nagy. Az állandó áremelések. A fizetésük nem volt szinkronban az árakkal. Most már nem hiszem, hogy ebből komolyabb dolog lesz, mert már ezek is felkészültek. Most vagy engednek, vagy legközelebb súlyosabb események lehetnek. Mindkettő engedni fog. Az új vezetők talán normálisabban fognak gondolkodni, a melós meg dolgozni fog. Az újság mondja, hogy a szakszervezet így meg úgy, most erre izélnek, bármit csinál. Mert nem csinál az mást, csak beszedi a bélyegeket.

— *Honnan szerezte az értesüléseit?*

Először is a szabadeurópából és a szabadeurópa dicsérte a magyar újságokat, hogy azok hozták először. Bár azok is késve. Én ezt se hiszem el egészen.

— *Mi a véleménye a független szakszervezetekről?*

Ha úgy volt, ahogy írták, akkor fer dolog. Jó lesz az

államnak, a kormánynak és a melósnak. Az államnak azért mindig jobb.

— *Felborulhat-e az egyezés?*

Most már az egész világ tudja, ezt nem tudják titokban tartani. Most már ez becsület kérdése, míg le nem áll valamelyik. Ha valamelyik meg nem szegi. Itt egyébként akárki szegi meg, csak a melós veszít, mert legközelebb már ilyet nem tudnak csinálni. Mert most már ezek felkészültek. Például egy gyárnak van 5.000 dolgozója, ebből legyen 500 párttag. Ez 10 százalék. Ez fegyverhez jut bármelyik pillanatban, a többi nem. Tehát ez az, amikor fel vannak készülve. Ezt a lengyelek nem tudnák még egyszer megcsinálni, az hétszentség.

Most hogy tartsák be? Arra értem a becsületet, hogy például bírkózunk mi ketten és egyforma erővel fogjuk egymást, és én a füledbe sugom, hogy hagyjuk abba mind a ketten. És amikor te elengedsz, és földhözváglok. Ezt visszacsinálni szép finoman, lassan csinálják, hogy észre se veszik. Simán, lassan csinálnak mindent.

— *Lesz-e magyarországi hatása a lengyel eseményeknek?*

Mi legalább annyira szegények vagyunk mint ők. Nagy hatása nem hiszem hogy lehet. Abba a pár milliárdba, amit elszúrtak ott, lehet, hogy mi is besegítünk. Majd lesz ilyen modern koldulás. Persze nemcsak a magyarok, hanem a szocialista államok. Szerintem más hatása nincs. Legfeljebb jön a kommunista műszak.

25 ÉVES MŰSZERÉSZ, PÁRTTAG :

— *Hallottál-e a sztrájkolók politikai követeléseiről?*

Először a tévében hallottam, hogy mi történt, és először nem is hittem el. Volt egy közlemény: nem tudom

államnak, a kormánynak és a melósnek. Az államnak azért mindig jobb.

— *Felborulhat-e az egyezés?*

Most már az egész világ tudja, ezt nem tudják titokban tartani. Most már ez becsület kérdése, míg le nem áll valamelyik. Ha valamelyik meg nem szegi. Itt egyébként akárki szegi meg, csak a melós veszít, mert legközelebb már ilyet nem tudnak csinálni. Mert most már ezek felkészültek. Például egy gyárnak van 5.000 dolgozója, ebből legyen 500 párttag. Ez 10 százalék. Ez fegyverhez jut bármelyik pillanatban, a többi nem. Tehát ez az, amikor fel vannak készülve. Ezt a lengyelek nem tudnák mégegyszer megcsinálni, az hétszentség.

Most hogy tartsák be? Arra értem a becsületet, hogy például bírkózunk mi ketten és egyforma erővel fogjuk egymást, és én a füledbe sugom, hogy hagyjuk abba mind a ketten. És amikor te elengedsz, és földhözváglok. Ezt visszacsinálni szép finoman, lassan csinálják, hogy észre se veszik. Simán, lassan csinálnak mindent.

— *Lesz-e magyarországi hatása a lengyel eseményeknek?*

Mi legalább annyira szegények vagyunk mint ők. Nagy hatása nem hiszem hogy lehet. Abba a pár milliárdba, amit elszúrtak ott, lehet, hogy mi is besegítünk. Majd lesz ilyen modern koldulás. Persze nemcsak a magyarok, hanem a szocialista államok. Szerintem más hatása nincs. Legfeljebb jön a kommunista műszak.

25 ÉVES MŰSZERÉSZ, PÁRTTAG :

— *Hallottál-e a sztrájkolók politikai követeléseiről?*

Először a tévében hallottam, hogy mi történt, és először nem is hittem el. Volt egy közlemény: nem tudom

ki, felhívást intézett a gdanski dolgozókhöz, hogy azzal nem érnek el semmit, ha nem veszik föl a munkát. Utána szóba jött — bent —, hogy mi történt a lengyeleknél. A kollégák mondták, hogy hallgatták a szabadeurópát. Amit ott mondtak, azt el lehet hinni; eltúlozza egy kicsit azért, mint ahogy mi is eltúlozzuk. Politikai eseményeket is belevont már a szabadeurópa, a magyar meg azt mondta, hogy nem politikai színezetű a sztrájk. De egy ilyen országos megmozdulásban nem lehet, hogy ne legyen olyan, aki politikai dolgokat akar, aki ne akarjon rendszerváltozást.

— *Mi a véleményed a szabad szakszervezetekről?*

Magán a sztrájkon is meg voltam döbbenve. Kétkeltem benne, mert még ilyen nem volt. Én nagyon munkáspárti vagyok. Hogy a munkások követelték a szabad szakszervezetet, az egy óriási dolog. Mert nálunk a szakszervezet nem funkcionál úgy, ahogy kéne. Vegyünk például egy főnököt. Az benne van a szakszervezeti bizottságban. Ő védi a gyár érdekeit és nem tudja a szakszervezeti érdekvédelmet egy személyben ellátni. A szakszervezet tulajdonképpen a munkások érdekvédelmi szakszervezete. Ennek kéne lenni. Nyugaton talán ezért van a szakszervezet. És én is: miért fizetem a tagdíjamat? Nem azért, hogy munkaruhát és kézmosót adjon a műhelyben. De ezeket meg akkor is kapom, ha nem vagyok tag. Egy kézben van a szakszervezet, ez a lényeg. A lengyeleknél ezt akarták megszüntetni, ezt követelték és ez nagy dolog. Meg azt, hogy olyan boltok vannak a lengyeleknél — meg nálunk is vannak ilyenek (katonáknak, rendőröknek meg ilyeneknek) —, ahol különböző állami vezetők és egyenruhások vásárolhatnak. Karhatalmisták. Gyáron kívüli szakszervezetet akartak és meg is kapták, ha jól tudom. Sokáig volt erről vita, de megalakult, az száz százalék. Bent mondták, hogy az az illető, aki a sztrájkot csinálta Gdanskban, az egy több gyerekes apa és benne volt már '70 körül valami balhéban. Szóval ez volt a fő szervező, és ez lett a vezetőjük.

— *Szerinted mi lesz Lengyelországban?*

Azt hiszem — persze nem vagyok járatos a politikában és a gazdaságban —, de szerintem minden marad a régiben. Nem engedi az állami vezetés, hiába cserélték ki. Egy idő után elnagyolják a dolgokat és így minden marad. Sőt van egy olyan érzésem, hogy ahogy a kedélyek elcsitulnak, ezek a sztrájk-szervezők eltűnnek. Amikor nyugodt a helyzet, akkor vonják őket felelősségre. A kollégáik meg azt sem tudják majd, hogy hol vannak. Én ezt így látom. Eltűnnek az emberek. Például behívják katonának és eltűnik. Nem nehéz egy vagy akár több embert is eltüntetni.

— *Lesz-e mindennek itthoni hatása?*

A most szeptemberi, itthoni áremeléssel kapcsolatban is volt szerintem hatása. Ezt persze nem tudom bizonyítani. De voltak kósza hírek, hogy lesz áremelés. Aztán jött a hír, hogy nem lesz nálunk áremelés. És szerintem azért, mert tartottak attól, hogy nálunk is lesz valami megmozdulás. Foglalkoztatja a kérdés a vezetést is, mert izgulnak, hogy nálunk is lehet valami hatása. Konkrétan persze nem tudom megmondani, hogy milyen hatása volt.

— *Sztrájkolnának-e itthon is a munkások?*

Én megértem és helyeslem is ezt a megmozdulást. Az a kósza hír, hogy Csepelen is volt valami megmozdulás. Lehet, hogy elfogult vagyok a munkások iránt; a munkások nem ok nélkül csinálnak valamit. Nagy elkeseredés — nem azt mondom, hogy nyomor — de nagy elkeseredés kell ahhoz, hogy egy sztrájk kitörjön.

DR. PÁKH TIBOR, JOGÁSZ :

Neve 1980. tavaszán vált ismertté Európa-szerte, amikor — egyedüli magyar résztvevőként — Lengyelországban csatlakozott a NOWA független kia-

Azt hiszem — persze nem vagyok járatos a politikában és a gazdaságban —, de szerintem minden marad a régiben. Nem engedi az állami vezetés, hiába cserélték ki. Egy idő után elnagyolják a dolgokat és így minden marad. Sőt van egy olyan érzésem, hogy ahogy a kedélyek elcsitulnak, ezek a sztrájk-szervezők eltűnnek. Amikor nyugodt a helyzet, akkor vonják őket felelősségre. A kollégáik meg azt sem tudják majd, hogy hol vannak. Én ezt így látom. Eltűnnek az emberek. Például behívják katonának és eltűnik. Nem nehéz egy vagy akár több embert is eltüntetni.

— *Lesz-e mindennek itthoni hatása?*

A most szeptemberi, itthoni áremeléssel kapcsolatban is volt szerintem hatása. Ezt persze nem tudom bizonyítani. De voltak kósza hírek, hogy lesz áremelés. Aztán jött a hír, hogy nem lesz nálunk áremelés. És szerintem azért, mert tartottak attól, hogy nálunk is lesz valami megmozdulás. Foglalkoztatja a kérdés a vezetést is, mert izgulnak, hogy nálunk is lehet valami hatása. Konkrétan persze nem tudom megmondani, hogy milyen hatása volt.

— *Sztrájkolnának-e itthon is a munkások?*

Én megértem és helyeslem is ezt a megmozdulást. Az a kósza hír, hogy Csepelen is volt valami megmozdulás. Lehet, hogy elfogult vagyok a munkások iránt; a munkások nem ok nélkül csinálnak valamit. Nagy elkeseredés — nem azt mondom, hogy nyomor — de nagy elkeseredés kell ahhoz, hogy egy sztrájk kitörjön.

DR. PÁKH TIBOR, JOGÁSZ :

Neve 1980. tavaszán vált ismertté Európa-szerte, amikor — egyedüli magyar résztvevőként — Lengyelországban csatlakozott a NOWA független kia-

dó munkatársainak szabadonbocsátásáért folytatott szolidaritási éhségsztrájkhoz. Pákh nem először folyamodott a tiltakozásnak ehhez az erőteljes formájához. 1960-ban 15 évi börtönre ítélték 1956-tal kapcsolatos vádak alapján. 1966-tól kezdve először beadványokban, majd éhségsztrájkokkal követelte a politikai foglyokat megillető bánásmódot és a belügyi szervek túlkapásainak megszüntetését a börtönökön belül. Három egymást követő esetben erőszakkal elektrosokknak vetették alá, de mivel ezután is folytatta az éhségsztrájkot, elmebetegnek nyilvánították. Ennek ellenére még évekig börtönben tartották. 1971-ben polgári zárt intézetben helyezték el, ahonnan néhány hónap után elbocsátották.

Hagyományos udvariassággal fogad albérletében, amelynek falán a feszület az egyetlen dísz. Jegyzőkönyv diktálásához szokott ember pontosságával és gyorsaságával mondja tollba válaszait.

— *Miért vett részt a lengyelek éhségsztrájkjában?*

Közép- és Kelet-Európa sorsát 1.000 év óta döntően befolyásolja a magyarok és a lengyelek történelmének alakulása. A cseh születésű Szent Adalbert, aki István királyunkat megkeresztelte, közös védőszentünk és jelenleg Gnieznoban van eltemetve.

Az ő szellemében és a Szűzanya — Patrona Hungariae és Regina Poloniae — oltalma alatt kívántam résztvenni lengyel barátaink tiltakozó böjtjében, amelyet a Varsó melletti Podkova Lesna-i templomban folytattak, tíz napig.

Megérkezésemkor engedélyt kértem, hogy csatlakozhassak hozzájuk, amit nagy örömmel meg is engedtek. Tisztáztuk, hogy fellépésünk alapja a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezség-okmánya, amely 1966-ben kelt és amelyet Magyarország is törvénybe iktatott 1976-ban. A nemzetek önrendelkezési joga és az egyének szabadságjogai, amelyeket ez az egyezmény rögzít, az egyedüli alap, amelyen népeink és a térség gondjai-bajai megoldhatók.

A bőjtölők között a lengyel társadalom legkülönbözőbb csoportjai és rétegei voltak képviselve, vallásosak és ateisták, munkások és értelmiségiek, fiatalok és idősek. Részvételemet szolidaritásunk szimbólumának tekintették. Remélem, sikerült hozzájárulnom a magyar-lengyel barátság elmélyítéséhez.

Naponta szentmisén vettünk részt. A templom és környéke zsúfolásig megtelt. A szentmisén résztvevők lélekben teljesen egyesültek velünk. Érezhető volt a szentlélek aktív működése.

— *Mi a véleménye a mostani lengyel változásokról?*

Nem vagyok szociológus, de úgy érzem, hogy a lengyeleknél most az jött létre, amit forradalmi munkásosztálynak lehetne nevezni.

Azt hiszem, a Podkova Lesna-i tiltakozó bőjt is hozzájárult a demokratikus kibontakozáshoz, de a jelentősége nyilvánvalóan eltölpül a jelenlegi országos méretű átalakuláshoz viszonyítva. Hiszen ez az egész lengyel munkásság egységes megmozdulása, míg a mi kis összejövetlünk egy heterogén összetételű csoport elmélyült együttes fohászának tekinthető.

Nagyon reménykedem, hogy a magyar nép felismeri a lengyel nép mostani vívmányainak jelentőségét és miként ez már több elszigetelt esetben tapasztalható is volt, szolidáris marad a lengyel néppel. Ez vonatkozik minden közép- és kelet-európai népre. Végzetes következményei lennének a magyar népre, ha megfelelkeznek a történelmi folytonosságról és bármilyen erőszaknak engedve, bármilyen módon és bármilyen mértékben részt venne egy olyan akcióban, amely a lengyelországi demokratikus kibontakozás elfojtására irányul.

EGY FIATAL KATOLIKUS PAP :

— *Mennyiben keresztény esemény az Ön számára a lengyel fordulat?*

A bőjtölők között a lengyel társadalom legkülönbözőbb csoportjai és rétegei voltak képviselve, vallásosak és ateisták, munkások és értelmiségiek, fiatalok és idősek. Részvételemet szolidaritásunk szimbólumának tekintették. Remélem, sikerült hozzájárulnom a magyar-lengyel barátság elmélyítéséhez.

Naponta szentmisén vettünk részt. A templom és környéke zsúfolásig megtelt. A szentmisén résztvevők lélekben teljesen egyesültek velünk. Érezhető volt a szentlélek aktív működése.

— *Mi a véleménye a mostani lengyel változásokról?*

Nem vagyok szociológus, de úgy érzem, hogy a lengyelknél most az jött létre, amit forradalmi munkásosztálynak lehetne nevezni.

Azt hiszem, a Podkova Lesna-i tiltakozó bőjt is hozzájárult a demokratikus kibontakozáshoz, de a jelentősége nyilvánvalóan eltörpül a jelenlegi országos méretű átalakuláshoz viszonyítva. Hiszen ez az egész lengyel munkásság egységes megmozdulása, míg a mi kis összejövetlünk egy heterogén összetételű csoport elmélyült együttes fohászának tekinthető.

Nagyon reménykedem, hogy a magyar nép felismeri a lengyel nép mostani vívmányainak jelentőségét és miként ez már több elszigetelt esetben tapasztalható is volt, szolidáris marad a lengyel néppel. Ez vonatkozik minden közép- és kelet-európai népre. Végzetes következményei lennének a magyar népre, ha megfelelkeznek a történelmi folytonosságról és bármilyen erőszaknak engedve, bármilyen módon és bármilyen mértékben részt venne egy olyan akcióban, amely a lengyelországi demokratikus kibontakozás elfojtására irányul.

EGY FIATAL KATOLIKUS PAP :

— *Mennyiben keresztény esemény az Ön számára a lengyel fordulat?*

A sztrájkolók fegyelmezettsége, visszafogottságuk, szolidaritásuk — mindez visszavezethető a katolicizmusra. Az események menete elválaszthatatlan attól, hogy a lengyel egyház azonosítja magát a lengyel néppel és a nép az egyházzal. Igaz, ez régóta így van ott, nem újkeletű fejlemény.

Azt mondják, a lengyel nép azért olyan katolikus, hogy így nyilvánítsa ki a kommunizmussal szembeni elutasítását. Én ebben semmi elvetendő nem találok. Az egyház feladata az igazság, minden téren: társadalmi és nemzeti téren is.

A magyar egyház ezzel szemben reakciós. A felső vezetés — ahogyan a II. világháborúban sem — most sem képviseli a hiteles keresztény eszméket.

— *Hogyan fogadták egyházi körökben a lengyel hírcikket?*

Kétféle volt a fogadtatás, ahogyan két ága van a magyar egyháznak a társadalmi magatartást illetően.

Az egyik a Lékai primás mögött felsorakozó, rendszerhű püspöki kar nagyobb része, és persze jónéhány hagyományosan gondolkodó alsópap és hívő. Ezek a vezetők tartanak az alsó nyomástól, hogy az önálló fellépésre szoríthatja őket az állammal, az Állami Egyházügyi Hivatallal szemben. A lengyel püspöki kar többízben kvázi megfeddte a magyarokat, álljanak keményebben a sarkukra. Az ő idegenkedésük a fordulattól hallgatásban jut kifejezésre.

Félnek a haladó kispapságtól és újabban a Vatikántól is. Ott előtérbe került a magyar kérdés, mostanában rengeteget leveleznek a magyarokkal. Olyan kérdéseket fessegetnek, amelyek eleve ösztökélések az erősebb fellépésre. Ilyen például a vallásoktatás, amiről azt hiszik általában, hogy megoldódott — valójában nagyon szenvedünk miatta. A megszorítások — sajnos — inkább a vezetőinktől származnak, mint az Államtól. Casaroli bíboros politikájáról kiderült, hogy nem használt sem az egyház hitelének, sem az evangelizálás munkájának. A magyar hierarchia hatalmának és az államnak az érdeke most sajnálatos módon egybeesik.

A másik ághoz tartozik, becslésem szerint, a fiatalok 80 %-a és az idősebbek fele. De megosztottak, egymástól elszigeteltek. Mi pozitív érzülettel figyeltük a lengyel eseményeket. Épp annak a bizonyítékát látjuk benne, hogy az Egyház gyakorolhat nyomást az Államra, megváltoztathatja a társadalomban betöltött szerepét — ha lemond a hatalommal való kétértelmű együttműködésről, a hatalomban való részesedésről.

A keresztényi igazság követése nem politikamentesség, hanem a hatalmi politika elutasítása, az elnyomottak krisztusi támogatása.

— *Mi volt a véleménye a sztrájkról?*

Igaz, néhány helyen az egyház megtagadja a sztrájk jogát a saját alkalmazottaitól. De valójában zsinati határozat támogatja a munkások sztrájkjogát.

A szabad szakszervezet követelése többféleképpen is elégtétellel töltött el. Lenyűgöző az új egység az értelmiség és a munkásság között. A szamizdatnak nevezett felvilágosító munkán keresztül az értelmiség el tudott jutni a munkássághoz is. Most élénk kapcsolat van Lengyelországban a társadalmi rétegek között.

A szakszervezet követelése a realitásérzékét tükrözi. Megvalósíthatják a gazdasági követeléseiket és ez nincs politikai következmények nélkül. Az egyház nyugodtan támogathatja ezeket a szervezeteket, hiszen azok átfogóak, bárki résztvehet bennük, politikamentesen politikusak, elvük a szolidaritás.

Akkor lettem volna a sztrájkok ellen, ha azok — egyházi ihletésre, vagy anélkül — politikai párt alakítása felé tendáltak volna. Az egyház nem vehet részt a hatalmi politikában. Lengyelországban ezt minden irányban komolyan veszik, úgy mondják: « Bekiáltani a parlamentbe, de nem bemenni ». Éles ellentétben a magyarokkal.

— *Mik a várakozásai?*

Minden a gazdasági haladástól függ. Ha úrrá tudnak lenni a gazdasági katasztrófán, optimista vagyok. Enélkül

nagyobb a veszélye a külső beavatkozásnak. Bízom benne, hogy az új szakszervezetek nem akarnak majd direkt politikai követelésekkel, nyomással élni.

Ez a magatartás hosszú távon jótékony hatású volna, előrelendítené a demokratizációt. Nem félek attól, hogy a jólét korrumpálná a lengyeleket; *már* nem. A történelmi tapasztalataik nem engedik, hogy hamis kompromisszumot kössenek. Michnik jogosan bírálta a ZNAK-ot, mondván, a kompromisszumtól egyenes út vezet a kompromittálódáshoz.

Ha a gazdaságon úrrá lesznek, a mostani alapokon néhány éves kifutása lesz a fejlődésnek.

— *Vár-e fordulatot a lengyel Egyház szerepében?*

Nem lesz rá szükség. Ha szükség lesz rá, persze a mozgalom mellé áll majd a maga módján.

— *Hogyan értékeli Wyszynski augusztusi tévébeszédét?*

Azon a ponton nagyon tartott az állam erőszakos beavatkozásától. De nem volt ellenséges a sztrájkolókkal szemben. Óvatos volt, fegyelmezni akarta a sztrájkolókat. Bízott benne, hogy a lengyelek nem a munkások elitelésének, hanem óvatosságra való buzdításnak veszik a szavait.

— *Talán — mint annyian — nem bízott bene, hogy az áttörés lehetséges. Bízott-e Ön?*

Korábban, már a sztrájkok alatt Lengyelországban jártam. Láttam a nagy szegénységet, s biztos voltam benne, hogy Giereknek meg kell buknia.

A szakszervezeti követelésekről már itthon hallottam; nem mertem bízni a sikerükben. De reményt keltettek bennem az új csatlakozások. (Szczecin, stb.) Lengyelország bizakodásra és bátorságra tanít mindannyiunkat.

— *Hiszel-e a lengyel változásokban?*

Igen; ezek tényleges, és pedig strukturális jelentőségű változások.

— *Visszacsinálhatóak?*

Két kelet-európai tragédia tapasztalatai azt mutatják, hogy jól megalapozott változásokat is vissza lehet forgatni — erőszakkal.

De talán — túl a lengyel sajátosságokon — a nemzetközi helyzet, a Helsinki utáni európai szociálpszichológiai beállítódás is valószínűtlenné teszi az erőszakos beavatkozást.

— *Integrálhatóak, integrálandóak-e a rendszerbe?*

Nem tartanám kívánatosnak az integrációjukat, mert az csak az — ilyen vagy olyan — monolit struktúra visszaállítására vezetne. Éppenséggel a fejlemények integrálhatósága az, ami kérdésessé vált. Valósággá vált a nálunk kedvelt mondás, hogy a pártnak csak hegemoniája van, nincs monopóliuma.

De nem is látszik esélyesnek az integráció. Integrálni — reintegrálni — lehet például a lengyel parasztpártot, amely most szintén önálló politikát hangsúlyoz — hiszen csak az események nyomása alatt teszi ezt. De például a KOR-t vagy a ROPCIO-t nem lehet integrálni, mert ezek igazi — bár egyelőre látens — pártok. Pártok, szakszervezetek, fórumok *versenyét* nem lehet a monolit struktúrába integrálni — és éppen ez a verseny indult most be. A függetlenséget kivívó, függetlensége jogán engedélyezett szervezet függetlenségét csak erőszak törheti le.

— *Optimista vagy tehát.*

Igen, ami Lengyelországot illeti. De nem úgy látom, hogy más kelet-európai országok is reformképesek volnának .

— *Magyarország sem?*

Az értelmiség egy része néha kivágja a rezet, de ez nem párosul a munkásság erjedésével. De az értelmiség sincs « kész ». Egészében rendkívül antiszociális, áldemokratikus, álliberális álláspontra rendezkedett be 56 után. Ez a helyzet valamennyire bomlóban van egy-két éve, de sem nem átfogó ez az erjedés, sem a munkásosztály felé nincs kiterjedése.

— *Hogyan reagált szerinted a magyar társadalom a lengyel eseményekre?*

Szerintem bántóan erős közönnyel. Még a hivatalos megnyilatkozások eltolódásai is nagyobb érzékenységre vallanak, holott azok igencsak óvatosak.

— *Hosszútávú hatások?*

Úgy látom, a hátsó ajtón megpróbálják majd becsempészni a gazdasági reform bizonyos elemeit. De lehetséges, hogy a következetes reform ismét meg fog bukni a konzervatív ellenálláson. Ha gazdasági katasztrófa állna be, az persze politikai válságot okozna. Természetesen nem kívánom, hogy éhezünk a krízisért.

Másrészt olyan suttogó propagandával akarják majd kihúzni az időt, mint az eddigi esetekben, amikor valódi liberalizmus kontrasztjával kellett számolniuk. A kádárizmus 1959-től számítva, tehát a rémuralom éveiről « elfeledkezve », ez két korszakban volt így, először 67-69-ben, Csehszlovákia esetében. Most a lengyel esetben nehezebb lesz azt állítani, hogy csak azt akarják, ami nekünk már megvan. A prágai tavaszt végülis marxisták kezdeményezték és vezették, és a lakosság ezt el is fogadta. Minden különbség ellenére ez a látszólagos párhuzam a magyar liberalizmussal bizonyos hatással lehetett széles értelmiségi rétegekre. A « legvidámabb barakk » suttogó propagandistái most nehezebb helyzetben lesznek.

Mindenesetre világos, hogy újabb strukturális javulás Magyarországon már nem következhet be a munkásság

« belépése » nélkül. Az kell hozzá, hogy a nem-értelmiségi azt mondja: én a saját jelöltemre kívánok szavazni.

Egyelőre az értelmiség sem tart itt. Már attól az enyhe repressziótól is nagyon megijedt, amely a legutóbbi szolidaritási tiltakozást követte a prágaiak ügyében.

— *Miért?*

Nem tudom. Még mindig a « csak rosszabb lehet » ideológiáját fűzik hozzá, mintegy feltételezve, hogy Kádár, vagy valaki más még egyszer végigjátszhatná az 56 utáni történetet.

Ennek a félelemnek a jelen helyzetben nincs alapja. Egy értelmiségellenes, antiszemita, szociáldemagóg csoport csak akkor kerülhetne nyeregbe, ha égszakadás-földindulás volna. Lám, Lengyelországban a megfelelő csoport, a Moczar-féle, most kénytelen reformert játszani. Kaniáék ügyesen a párton belüli korrupció kivizsgálására « alkalmazák » őket.

A valóság az, hogy megfelelően öntudatos erőkkel és programmal be lehetne indítani a « lengyel » változásokat, félelem nélkül, represszió veszélye nélkül. De ezek az erők nem állnak rendelkezésre; programcsinálás helyett félnek.

Ehelyett eredményeket tulajdonítanak a félelmüknek. A csehek 1968-ban meg is csinálták, amit nálunk sokan megvalósultnak szeretnek hinni: jogállamot marxista hegemoniával. A lengyelek most még inkább azt csinálják, ami Magyarországon csak mítosz: a kompromisszumot.

Valójában ez nem jött létre 56 után nálunk, amint hisszük. Az értelmiség *elfogadta* a diktatúrát és azon belül igyekszik bizonyos lehetőségekkel élni. De ez nem kompromisszum, hanem a kompromisszum árnyéka: kifáradás, konszolidáció, « kiegyezés ». Kiegyezésünk távol van a valódi kompromisszumtól.

Konkrétan: koalíciós többpártrendszer, munkástanácsok, szabad szakszervezetek, ideológiai pluralizmus intézményes garanciákkal és mondjuk a paraszti magángazdaság szabadsága. Ezek, vagy néhány ezek közül, egyszóval olyan strukturális jelentőségű vívmányok, amelyek,

mint a Bibó-terv, citoyent engedtek volna létezni, burzsoá nélkül. Ez valódi kompromisszum lett volna, olyan alap amiről van továbblépés; vereség is, győzelem is. Most csak a vereség van, máig is, még ha — például a kultúrában — jelentős teret nyert is egyfajta, inkább atomizált, mint csoportjellegű pluralitás. Eredményeink még mindig a győző engedményei.

Most a lengyelek megmutatták, hogy a Szovjetunió katonai érdekeinek veszélyeztetése nélkül, sőt: a kommunista párt hegemoniájának veszélyeztetése nélkül is lényeges eredményeket, valódi kompromisszumot lehet elérni.

HEGEDŰS ANDRÁS, SZOCIOLÓGUS, VOLT MINISZTERELNÖK :

— Te, sokak által vitatottan, Kelet-Európára vonatkoztatva olyan demokratikus fejlődési alternatívát javasolsz, ahol történelmi kompromisszum eredményeként pluralisztikus társadalom alakul ki többpártrendszerű parlamentarizmus nélkül. Ilyen irányú fejlődés következett-e most be Lengyelországban és számíthat-e ez sikerre?

A történelmi kompromisszumot nem úgy vetem föl, mint valamiféle politikai javaslatot, hanem mint lehetséges és kívánatos demokratikus fejlődési alternatívát, amely végső kifejlődésében a jelenlegi monolitikus társadalmi rendszereket meghaladó új szocialista « történelmi blokkhoz » (Gramsci) vezet. Olyan pluralisztikus társadalom ez, ahol:

— egyfelől a hatalom eltűri a különböző általa nem integrálható, autonóm társadalmi mozgalmak, szervezetek és irányzatok kialakulását, mert belátja, hogy nélkülük autentikusan szocialista és dinamikus társadalom nem alakulhat ki,

— másfelől a hatalom kontrolljaként fellépő, különböző társadalmi értékeket és érdekeket képviselő erők nem törekednek sem a hatalom felkelés útján való megingatására,

mint a Bibó-terv, citoyent engedtek volna létezni, burzsoá nélkül. Ez valódi kompromisszum lett volna, olyan alap amiről van továbblépés; vereség is, győzelem is. Most csak a vereség van, máig is, még ha — például a kultúrában — jelentős teret nyert is egyfajta, inkább atomizált, mint csoportjellegű pluralitás. Eredményeink még mindig a győző engedményei.

Most a lengyelek megmutatták, hogy a Szovjetunió katonai érdekeinek veszélyeztetése nélkül, sőt: a kommunista párt hegemoniájának veszélyeztetése nélkül is lényeges eredményeket, valódi kompromisszumot lehet elérni.

HEGEDŰS ANDRÁS, SZOCIOLÓGUS, VOLT MINISZTERELNÖK :

— *Te, sokak által vitatottan, Kelet-Európára vonatkoztatva olyan demokratikus fejlődési alternatívát javasolsz, ahol történelmi kompromisszum eredményeként pluralisztikus társadalom alakul ki többpártrendszerű parlamentarizmus nélkül. Ilyen irányú fejlődés következett-e most be Lengyelországban és számíthat-e ez sikerre?*

A történelmi kompromisszumot nem úgy vetem föl, mint valamiféle politikai javaslatot, hanem mint lehetséges és kívánatos demokratikus fejlődési alternatívát, amely végső kifejlődésében a jelenlegi monolitikus társadalmi rendszereket meghaladó új szocialista « történelmi blokkhoz » (Gramsci) vezet. Olyan pluralisztikus társadalom ez, ahol:

— egyfelől a hatalom eltűri a különböző általa nem integrálható, autonóm társadalmi mozgalmak, szervezetek és irányzatok kialakulását, mert belátja, hogy nélkülük autentikusan szocialista és dinamikus társadalom nem alakulhat ki,

— másfelől a hatalom kontrolljaként fellépő, különböző társadalmi értékeket és érdekeket képviselő erők nem törekednek sem a hatalom felkelés útján való megingatására,

sem arra, hogy politikai párttá szerveződve, parlamentáris választások útján átvegyék az állam irányítást. Megelégednek a társadalmi pressziók és kontroll-lehetőségek azon formáival, amelyek a szóbanforgó kompromisszum révén kialakulnak, tudva azt, hogy ezek érvényesítéséért és bővítéséért harcolniuk kell.

Olyan társadalom ez, ahol a konfliktusok feloldásának új formái alakulnak ki s így elkerülhetők az éles társadalmi krízisek. Nem harmonikus társadalmi modell, de az utóbbi úgylis csak valamilyen álszent önbűvöletben képzelhető el.

Úgy gondolom, hogy Lengyelországban a mai napig mindkét fél ezen a kompromisszumos úton jár. A kormány és a pártvezetés néhány napos habozás után elismerte tárgyalási partnerül az üzemek közötti sztrájkbizottságot és végülis magáévá tette a sztrájkmozgalom politikai és gazdasági követeléseit. Ezek közül — véleményem szerint — a legfontosabb az autonóm, önkormányzatú szakszervezetek megalakulásának engedélyezése. Szervezeti kereteik kialakulása bürokratikus akadályoztatás ellenére is igen dinamikus folyik.

A munkások olyan követelésekkel léptek föl, amelyek az általam jelzett kompromisszum keretében mozognak: nem a hatalom megingatására irányulnak, hanem annak demokratikus átalakulását célozzák.

A demokratikus fejlődés ügye Lengyelországban attól függ, hogy a két fél betartja-e a kialakult kompromisszumot. Bármelyik mondaná is föl, óriási történelmi felelősséget venne magára. Ebben az esetben minden feltétel adva lenne egy véres polgárháborúhoz, amelynek beláthatatlan következményei lennének nemcsak Európa, hanem a világ sorsának alakulására.

— Gondolod, hogy a két ország eltérő fejlődése következtében Magyarországon elkerülhető az olyan társadalmi válság, mint amilyen ez év augusztusában Lengyelországban kibontakozott?

Ezt csak eshetőségként állíthatom és semmiképpem sem bizonyosságként. Hogy miként alakul a jövő, az nagymértékben attól függ, hogy mi érvényesül:

— a társadalmi feszültségeket levezető reformpolitika, növekvő tolerancia a más véleményen lévők és az önálló gondolkodás különböző áramlatai iránt, vagy

— a feszültségeket növelő, gőgös « keménykez. politika » mindenkivel szemben, aki csak a szellem erejére számíthat.

Magyarországon az « események elé menést » több körülmény is megkönnyíti. Mindent összevetve a magyar gazdaság nincs olyan reménytelenül nehéz helyzetben, mint a lengyel. Bár a hetvenes évek első felében nálunk is elkövettek olyan hibákat, mint Lengyelországban (nominál bérek politikai szempontból történő megemelése, beruházások erőltetése, nem kellően megalapozott gazdasági számítások alapján külföldi hitelek felvétele, a kisárutermelés és szolgáltatás visszaszorítása stb.), de a magyar vezetők gyorsan reagáltak a visszajelzésekre. Nem utolsó sorban annak köszönhetően, hogy a hetvenes években a reformközgazdászokat nem küldték sem külső, sem belső emigrációba. Így már 1975-ben jelentős támogatást adtak az előzőleg visszaszorított mezőgazdasági kisárutermelésnek és ettől kezdődően egyre inkább hangsúlyozták a világpiacon az árak hazai érvényesítésének a fontosságát. Jelentős különbség a két ország között az is, hogy a fogyasztói árukínálat nálunk kielégítően alakult, Lengyelországban viszont évek óta súlyos zavarok mutatkoznak a lakosság alapvető élelmiszerekkel való ellátásában.

A tavalyi áremelések természetesen nálunk is fokozták a társadalmi feszültséget. Ezzel a hazai vezetésnek számolnia kell. Átgondolt politikai és gazdasági reformokkal azonban — véleményem szerint — nagyobb nemzeti krízis nélkül át lehet hidalni a gazdasági élet előttünk álló « hét szűk esztendőjét ». Ilymódon — bármilyen paradoxnak tűnhet is ez az állítás — a gazdasági élet nehézségei a demokratikus fejlődés kibontakoztatásának forrásává válhatnak.

— *Fontos-e magyar szempontból, ami Lengyelországban történik?*

Mi magyarok két speciális körülmény miatt különösen

érdekeltek vagyunk a Lengyelországban kialakult kompromisszum fenntartásában és megszilárdításában.

— Az, ami most Lengyelországban formálódik, igen gazdag tapasztalatul és egyben ösztönzésül szolgálhat a hazánkbeli demokratikus fejlődés számára. Természetesen ebben az esetben is igencsak kell óvakodnunk a mechanikus másolástól, ami népünk számára történelme során oly sok kárt okozott már.

— A két nép azóta, hogy szinte egyidőben nemzetté ocsúdott, nem állt ellenségesen egymással szemben, sőt mindig is támogatta egymást függetlenségi törekvéseiben. Történelmünk legnagyobb szégyene lenne, ha bármilyen érv alapján is a külső beavatkozás eszközévé kellene válnunk.

Aggódó reménykedéssel figyelem mindazt, ami Lengyelországban történik.

BENCE GYÖRGY, FILOZÓFUS :

— *Tudom, szorosán követed a lengyelországi fejleményeket. Volt-e olyan fordulat — mondjuk a politikai célok meghirdetése augusztus közepén —, ami váratlanul ért?*

Egészében véve inkább azzal a — minek tagadjam, kellemes — érzéssel követtem, hogy végre bekövetkezett, amit rég várok. S ezt az örömet az sem veheti el tőlem, ha rosszra fordulnak a dolgok. Valami máris kiderült, ami sem 56-ban, sem 68-ban...

De álljunk meg! Kétszeresen félreérthető, amit mondog, — ezért féltem az interjútól. Az egyik: tudom, micsoda fenyegetést hívtak ki a lengyelek; sejtem, micsoda felelősség szorongatja az ottani ellenzékét. Mi azonban, akik csak olyasmit csinálunk, amiből legfeljebb magunknak lehet baja, felhőtlenebbül örülhetünk. A későbbiek előnyei.. A másik: egyáltalán nem akarok prófétai

érdekelték vagyunk a Lengyelországban kialakult kompromisszum fenntartásában és megszilárdításában.

— Az, ami most Lengyelországban formálódik, igen gazdag tapasztalatul és egyben ösztönzésül szolgálhat a hazánkbeli demokratikus fejlődés számára. Természetesen ebben az esetben is igencsak kell óvakodnunk a mechanikus másolástól, ami népünk számára történelme során oly sok kárt okozott már.

— A két nép azóta, hogy szinte egyidőben nemzetté ocsúdott, nem állt ellenségesen egymással szemben, sőt mindig is támogatta egymást függetlenségi törekvéseiben. Történelmünk legnagyobb szégyene lenne, ha bármilyen érv alapján is a külső beavatkozás eszközévé kellene válnunk.

Aggódó reménykedéssel figyelem mindazt, ami Lengyelországban történik.

BENCE GYÖRGY, FILOZÓFUS :

— *Tudom, szorosán követed a lengyelországi fejleményeket. Volt-e olyan fordulat — mondjuk a politikai célok meghirdetése augusztus közepén —, ami váratlanul ért?*

Egészében véve inkább azzal a — minek tagadjam, kellemes — érzéssel követtem, hogy végre bekövetkezett, amit rég várok. S ezt az örömet az sem veheti el tőlem, ha rosszra fordulnak a dolgok. Valami máris kiderült, ami sem 56-ban, sem 68-ban...

De álljunk meg! Kétszeresen félreérthető, amit mondanak, — ezért féltem az interjútól. Az egyik: tudom, micsoda fenyegetést hívtak ki a lengyelek; sejtem, micsoda felelősség szorongatja az ottani ellenzéket. Mi azonban, akik csak olyasmit csinálunk, amiből legfeljebb magunknak lehet baja, felhőtlenebbül örülhetünk. A későbbiek előnyei.. A másik: egyáltalán nem akarok prófétai

képességeket tulajdonítani magamnak. Mindenki így érzett, aki ismerte és magáévá tette a Társadalmi Önvédelmi Bizottság (KOR) alapítóinak, Kuronnak és Michniknek az elképzeléseit. Ritkán fordul elő a történelemben, hogy egy merész politikai elképzelés ilyen mértékben beváljon.

— *A sztrájkok alatt új szervezetek, új nevek kerültek előtérbe, s ez talán kissé elhomályosítja az eredeti programot. Kérlek, idézd föl néhány szóban, miben látod a lényegét?*

Egy pár szembeállítással próbálkoznék.

Régebben a jó politikai berendezkedés átfogó képe lebegett azoknak a szemek előtt, akik demokráciát akartak itt, a szovjet rendszerű Kelet-Európában. Kompletts parlamentis demokrácia, vagy totális önigazgatás, vagy a kettő szintézise, ilyesfélék. De nyíltan zászlót bontani, szervezkedni, híveket gyűjteni, ezt képtelenségnek tartották normális időben. Csak önfeljelentés, magamutogató mártírkodás lenne, gondolhatták magukban, s nem is alaptalanul. Némelyek az egyszeri nagy lehetőségre, a hatalom megingására vártak, addig csak őrizgetni akarták a szent lángot. Mások meg kis mécseszt gyújtottak róla, hogy valamivel nagyobb világosságot támasszanak a hivatalos intézmények falai között.

1976 után a lengyel demokratikus ellenzék új képlettel állt elő, szinte fordítottjával a réginek. Nem kötik magukat a demokratikus berendezkedés valamilyen átfogó tervéhez. Tudomásul kell venni — mondják —, hogy a belátható jövőben fennmarad a lényegében antidemokratikus rendszer. De addig is, ezen belül, némi területet el lehet hódítani a demokratikus önrendelkezés számára, bizonyos határok között nyíltan meg lehet fogalmazni demokratikus követeléseket. De ezt a területet erővel kell meghódítani, a követeléseknek súlyt csak közös kiállítás adhat.

Nemcsak a lengyeleknél alakult ki ilyen nyíltsisakos ellenzékiesség. De náluk van a leginkább politikai jellege. Csehszlovákiában olyan durva az elnyomás, hogy lassan az egyéni tisztesség megőrzése válik az ellenzéki magatar-

tás fő tartalmává. A szervezet, a csoport önvédelembe szorul. A kis közösségben igyekeznek pótolni, amit a nagy társadalomban elvettek tőlük. Arra legfeljebb gondolhatnak csak, hogy az utóbbiban is visszahódítsanak egy kis pozíciót. Hazai « másként gondolkodó » körökben meg sokakban bizonyos fanyalgás, idegenkedés van a politikával szemben. És nálunk jóval enyhébb lévén az elnyomás, nyilván nem emiatt...

— *Dehát a lengyel szabad szakszervezetek is azt mondják, hogy ők nem politikát akarnak csinálni?*

Könnyű lenne így visszavágni: persze, hogy politizálnak, csak azért nem jelentik ki, mert a pártnak így könnyebb lenyelni a békát. Ám azt hiszem, nemcsak kényszerből, kompromisszum gyanánt mentek bele a formulába, amire célzol. Tényleg nem akarnak résztvenni a döntéshozatalban, a végrehajtásban. Mintha azt mondanák: csináljátok ti, ha már így kell lennie, de jól csináljátok, mert mi isszuk meg a levét mindennek, és ezt nem tűrjük többé. Ez is politika, így hatalmi helyzetből szoktak beszélni. De ez csak ellen-hatalom. Nem átvenni akarják a hatalmat.

— *Nem túlzás ez, mindent az új lengyel taktikából akarsz magyarázni? Azt állítod, hogy előre kigondolták, megszervezték az egészet?*

Nézd, nem voltam ott, és olyasmiről van szó, amit nyilván nem vernek nagydobra. Mégis azt gyanítom, hogy a sztrájk nem zajlott volna le ilyen összehangoltan és fegyelmezetten komoly előkészítés nélkül. Az előzetes propaganda pedig nyilvánosan folyt. A szamizdat mondta ki a jelszót, hogy bent kell maradni a gyárban, terjesztette a szabad szakszervezet gondolatát.

Hogy mindent kiterveltek volna? Bizonyos összefüggéseket, ha nem is lehetetlen előre látni, csak a már kialakult helyzetben veszünk eléggé komolyan. Az eredeti elképzelésben a párt leginkább csak korlátozó tényezőként szerepelt. Amitől el kell hódítani funkciókat, amit vissza kell szorítani. Most már viszont, ha állandóan félve is egy rossz fordulattól, kezd megjelenni előttünk, hogy együtt

él a párt és a szabad szakszervezet. S az együttélés valamelyes együttműködést feltételez, aminek során mindkét fél változik. Nem volna lehetséges, hogy a párt olyan ideológiát keres magának, amely már nem a mindenhatóság eszméjéből fakad? Amelynek alapján lassan az egyik párt válhat velőle? Vagy ne is a pártra mint szervezetre gondoljunk, hanem egyszerűen azoknak az embereknek a tömegére, akiknek társadalmi pozíciója a fennálló intézményekhez kötődik. Itt valóban tömegről van szó, és ki mondaná, hogy csupa értéktelen emberből áll. Ha pluralisták vagyunk, hát legyünk azok! Úgy kell elgondolnunk a jövőt, hogy abból ők se maradjanak ki. De azt hiszem, egy kicsit elszaladt a fantáziám...

— *Igen, szálljunk le a földre, most már lehetőleg a hazaira. Mi következik a lengyel fejleményekből Magyarországon?*

Nálunk is szükség lenne szabad szakszervezetre. S ha Lengyelországban nem következik be a legrosszabb, ez igen erős érvet ad azok kezébe, akik így gondolkoznak. Hiszen ami létezik, az lehetséges.

— *Nem egészen más, nem sokkal jobb-e Magyarországon a munkások helyzete...?*

Tudom, hogy ez felhördülést vált ki: na tessék — fogják mondani —, most aztán kiderült. Hát nem azért lázadtak-e föl a munkások Lengyelországban, mert nem volt mit enniük? Hát nálunk nem lehet-e húst kapni a hentesnél? Az ellenzék a « minél rosszabb, annál jobb »-at hirdeti! — Olyan meggyőződéssel fújják, mint 45 előtt azt, hogy ha jönnek a bolsik, majd az asszonyok is közösek lesznek. Hiába minden ésszerű ellenvetés, de azért mégis megpendíték néhányat.

Ez nem valami éhség-lázadás volt. Ahogy Bibó mondaná, « az emberi méltóság felkelése » is. Látni kellett volna azokat az arcokat! A képek, meg amit meséltek, az is sokat mondott.

A lengyel munkások az önkizsákmányolás ellen is küzdenek. A nyolc óra munka rosszul van fizetve, de nagy

kegyesen megengedik nekik, hogy ráhúzzanak még négyet-hatot. Náluk ez jórészt a gyárkapun belül történik, nálunk meg a második gazdaság liberális paradicsomában. És aztán persze megkapják, hogy az első nyolc órában lusták.

A sztrájkok, a szabad szakszervezetek talán Lengyelországban is kikényszerítik a régóta esedékes, 68-as típusú gazdasági reformot. Nálunk ez felében-negyedében megvalósult, s már ennyi is sokat segített. De nem kéne az egész? S az önálló vállalatnak nem a független szakszervezet-e a természetes partnere?

KIS JÁNOS, FILOZÓFUS :

— *Szerinted mit történik Lengyelországban?*

Két kibékíthetetlenül ellentétes törekvés között született kompromisszum. Az egyik fél a rendszer pluralizálását követelte, a másik azon volt, hogy fenntartsa az egyközpontú, állampárt-rendszerű politikai berendezkedést. Hogy egyáltalán sor kerülhetett valamilyen megegyezésre, az a munkásmozgalom erején és fegyelmezettségén múlt. A kormányzat aligha ismerte volna el a független szakszervezeteket, ha nem állítják a legvégső alternatíva elé: vagy enged, vagy a katasztrófát választja. Másfelől ahhoz, hogy képes legyen engedni, olyan alkut kellett ajánlani neki, amelyet elfogadhat anélkül, hogy belülről összeomolna vagy kívülről megdöntenek. Ha a munkások, mondjuk, az állam és a párt elválasztását követelik, a kormányzat számára nem maradt volna más, mint a katasztrófa-politika.

— *Egységes tömb-e a hatalom oldala?*

Augusztus vége óta több hullámban hajtottak végre tisztogatásokat a pártvezetésben. Lehet, hogy az áldozatok csupán bűnbakok, lehet, hogy valódi hatalmi harcban

kegyesen megengedik nekik, hogy ráhúzzanak még négyet-hatot. Náluk ez jórészt a gyárkapun belül történik, nálunk meg a második gazdaság liberális paradicsomában. És aztán persze megkapják, hogy az első nyolc órában lusták.

A sztrájkok, a szabad szakszervezetek talán Lengyelországban is kikényszerítik a régóta esedékes, 68-as típusú gazdasági reformot. Nálunk ez felében-negyedében megvalósult, s már ennyi is sokat segített. De nem kéne az egész? S az önálló vállalatnak nem a független szakszervezet-e a természetes partnere?

KIS JÁNOS, FILOZÓFUS :

— *Szerinted mit történik Lengyelországban?*

Két kibékíthetetlenül ellentétes törekvés között született kompromisszum. Az egyik fél a rendszer pluralizálását követelte, a másik azon volt, hogy fenntartsa az egyközpontú, állampárt-rendszerű politikai berendezkedést. Hogy egyáltalán sor kerülhetett valamilyen megegyezésre, az a munkásmozgalom erején és fegyelmezettségén múlt. A kormányzat aligha ismerte volna el a független szakszervezeteket, ha nem állítják a legvégső alternatíva elé: vagy enged, vagy a katasztrófát választja. Másfelől ahhoz, hogy képes legyen engedni, olyan alkut kellett ajánlani neki, amelyet elfogadhat anélkül, hogy belülről összeomolna vagy kívülről megdöntenek. Ha a munkások, mondjuk, az állam és a párt elválasztását követelik, a kormányzat számára nem maradt volna más, mint a katasztrófa-politika.

— *Egységes tömb-e a hatalom oldala?*

Augusztus vége óta több hullámban hajtottak végre tisztogatásokat a pártvezetésben. Lehet, hogy az áldozatok csupán bűnbakok, lehet, hogy valódi hatalmi harcban

maradtak alul. Az új vezetés mindenesetre szünet nélkül a párt és az állam megújulásáról beszél. De annak semmi jele, hogy akár egy Nagy Imre-stílusú revizionista, akár egy Dubcek-stílusú reformer kerekedett volna felül. Nem mintha azt gondolnám, hogy a kompromisszum tartós fennmaradásához revizionista vagy reformista vezetőkre volna szükség, akik magukévá teszik a munkások céljait. Inkább reálpolitikusokra van szükség, akik tisztában vannak vele, hogy mit kíván a kormányzat érdeke egy olyan helyzetben, amelyben társadalmi ellenzékét nem tudja manipulációval és korlátozott represszióval felszámolni.

— *De vajon tartós lehet-e a kompromisszum a két fél között?*

Mint statikus állapot, azt hiszem, nem. Az augusztus végén kötött megállapodások nem teremtettek konszenzust a két fél között. Hogy mi lesz az egyezés sorsa, azt harc fogja eldönteni, hatalmi harc. A kérdés az, hogy közben mindkét oldalon megmarad-e a készség új és új — ideiglenes — kompromisszumok elfogadására. Hadd mondjak egy példát. A gdanski egyezmény tartalmaz egy olyan paragrafust, hogy módosítani fogják a cenzúra-törvényt. Valószínűleg meg is teszik. A hivatalos sajtót ettől még nagyon jól kézben lehet tartani — végül is, Magyarországon nincs intézményesített, előzetes cenzúra, az újságírók és a szerkesztők mégis jól tudják, hol van szabadságuk határa. Csakhogy a kormány arra is ígéretet tett, hogy a független szakszervezetek saját kiadványokat jelentethetnek meg. Ezeket az államigazgatás hierarchikus csatornáin keresztül nem lehet majd ellenőrizni. A kormányzat tehát új döntés elé fog kerülni: megtűri-e a szakszervezeti sajtó nagyobb szabadságát, vagy megpróbál odacsapni. Ha tűr, akkor a hivatalos sajtó is növelheti a nyomást a nagyobb szabadság érdekében, hiszen elég kellemetlen lehet bértollnoknak lenni egy olyan országban, ahol valódi újságírók is vannak. Másfelől a szakszervezeteknek is minden pillanatban el kell dönteniük, hogy meddig mennek el nagyobb függetlenségük kihasználásában.

A példa, úgy gondolom, általánosítható. Furcsa volna,

ha a munkások győzelmei nem hoznának mozgásba más társadalmi csoportokat. Máris látjuk: az egyetemisták önálló diákszervezeteket, az írók publikációs szabadságot, az egyetemi és akadémiai testületek autonómiát és beleszólást követelnek maguknak. Így hát nem lehetetlen, hogy a folyamat mégiscsak ellenőrizhetetlenné válik. De nem hinném, hogy a konfliktus dinamikus volta mindjárt a katasztrófa elkerülhetetlenségét is jelenti. Jó dolog, ha a mozgalom újabb és újabb rétegekre terjed át, ha új és új rétegek jutnak a szervezethez olyan fokára, mint a munkásosztály. Veszélyessé akkor válik a helyzet, ha a kormányzat közben nem tudja megőrizni a saját apparátusa fölötti hatalmát, ha a funkcionáriusok nem kapnak egyértelmű utasításokat és — mivel egyre kevésbé bíznak benne, hogy a jelenlegi vezetés sokáig húzza — « helyezkedni » kezdenek. Tehát úgy gondolom, a kritikus kérdés az, hogy a pártvezetés elég erős lesz-e ahhoz, hogy elvegye a funkcionáriusok kedvét az ingadozástól, miközben a társadalmi mozgalom megy előre.

— *Feltételezve egy ilyen fékezett dinamika lehetőségét, hova tart ez?*

Ha a hatalom nem omlik össze, ami a Szovjetunió katonai beavatkozásának esélyét is csökkenti, akkor — úgy képelem — valami ahhoz hasonló fog végbemenni Lengyelországban, ami Spanyolországban történt Franco életének utolsó 10-15 évében. Kialakulnak és részben megtűrtté, részben törvényesen is elismertté válnak a politikai pluralizmus elemei, miközben a rendszer legfontosabb intézményei érintetlenek maradnak. Lengyelország politikai rendszere szovjet típusúból valami olyasmivé alakul át, amilyenek a megállapodott autoritárius rendszerek. A párt megmarad legfőbb kormányzati szervezetnek és fenntartja hierarchikus kontrollját egy sor területen, más területekről azonban részben de facto, részben de jure is visszavonul.

— *Szedjük sorba a tanulságokat.*

A legfőbb tanulság számomra az, hogy lehetséges egy

szovjet rendszerű országban radikális tömegmozgalom, amelynek résztvevői korlátozott célokat tűznek maguk elé és szigorúan betartják a maguk elé állított határokat. Aminek szükséges feltétele, hogy a mozgalom rendelkezék a szervezettségnek legalább elemi formáival, hogy résztvevői képesek legyenek kollektíven kontrollálni magatartásukat.

Egy másik fontos tanulsága a történeteknek, hogy ha a tömegmozgalom képes komoly társadalmi erőket felsorakoztatni korlátozott céljai mögött, akkor a kormányzat nem okvetlenül a mindkét fél számára legkedvezőtlenebb megoldást választja, nem az erőszakos leszámolást, hanem, mint kisebbik rosszat, elfogadhat valamilyen kompromisszumot a vele szemben álló erőekkel.

Végül az is bebizonyosodott, hogy lehetséges olyan nyílt társadalmi konfliktus a Szovjetunió befolyási övezetében, amelynek során egy ország politikai berendezkedése különbözni kezd a Szovjetunióétól, anélkül, hogy ez okvetlenül kiprovokálná a Szovjetunió fegyveres beavatkozását.

— *És milyen tanulságok adódnak egy magyar ellenzéki számára?*

Legszívesebben azt mondanám: ami lehetséges volt Lengyelországban, miért ne volna lehetséges Magyarországon is? Azt hiszem, valóban lehetséges. Ha Magyarországon létrejön egy korlátolt célokért küzdő tömegmozgalom, akkor elképzelhető, hogy a magyar kormányzat éppúgy a kompromisszumok útját választja, mint a lengyel, s a Szovjetunió vezetői ezt éppúgy tudomásul veszik, mint a lengyel esetben. Csakhogy végtelenül távol vagyunk attól, hogy ez a *ha* teljesüljön. Közhely, hogy sem a társadalomlélektani, sem a szervezeti feltételek nincsenek adva ahhoz, hogy a közeljövőben valamilyen lengyel stílusú tömegmozgalom bontakozzék ki nálunk is. Az ellenzékieknek Magyarországon jóval alacsonyabb szintű problémákkal kell megküzdeniük, mint Lengyelországban.

— *Vannak, akik ezt fordítva látják. Szerintük csak a katasztrofális lengyel gazdasági helyzet az oka az ottani*

tömegmozgalomnak. Az ilyen álláspont mögött kimondatlanul az a vélemény húzódik meg, hogy a tömegek és ellenzékiek nyílt fellépése nélkül is vezet út a demokratizációhoz.

Szovjet Kelet-Európa eddigi történetében kétféle kísérlet volt, amelynek szószólói azt ígérték, hogy az eredmény valamilyen független, demokratikus rendszer lesz. Az egyiknek klasszikus példája a magyar 56 és a csehszlovák 68. Nem hinném, hogy bárki is komolyan gondolná, hogy amíg a Szovjetunió vitathatatlan vezető hatalom a kelet-európai térségben, addig a magyar 56 és a csehszlovák 68 megismétlődhet happy-enddel is.

A másik változat az olyan felülről adagolt reformok sorozata, amilyen az 1968 körüli magyar gazdasági reform volt, kulturális és politikai kísérőjelenségeivel. Ezek nem hívnak ki szovjet katonai beavatkozást, de bármikor visszafordíthatók. Azok az elemek, amelyek a reform radikális folytatása mellett vannak, nem rendelkeznek önálló pozíciókkal, amelyekre támaszkodva megvédhetnék az elért vívmányokat és a kormányzat ellenállásával szemben is új engedményeket kényszerítenének ki.

Tehát azt gondolom, hogy a mai Kelet-Európában a demokrácia felé való közelítés útja a két történelmi zsákutca között vezet: sem a rendszer autoritásának teljes kétségbevonása, sem felülről bevezetett reformok hálás tudomásulvétele. Hanem olyan korlátozott átalakulások, amelyek mögött a hatalomtól független, önállóan szervezett erők állnak. Ez a lengyel ellenzék taktikai programja 1976 óta, és ez a program válik ma valóra Lengyelországban.

Persze ebből nem következik, hogy a dolog Magyarországon is aktuális. Kétségtelen tény, hogy az 56 utáni lengyel politika kudarcok sorozata volt, a magyar pedig sikersorozat. Magyarországon a kormányzat a 60-as évek óta viszonylag folyamatosan biztosítani tudta az életszínvonal lassú emelkedését vagy legalább stagnálását s a magánemberi létezés minimális feltételeit. Nincs olyan közvélemény-alkotó társadalmi csoport, amely mint csoport teljesen kisémmizett volna. Érthető, hogy éppen

Magyarországon a legszilárdabb az a közmegegyezés, hogy megéri lemondani a politika aktív befolyásolásáról, mert cserében sokkal kézzelfoghatóbb előnyökhöz lehet jutni, mint amit a — különben is igen kockázatos — politikai harc ígér.

De meddig lesz a kormányzat abban a szerencsés helyzetben, hogy minden nagyobb közvélemény-alkotó csoportot ki tud elégíteni? A hatvanas években és a hetvenes évek elején páratlanul kedvező feltételek között politizálhatott. De nincs olyan játékos, akinek mindig jó lapokat osztanak. Az a viszonylag kiegyensúlyozott fejlődés, amely a 70-es évek első harmadáig jellemezte a magyar gazdaságot, nyilvánvalóan végéhez ért. Számítani kell rá, hogy növekszik a megrázkódtatás-szerű gazdasági változások gyakorisága. S vele a lakosság készsége is, hogy változtasson a politikához való viszonyán. És nemcsak a gazdasági viszonyok romlása hozhatja mozgásba az embereket. Romlik a hangulat a határon túli magyar kisebbségek sorsa miatt is. Egyre kevesebben hiszik, hogy a kormány tenni fog valamit a romániai és szlovákiai magyar kisebbségért. A Szovjetunió afganisztáni kalandja külső függésünk veszélyeire döböntett rá sokakat. Az egyházakban is az erjedés jelei mutatkoznak... A magyar kormányzat ügyesen bánt a társadalommal, amíg elég volt, hogy nem akar konfliktusokat provokálni. Ebben más, mint a lengyel. De ha a konfliktusok maguktól is beérnek, akkor ki fog derülni, hogy az előnye minimális a két kormányzatnak ahhoz a közös szervi bajához képest, hogy egyik sem demokratikus. Minden rendszerben keletkeznek előbb-utóbb társadalmi konfliktusok, de csak a demokratikus rendszerek tudják konfliktusaikat válság nélkül megoldani.

A válság alakulását a magyar ellenzék kis csoportjai nem igen tudják befolyásolni. Társadalmi hatásuk jelenleg csekély. Nem igen megy túl az értelmiségen, azon belül is inkább a marginálisabb helyzetű vagy alkatú egyénekre terjed ki. De az is a közelgő válság tüneteire tartozik, hogy ezen a körön belül az ellenzék hatása érezhetően növekszik. Ma jóval többen hajlandók aktívan résztvenni olyan megmozdulásokban, amelyeket ellenzékiek kezde-

ményeznek és amelyek a hivatalos kereteken kívül zajlanak le, mint két-három évvel ezelőtt. Az is vitathatatlan, hogy növekszik az ellenzék szervezettsége. A korábbi amorf állapothoz képest a magyar ellenzék mai állapota igazán struktúrálnak mondható.

És ha megnézzük, mit csinálnak azok a kis csoportok, amelyek a magyar ellenzéknek teszik, azt látjuk, hogy kicsiben valami olyasmit, amit a lengyelek nagyban. Olyan helyzeteket teremtenek, amelyekben a kormánynak vá-
iasztania kell: vagy mozgósítja velük szemben az erőszak-szervezeteket, vagy beéri enyhébben adagolt megtorló intézkedésekkel, ami egy szovjet rendszerű országban egyenértékű azzal, hogy megtűri őket.

Lengyel széljegyzetek

Aug. 31

Tegnap (augusztus 30-án) létrejött a megegyezés a gdanski és a szzczecini üzemközi sztrájkbizottságok és Jagelski, illetve Barcikowski között. Délután a párt központi bizottsága meghallgatta Stanislaw Kania, a hadsereg és a rendőrségi ügyekkel megbízott titkár tájékoztatóját, és « jóváhagyólag tudomásul vette » a Gdanskban és Szczezinben tárgyaló kormánybizottságok jelentéseit. Hivatalosan csak ennyit közöltek. Ha a hírek beigazolódnak, ez azt jelenti, hogy a meglévő szakszervezetek *mellett* a munkások új, autonóm, ún. önigazgatási szakszervezeteket alakíthatnak. Amennyiben a gdanski sztrájkbizottságnak és az ország más pontjain (Wroclaw, Szilézia stb.) sztrájkoló munkásoknak sikerül elérniük, hogy az új szakszervezeteket az ország egész területére kiterjesszék, továbbá, hogy a mintegy 30 letartóztatott ellenzéki aktivistát szabadon engedjék, valóban rendkívül jelentős fordulatról beszélhetünk, ami a történeteket intézményesen is irreverzibilisé teszi. De ha az új szakszervezeteket csak a tengermelléken engedélyezik és a legfontosabb ellenzéki aktivistákat elítélik, a kormány néhány hónap alatt visszavonhat mindent, arról pedig gondoskodni fognak, hogy még egyszer ne kerüljenek ilyen helyzetbe, mint most. Tehát: még semmi sem dőlt el, még lehetséges minden, és mindennek az ellenkezője.

Mindenesetre, amennyiben az engedmények valóságosnak bizonyulnak, szinte biztosra vehető, hogy a szovjetek

« ejteni » fogják a lengyel vezetőséget, ennek minden lehetséges következményével. Pillanatnyilag két jel mutat erre. A kelet-német sajtó és a TASSZ átvette Gus Hall « elemzését » a lengyel helyzetről. E szerint a sztrájkok ideológiai visszalépést jelentenek a szocialista államban, következésképp a lengyel vezetőknek nem lett volna szabad engedniök, hogy sztrájkra kerüljön a sor. Sokat mondó a *Scînteia* mai cikke is ebben a vonatkozásban. Egészen véletlenül épp most jutott eszükbe, hogy a romániai egyesült szakszervezetek központi szervező bizottságának 1944. szept. 1-i megalakulásáról megemlékezzenek. A cikk szerint a romániai szakszervezeti mozgalom két háború közötti megosztottsága, több szakszervezeti központ létezése kárt okozott a munkásosztálynak. « Ezeknek az egyetemes és örökérvényű tapasztalatoknak a tisztánlátó elemzéséből kiindulva, az RKP a munkásegység maradéktalan helyreállítását és megerősítését állította politikai és szervezeti munkájának középpontjába. » Feltűnő, hogy éppen a románok, akik állandóan a nemzeti sajátosságokon csüngenek, és irtóznak a marxizmus-leninizmus vagy akár a szocializmus nagyon oroszul hangzó általános törvényszerűségeitől, most holmi egyetemes és örökérvényű történelmi tapasztalatokról beszélnek. Ebből is látszik, hogy Kelet-Európában az igazi törésvonal nem a hatalmi-politikai (és egyúttal külpolitikai) sakkhúzások, hanem az egyes társadalmak autonómia-képessége mentén húzódik. A *Scînteia* nyilván nemcsak azért írja ezt, mert — mint ezt a BBC magyar adásának tegnap esti kerekasztal-beszélgetésén Schöpflin György, Gömöri György és Basa Tamás oly helyesen megállapította, — a Lengyelország után következő potenciális « gyenge láncszem » éppen Románia; hanem általános elvi megfontolásokból is. Az egypártrendszer kiépítésének legelső állomása a szakszervezeti egység megteremtése volt (Romániában 1944 szeptemberétől, Magyarországon 1945 áprilisától). A szakszervezeti egység megbontása tehát nyilvánvalóan magát a rendszert (a rendszer « lényegét ») érintő kérdés. Éppen ezért a szovjetek és a többi kelet-európai párt vezetői semmilyen körülmények között sem fogadhatják el.

A TASSZ ismertette A. Petrovnak a holnapi *Pravdá*-ban megjelenő cikkét. E szerint a tengerparti és különösen a gdanski sztrájkolók soraiba antiszocialista elemek furakodtak be, akik követeléseikkel meg akarják bontani a lengyel párt és munkásosztály egységét. Ugyanakkor egyetlen szó sem esik a megegyezésről! Ez arra utal, hogy a lengyel párt a szovjetek megkérdezése, illetve beleegyezése nélkül teljesítette a sztrájkoló munkások követeléseit. Ami 1968 megisméltődéséhez vezethet. Csakhogy ezúttal a szovjete-
ket kihívó változás nem pártpolitikai, hanem társadalmi-
nemzeti jellegű, s így visszafejlesztése szinte a lehetetlennel
határos.

Szept. 3

A sztrájkok idején letartóztatott 30 ellenzékit szabadon engedték. Ez a mélységét mutatja a munkások és a kormány közötti megegyezésnek: a *Trybuna Ludu* 30-31-i száma még név szerint támadta Kuront és Michniket, a moszkvai rádió 1-én ismertette a cikket, és 1-én este Kuron már sajtóértekezletet tartott Varsóban, amelyen kijelentette, hogy nem a kormány ígéretében, hanem a totalitarisztikus hatalommal szemben kivívott szabadságok erejében bízik. Az alsó-sziléziai sztrájkoló bányászok és a kormány között ma (3-án) aláírt egyezmény pedig, amely a sajátos követelések mellett a Gdanskban kivívott legfontosabb politikai jellegű vívmányokat (szabad szakszervezetek, sztrájkjog) is tartalmazza, a megegyezés szélességére mutat. Krzysztof Pomian történész, a KOR Párizsban tartózkodó tagja a következőképpen foglalta össze a francia rádió kelet-európai adásában a helyzetet: húsz évvel ezelőtt senki sem gondolta volna, hogy például a magyar gazdaságpolitika vagy a román külpolitika összeegyeztethető a szocialista rendszerrel, márpedig ma látjuk, hogy igenis összeegyeztethető. Ugyanez fog történni a lengyel társadalomban beállott változásokkal is. A helyzet tehát hosszú távon is stabilizálható anélkül, hogy veszélyeztetné a kommunista párt hatalmi és a Szovjetunió nagyhatalmi érde-

keit. Pomian reméli, hogy a Szovjetunió elfogadja a Lengyelországban létrejött kompromisszumot, annál is inkább, mert egyáltalán nem valószínű, hogy az ottani fejlemények más országokra is áttérjedjenek, hiszen — így Pomian — a kelet-európai szocialista országok között csak annyi a közös vonás, hogy valamennyien a Varsói szerződés és a KGST tagjai.

Ez az optimizmus azoknak a sajátja, akiknél a kritikai vagy ellenzéki magatartás kiindulópontja maga a rendszer, amellyel szembefordultak. Azok az ellenzékiek, akik nem tartoznak bele a fenti kategóriába, ugyancsak a fennálló viszonyokból indulnak ki, csakhogy e viszonyokat a nemzeti és európai történelem tágabb keretébe ágyazva ítélik meg, s mind érzelmi-erkölcsi, mind politikai szempontból e keretek érdeklik őket, nem pedig az ún. szocialista rendszer továbbfejleszthetősége. A kelet-európai rendszerek válságától ez utóbbiak a nemzeti történelem lényegi folytonosságának a helyreállítását, az előbbieket a szóbanforgó rendszerek megreformálásának a lehetőségét remélik. Két magatartás áll tehát egymás *mellett* — egyfajta folytonosság-központúság (amely nem tévesztendő össze a 44/45 előtti hatalmi-politikai rend visszakívánásával) és egyfajta « *fuite en avant* » — s ha közös ellenfelüktől, a ma uralkodó rendszertől eltekintünk, egymással *szemben*.

Szept. 5.

A *Pravda* újabb figyelmeztető cikkei: a lengyel pártnak « olyan jól meggondolt intézkedéseket kell hoznia, amelyeknek nemcsak a gazdasági, hanem esetleg más jellegű következményeivel is számolnak. » Ez alig burkolt fenyegetés, akárcsak a lengyel hadsereg lapjában 4-én megjelent cikk (ezt nem a varsói, hanem a moszkvai rádió ismertette), amely bizonyos « nyugtalanító jelenségekről » ír, és a következő felszólítást intézi a lengyel pártvezetőséghez: « A szocialista társadalom egységét fenyegető kísérletek az ország védelmi képességeit is gyengítik, következésképpen a leghatározottabban kell fellépni ellenük. »

Jellemző az a tökéletes némaság, amellyel a román sajtó augusztus 31-e, vagyis a kormány és a sztájkolók közötti megegyezések óta a lengyel eseményeket « kezeli ». Ingerültség és páni félelem a legfelsőbb szinteken. A román pártvezetőség talán nem is a lengyel forró hullám Romániára való áttérjedésétől fél (bár ez sem zárható ki), hanem attól, hogy a lengyel események miatt a szovjetek végképp elveszítik türelmüket, és átértékelve egész Kelet-Európához fűződő viszonyukat, olyan új *közvetlen* függőségi rendszert vezetnek be, amely elképzeléseik szerint eleve kizárja a lengyelországihoz hasonló helyzetek kialakulását.

Szept. 7.

Az eddigi lengyel fejleményekből minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy a hatalom olyan engedményeket tett, amelyekre sem ideológiailag, sem politikailag nem volt felkészülve. Vagyis kénytelen volt meghátrálni, elfogadni a sztájkoló munkások által szabott feltételeket. Szinte szó szerint beigazolódtak Milovan Gyilasz szavai: « Egy dolgot világosan kell látnunk: ha valóban a kommunizmus végét akarjuk, nem remélhetjük, hogy ez bekövetkezhetik anélkül, hogy valahol erő alkalmazására ne kerüljön sor. Vigyázzon, nem forradalom vagy polgárháború mellett kardoskodom. Viszont teljesen jogosultnak tartanám, ha egy jogaitól megfosztott népesség sztájkokkal és tüntetésekkel gyakorolna nyomást... » (George Urban beszélgetése Gyilasszal, *Encounter*, 1971/12.) Az erő alkalmazása valóban nem jelent feltétlenül erőszakot, csupán az uralkodó (jog)rend által el nem ismert eszközök felhasználását. « Ha valóban a kommunizmus végét akarjuk... » Gyilasz fogalmazása azonnal a legvitatottabb kérdéshez vezet el bennünket. A lépcsőzetes átmenet hívei számára a « kommunizmus vége » értelmetlen kijelentés. « Mi nem a kommunizmus végét akarjuk, hanem mindig valamilyen konkrét, kézzelfogható cél elérését. » A már

idézett Pomian ezt úgy fogalmazta meg, hogy az ún. szocialista rendszerek sokkal rugalmasabbak, mint ahogy azt egyesek feltételezték. Semmiképpen sem holmi kártyavá-
rakhor hasonlók, amelyekből elég kihúzni egy lapot, és azonnal összeomlanak. Ebből az ideológiai alapállásból következik Pomiannak az a feltételezése, hogy a párt, ha nehezen is, de alkalmazkodni fog az új helyzethez, amely kellemetlen oldalai mellett bizonyos előnyökkel is kecsegtet: végeredményben 1944 óta most fordult elő először, hogy a munkásosztály tényleges képviselői elismerték a párt vezető szerepét a társadalomban. Egyszóval olyan « szocialista » társadalmi szerződés van kialakulóban, amely a társadalom autonómiájának elismerése fejében a párt számára újfajta — demokratikus — legitimitást biztosít. Pomian hangsúlyozza, hogy a helyzet rendkívül cseppfolyós és végeredményben bármi történhet. Ez igaz. A kérdés csak az, hogy a « bármi-»-be a körnégyszögesítése is belefér-e?

Szept 8.

Ez a remény-stratégia nem azért irreális, mert az ún. lengyel kommunizmus lényegével nem férhet össze egy ilyenfajta társadalmi szerződés, hanem azért, mert a szovjet megszállás társadalompolitikai valóságával, a *kelet-európai* kommunizmussal nem férhet össze. A tengeremelléki és a sziléziai egyezmények aláírása látszólag a szerződés-koncepciót igazolja. De az egyezmények ténye rögtön más megvilágításba kerül, ha tudomásul vesszük, hogy azokat *mindkét fél* csupán taktikai jellegűnek tekinti. Annak tekinti mindenekelőtt maga a hatalom. A *Trybuna Ludu* augusztus 27-i vezércikkében Ryszard Wojna a következőket írja: « Helytelenek a szakszervezeti mozgalom széttörését és a párttal való szembeállítását célzó követelések. Ráadásul irreálisak is. Ezzel szemben a mi álláspontunk az, hogy a munkásosztálynak joga van ahhoz, hogy a szakszervezetek céljait és feladatait ő maga állapítsa meg. » Wladislaw Porzycki, a gdanski vajdasági szakszervezeti tanács elnöke szerint: « A központi ható-

ságok és a Központi Szakszervezeti Tanács nem rendelkezik semmiféle programmal a nehéz gazdasági és társadalmi helyzet megoldására. A dolgozók javaslatainak hosszadalmas intézése csak elmélyíti azt az érzést, hogy a szakszervezetek nem a dolgozók, hanem az igazgatóság érdekeit képviselik. A sztrájkok a munkásosztály tiltakozásának automatikus kifejeződései, és nem antiszocialista jellegűek. Néhány személy azonban odáig ment, hogy a gdanski hajógyárban ellenséges beszédeket tartott, és megpróbálva kihasználni a helyzetet, szabad szakszervezetek alakítását javasolta. A szakszervezetek javítását lehet követelni, de a párttól való elszakításukat nem.» (*Głos Pracy*, 1980. aug. 27.) Egy nappal később a szakszervezeti kérdéssel foglalkozó vezércikkben szögezi le a *Trybuna Ludu*: « A szakszervezetekről folyó általános vitában a helyes és reális irányban haladó konstruktív javaslatok vannak túlsúlyban, amelyek a szakszervezeti mozgalomnak a szocialista rend egyetememes érvényű és sérthetetlen alapelvein nyugvó mély megújítását tűzik ki célul. [...] Felelősségérzetünk ugyanakkor arra késztet, hogy megmondjuk: olyan hangok is hallatszanak, amelyek az ellenkező irányba mutatnak. Ezek lényege teljesen új struktúrák azonnali létrehozásának követelése, amelyek legalábbis névleg kapcsolódnak a szakszervezeti hagyományokhoz, de valójában a szocialista építéssel és a társadalmi renddel ellenkező felfogást hirdető politikai mozgalommá válnának. Nem téveszthetjük szem elől azt a tényt, hogy a szocializmus ellenségei már rég nem a szakszervezeti mozgalom megújításának, hanem széttörésének jelszavát hangoztatják. Annak helyébe olyan szervezetet hoznának létre, amely tág teret nyitna tevékenységüknek. [...] Konkurens szervezetek létesítésének követelése a szakszervezeti mozgalom keretében a lengyel dolgozók egységének szétzúzását, belső harcok kiobbantását, el- és leszámolások előidézését, a társadalmi élet anarchiáját célozzák. Ezt nem szabad megengedni. Az egység a dolgozók legéletbevágóbb érdeke. Népünk egyik nagy vívmánya.» Stb. stb.

Az a tény, hogy a Lengyel Egyesült Munkáspárt mégis elfogadta a független szakszervezeteket, azt jelenti, hogy nyilvánvalóan kényszerhelyzetnek engedelmeskedett. Egyszerűen nem volt más választása. Minthogy a gyárak területén tartózkodó sztrájkoló munkásokba nem lövethetett bele, engednie kellett. És abban a pillanatban, ahogy engedett, nyilvánvalóvá tette, hogy elvesztette a társadalom fölötti egyeduralmát. A helyzet érdekessége és újszerűsége abból adódik, hogy hatalom és társadalom kettőssége, megosztottsága végre láthatóvá, sőt kifejezetté vált Kelet-Európában. A kelet-európai helyzet *lényege* éppen ez, hogy itt a fenti megosztottság csak « magánvalósága szerint » van meg, mint « ontológiai » alap, ami azonban a párt egyeduralma miatt nem tud érvényesülni. Lengyelországban ennek az egyeduralomnak, ennek a mindenütt jelenvaló hatalomnak a megingása tette lehetővé az új egyezményt. Ez a lengyel párt számára meglehetősen tudathasadásos állapotot teremtett. Egyrészt az egyezmény aláírásával feladták a rendszer « lényegét » (elvesztették a társadalom fölötti egyeduralmukat), aminek természetesen tudatában vannak, de ugyanakkor a párt és a nép közötti egység helyreállításáról, a párt vezető szerepének változatlan biztosításáról, a szocialista rendszer alapelveinek sérthetetlenségéről szónokolnak, amit nemhogy az oroszok, de még ők maguk sem hisznek el. A megegyezés tehát (még mindig a párt szempontjából) azért nem tekinthető társadalmi szerződésszerűnek, azért taktikai jellegű csupán, mert létrejötténél fogva (eleve) tartalmazza önnön felszámolásának nemcsak a lehetőségét, hanem szükségszerűségét. A párt vezető szerepének, a szocialista rendszer sérthetetlenségének hangoztatása nem maradhat tartósan az a paraván, amely mögött (mint ezt a lépcsőzetes átmenet hívei képzelik) a párt és a társadalom lényegi konvulziók nélkül élhetik a maguk egymás által korlátozott és szabályozott életét. Vagy a spanyolfal foszlik széjjel az új intézmények előretörése, a párt-egyeduralom megtöréséből fakadó jelenségek és események eszkalációja folytán (hogy létrejöjjön a hatalmi megosztottságot intéz-

ményesen és jogilag biztosító tényleges társadalmi szerződés), vagy a hatalom és a társadalom lényegi egységét hirdető dogmáknak fognak szovjet segítséggel újból érvényt szerezni.

Az egyezményt a gdanski Üzemközi Sztrájkbizottság is taktikainak, ideiglenesnek tekinti. « Elértünk-e mindent — mondta Lech Walesa az egyezmény aláírásakor —, amit akartunk, amit óhajtottunk, amiről álmodtunk? [...] Mindent elértünk, amit a jelenlegi helyzetben el lehetett érni. A többit is megszerezzük, mert rendelkezünk a legfontosabbal, a mi saját, független, önkormányzati szakszervezeteinkkel. Ez a mi garanciánk a jövőre. » (*Trybuna Ludu*, 1980. szept. 1.) A hagyomány-szimbólumok (kereszt, a pápa arcképe, a nemzeti himnusz éneklése, a nemzetre és a hazára történő hivatkozások) általános elterjedtsége, Walesa folytonos utalásai arra, hogy « 35 év után először » kerül sor tényleges párbeszédre a munkás-ság és a kormány között, mindez arra utal, hogy a lengyel sztrájkoló munkások képviselői (és minden jel szerint velük együtt a lakosság többsége) *nem* a 44 utáni fejlemények talaján állnak, a 44 utáni történelmet nem tekintik « bevégezettnek », vagyis visszavonhatatlanul megtörténtnek, s így nem is *azt* akarják a közelebbi vagy a távolabbi jövőben demokratikussá finomítani. A lengyelek a háború után rájuk erőltetett rendszerrel kötött házasságukat nyilvánvalóan « mariage blanc »-nak, névházasságnak tekintik, amiből nem születet semmi. A jelenlegi hatalom csődjével szemben a számukra természetes módon kínálkozó alternatíva nem a proletárdiktatúrával kötött szerződés, hanem a proletárdiktatúra *előtti* politikai alapokhoz, a lengyel hagyományokhoz való *visszatérés*.

És ha a Szovjetunió úgy akarja: a fegyveres ellenállás hagyományához való *visszatérés* is.

Tézisek reményről és reménytelenségről

A marxista indulású Kolakowski, aki 1952-től 1968-ig a varsói egyetem filozófia-tanára volt, a mai Kelet-Közép-Európa legismertebb politikai gondolkodója. A Lengyelországot a hatvanas évek végén elborító nacionál-bolsevista hullám kényszerítette távozásra 1969-ben, negyvenkét éves korában. Jelenleg Oxfordban él és szoros kapcsolatot tart a varsói demokratikus ellenzékkel. Filozófiai írásai a világ minden nyelvén megjelennek. Alábbi « téziseit » 1971-ben tette közzé lengyelül.

Foglaljuk össze röviden azokat a főbb érveket, amelyekkel azt szokták bizonyítani, hogy a kommunista társadalmi rendszer jelenlegi formájában *megreformálhatatlan*. E tétel szerint a rendszer fő társadalmi funkciója az apparátus ellenőrizetlen egyeduralmának fönntartása; semmilyen változás, amely az intézményekben vagy a tényekben eddig végbement, illetve még elképzelhető, nem változtat ezen az alapelven, márpedig ez szabja meg az uralmon lévők politikai és gazdasági intézkedéseit; egy despotikus hatalom monopóliumát nem lehet részlegesen felszámolni (ez szinte tautológia: a monopólium már természeténél fogva sem lehet « részleges »). Így hát minden volt és lehető változás lényegtelen és könnyűszerrel visszavonható, hiszen nem intézményesedhetik az egész mechanizmus széthullása nélkül. A rendszer alapvető funkciója által megvont határokon belül nem lehet kielégíteni sem a munkásosztály, sem az értelmiség alapvető elvárásait. Ön-

szabályozásra képtelen, merev organizmussal állunk szemben, amely csupán roppant katasztrófák hatása alatt képes megváltozni; ilyenek ugyan történnek időről-időre, de felszínes engedményeken és az uralkodó klikken belüli átcsoportosításokon kívül nem hagynak nyomot. A szó szoros értelmében vett sztalinizmus, vagyis a véres és feltétlen egyszemélyi zsarnokság volt a rendszer gyakorlati elveinek legtökéletesebb megtestesülése; a későbbi változások, nevezetesen a kormányzati terror jelentős enyhülése ugyan sokat javítottak az egyének biztonságán, de mit sem változtattak a rendszer önkényuralmi természetén és nem korlátozták az elnyomás meg a kizsákmányolás sajátosan szocialista formáit. Minthogy e társadalmi rendszer alapvető funkciói a társadalom ellen irányulnak, ez pedig meg van fosztva az önvédelem minden intézményes formájától, csak erőszakos változás lehetséges, sőt ez is csak az egész szocialista világrendszer méretében képzelhető el, minthogy a szovjet katonai túlerőt — tapasztalatból tudjuk — mindig fel fogják használni a helyi forradalmi próbálkozások elfojtására. Egy ilyen változástól egyesek azt remélik, hogy az a marxista tradíciónak megfelelő szocialista társadalomhoz vezetne (vagyis a termelés és az elosztás folyamatainak társadalmi ellenőrzéséhez népképviseleti alapon), mások azt várják, hogy a kapitalizmus nyugat-európai modelljét valósítsa meg, melyben is — a szocializmus gazdasági és eszmei csődje után — a fejlődés egyetlen biztató vonalát látják.

Nézzük meg közelebbről, mi az ami a szovjet modellben a fenti érvelés szerint eleve lehetetlenné teszi a részleges és fokozatos reformok útján való «humanizálást». (Itt most olyan «strukturális» sajátosságokról lesz szó, amelyek valamennyi szovjet mintájú országban megtalálhatók.)

1. Az, amit általában a kormányzati rendszer «demokratizálásának» neveznek, elképzelhetetlen e modell keretei közt. Ugyanis a politikai despotizmus elválaszthatatlan az uralkodó apparátus monopóliumától a termelőeszközök, a beruházás, a munkaerő-foglalkoztatás, valamint a nemzeti jövedelem elosztása fölött. A vezetőcsoport politikai monopóliuma azon alapul, hogy ő az egyetlen munkaadó,

valamint a termelőeszközök egyetlen tulajdonosa. Ennélfogva minden mozgalom, amely mégoly tökéletlenül is, de a politikai demokrácia felé vezetne, az uralkodó osztály részleges kisajátítását vonná maga után. Ez utóbbi ugyan nem tulajdonosa a termelőeszközöknek, mégis rendelkezik a kollektív birtokos minden jogával és kiváltságával. Ezen az alapvető ponton az elvtől való minden eltérés csupán látszólagos: ha megengedik is a munkásoknak, hogy munkahelyük problémáiról vitatkozzanak, vagy a pártapparátus által kijelölt parlamenti bizottságoknak, hogy a gazdaságpolitika bizonyos részkérdéseit érintsék, így vagy úgy, minden döntést ugyanazok a szervek hoznak meg, s ezek a szervek semmiféle társadalmi ellenőrzés alatt nem állnak. A viták során megnyilvánuló, esetleges eltérő véleményeknek nincs jelentőségük, mivel a szigorú sajtóellenőrzés következtében nem lehet belőlük társadalmi nyomás. Viszont amikor a közgazdászok olyan reformokat javasolnak, amelyek gyöngíténék az uralkodó apparátus döntési monopóliumát, vagy annak részleges kisajátításához vezetnének, ezek a reformok kudarcra vannak ítélve.

2. A rendszer természetes hajlama, hogy csökkenti a szakértők szerepét, különösen a gazdasági, szociális és a kulturális politika terén. A szakértőket megtűrik, ha nem formálnak jogot a döntések hozatalához, de még ebben a tisztán tanácsadói szerepben is csak kedvetlenül tűrik, s mihelyt lehet, elbocsájtják vagy olyan testületekkel helyettesítik őket, ahol már a politikai engedelmesség szempontjai a mérvadók. Ha ugyanis a szakértőknek szavuk volna a döntések meghozatalában, ez az uralkodó osztály hatáskörét nyirbálná meg. Ennélfogva az ügyefogyottság, a társadalmi energia és az anyagi eszközök pocsékolása, s az inkompetensek uralma mintegy bele van építve a kormányzás mechanizmusába, nem tekinthető átmeneti hiányosságnak, amelyet a jövő majd orvosolhatóvá tesz. Ez a mechanizmus nem ad helyet a tisztán «technikai» szempontoknak, amelyek nem kapcsolódnak a fennálló hatalom fenntartásához és erősítéséhez.

3. Az információ szabadsága — amely mind a népgazdaság, mind a közoktatás és a kultúra hatékony működésének nélkülözhetetlen feltétele — nyilvánvalóan lehetet-

len, mivel a hatalmi rendszer összeomlását vonná maga után. [...] Az uralkodó réteg félre-informáltsága része a mechanizmusnak. Ez legalábbis két körülménnyel függ össze. Először is, mert a hatalmat belsőleg azok informálják, akik az apparátus alsóbb szintjein a szóbanforgó ügyekért felelősek. A kedvezőtlen információ tehát gyakran önfeljelentéssel volna azonos s ezt nehéz komoly mértékben elvárni az emberektől. Ráadásul azokat, akik a jó híreket hozzák, meg szokták jutalmazni, míg a rossz hírek hozóit büntetik; ez közismert. Másodszor: a társadalom életének valóságghű felmérése egy olyan apparátus létrehozását kívánná meg, amely mentes minden politikai szolgálati kötelezettségtől, s a hírek összegyűjtését — ha nem is a közlését — teljes szabadsággal végezheti. Egy ilyen apparátus nemcsak természetellenes monstruma lenne a rendszernek, hanem politikai veszély forrását is jelentené, mivel nem volna eleve alávétve az « ideológiai » és szolgálati megkötéseknek. Továbbá az ily módon összegyűjtött tetemes mennyiségű információ elkerülhetetlenül növelné a belső feszültséget és a konfliktusokat az apparátus felsőbb szintjén, minthogy teljesen ártatlan információ nem létezik: a társadalom életéről szóló megnemhamisított híradásokat minden konkurens csoport vagy klikk azonnyomban felhasználhatja a hatalmi pozíciók pillanatnyi birtokosai ellen. Így hát bármilyen értelmetlennek tűnik is első látásra, az önmegtévesztés általános gyakorlata valójában a rendszer önvédelmi mechanizmusai közé tartozik. [...]

4. [...] Minthogy az egyéni érvényesülést megkönnyíti a szervilizmus, a gyávaság, a kezdeményezés hiánya, a felsőbbiséggel szembeni közömbösség, s megnehezíti a kezdeményezés tehetsége, a közügyekkel való törődés, az igazság kritériumaihoz való ragaszkodás, s a társadalom hasznának az apparátus érdekeitől független mérlegelése, a hatalom mechanizmusa természetes negatív kiválasztódást eredményez az uralkodó apparátus minden területén, de leginkább a pártapparátusban. [...]

5. A despotikus kormányzati formáknak szükségük van az állandó, vagy legalábbis az időnként ismétlődő agresszióra [...], hogy a folytonos fenyegetettség állapotában

tartsák a lakosságot és az ostromállapot pszichózisát erősítsék akár mondvacsínált ellenséggel is. [...] Az agresszió ismétlődő aktusai óhatatlanul ellenségességet és ellenállást váltanak ki az üldözöttekből, így tehát a rendszer voltaképpen maga teremti meg azt a helyzetet, amely eredetileg csak a megtorlás ürügyéül szolgált. [...]

6. A monopolisztikus hatalom másfelől szükségessé teszi a társadalom módszeres szétbomlasztását, a társadalmi élet minden olyan formájának szétzúzását, amelyet nem az uralkodó apparátus rendelt el. [...] Ebből ered a társadalmi élet minden formájának « államosítására » való törekvés, innen a spontán társadalmi kötelek elpusztítására irányuló szüntelen erőfeszítés; helyükbe kényszerkapcsolatok, álkapcsolatok lépnek, amelyeknek egyetlen funkciója negatív és romboló, s amelyek az uralkodó osztály érdekein kívül semmiféle más érdeket nem képviselnek. Mert bármennyire szükség van is a rendszernek ellenségre, mégis halálosan retteg a szervezett ellenzék minden lehetséges formájától: csak olyan ellenséget akar, amelyet maga nevezhet ki, amely ellen a maga választotta feltételek mellett harcolhat. A despotizmus természetes szükséglete az egyén megfélemlítése, s ehhez meg kell fosztania az egyedeket a szervezett ellenállás lehetőségétől. Ezt szolgálja a büntetőjog szándékosan ködös és többértelmű fogalmazása is. [...]

7. Az állampolgári jogokat illetően az apparátusnak nincsen semmi játéktere. Még ha akarná sem szélesíthetné ki ezeket a jogokat. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy minden engedmény, amely a demokratikus jogok helyreállítását célozza, nem hogy megnyugvást nem okoz, hanem épp ellenkezőleg nyomást, amely aztán lavinaszerűen növekedvén az egész politikai rendet fenyegeti. A társadalomra nehezedő súlya olyan nagy, az elnyomatás érzése olyan erős, hogy mihelyt a legkisebb rés nyílik az intézményesített erőszak rendszerén, a legcsekélyebb lazító intézkedés is képes mozgásba hozni az eltitkolt elégedetlenség és ellenségesség roppant tartalékait, s olyan robbantáshoz vezethet, amelyen már lehetetlen úrrá lenni. Így aztán nem csoda, hogy számos ilyen irányú tapasztalat után még az esetleg jóindulatú vezetők sem igen mernek

enyhíteni a dolgozó társadalom politikai és gazdasági alávetettségén.

Ezek volnának tehát az érvek, amelyekkel azt szokták bizonyítani — egyébiránt eléggé marxista módon —, hogy a szolgaság sajátosan szocialista formáját nem lehet *részben* eltörölni, sem reformokkal fokozatosan csökkenteni, hanem hogy annak egy csapással kell véget vetni.

Az én szememben ez a tétel inkább defetizmusnak tűnik, mint forradalmi felhívásnak. Meggyőződésemet négy általános premisszára alapozom. Először is, sohasem vagyunk abban a helyzetben, hogy eleve megvonjuk bármely társadalmi szervezet rugalmasságának a határait; az eddigi tapasztalat egyáltalán nem arra mutat, hogy a szocializmus despotikus modellje teljesen merev lenne. Másodszor, egy rendszer merevsége *részben* attól is függ, hogy a benne élő emberek *milyen mértékben vannak erről meggyőződve*. Harmadszor, a fenti állítás a «mindent vagy semmit» ideológiáján alapszik, ami jellemző a marxista hagyományban nevelt emberre, de nem támaszkodik történelmi tapasztalatra. Végül negyedszer, a bürokratikus szocialista önkényuralom olyan belső ellentmondásos tendenciákkal küzd, amelyeket semmiféle szintézissel nem képes feloldani; ezek elkerülhetetlenül gyengítik az integritását, s ráadásul nem csökkenő, hanem növekedő jellegűek.

*

Mindazok a fentebb említett mechanizmusok, amelyek a szocialista despotizmus megreformálhatatlansága mellett szólnak, valóban működnek, nem egyszer megállapítást nyertek, s még ma is megfigyelhetők bárki által, aki a rendszerben él. Összességükben arról tanúskodnak, hogy a rendszer alapvető cselekvési formái természetesen a dolgozók társadalma ellen irányulnak. Amennyiben a bürokratikus hatalmi mechanizmus semmilyen társadalmi ellenállásba nem ütközik, kérlelhetetlenül mind intenzívebb formában fogja kitermelni a föntebb leírt jelenségeket, s végül egy szigorúan orwelli modellhez vezet. Az viszont nem következik az eddigi tapasztalatból, hogy az

említett tendenciákat nem lehet ellensúlyozni, hogy hatásukat nem lehet korlátozni és gyöngíteni ellenállással, melynek célja élhető (ha nem is tökéletes) viszonyokat teremteni. Abszurd lenne a reformista álláspont, ha olyan feltételezésekre épülne, mint a kizsákmányoló osztály jóindulata, az erőszakszervek emberszeretete, a szervezet önkigazítási képessége. Viszont egyáltalában nem abszurd ez az álláspont, ha abból indul ki, hogy egy aktív ellenállás kihasználhatja a rendszer meglévő ellenmondásait. [...] Ebben a tekintetben kínálkozik némi analógia azzal a kapitalista gazdasággal, amelyet Marx elemzett volt. A Marx által mérlegelt termelési és társadalmi tendenciák a legkevésbé sem az ő önkényes elképzeléseiből születtek, hanem a társadalom tüzetes megfigyelésén alapultak. Megalapozottnak látszott a feltevés, hogy a kapitalizmusba törvényszerűen bele van építve a növekvő osztály-polarizáció, a proletariátus abszolút elszegényedése, a profitráta fokozatos csökkenése, a túltermelés anarchiája és megújuló válságai, a tömeges munkanélküliség, a középosztályok eltűnése; továbbá, hogy bármilyen elképzelhető reform csak időleges lehet, hiszen « az értéktöbblet iránti farkaséhség » s az ebből következő alapvető törvényszerűségek nem törölhetők el a rendszer keretein belül. A reformok jelentősége tehát csak politikai lehet, értelmük abban áll, hogy fölkészítik a proletariátust, erősítik osztály-szolidaritását, megedzik a végső küzdelemhez. Marx persze tudott azokról az ellentendenciákról, amelyek gyöngítették a kapitalista felhalmozás törvényének érvényesülését, s amelyek között a legfontosabb a munkásosztály ellenállása volt. Ugyanakkor nem lehetett mennyiségileg felmérni e tendenciák és ellentendenciák erejét, s így — bár a marxi elemzések jól meg voltak alapozva — Marxnak az a megállapítása, hogy a kapitalizmus törvényei « végülis » mindig erősebbnek bizonyulnak a kizsákmányolt osztályok ellenállásánál, csupán egy ideológiai álláspontot fejezett ki. Hogy a proletaritust fokozódó elnyomorodására, stb. vonatkozó elvárások a valóságban nem következtek be, nem a burzsoázia emberbarátságának vagy erkölcsi megváltozásának volt az eredménye. Hosszú évek harcai kellettek ahhoz, hogy a burzsoá társadalom érvé-

nyes adottságnak fogadja el a szociális szervezkedés bizonyos elveit. A kizsákmányolás ugyan nem szűnt meg, de lényegesen korlátozódott az iparilag fejlett országokban, a birtokos osztályok pedig beleegyeztek kiváltságaik megnyirbálásába annak érdekében, hogy mentsék belőlük azt, ami a fennálló rend összeomlása nélkül menthető.

Kétségtelen, hogy ilyen jellegű analógiák nem egészen kielégítőek. Köztudott tény, hogy a szocialista bürokrácia tanult a burzsoázia vereségéből, megtanulta, milyen veszélyt rejteget minden szervezkedési és hírközlési szabadság. Ezért a szovjet despotizmusban a kizsákmányolással és az elnyomással szembeni ellenállásnak rosszabbak a társadalmi feltételei, mint bármikor annakelőtte; a történelem folyamán még egyetlen kizsákmányoló osztály sem rendelkezett ekkora hatalommal. De az a koncentráció nemcsak erő forrása, hanem gyengeségé is, amint azt a poszt-sztalini kommunizmus története mutatja. [...]

Az apparátuson belüli konfliktusok megelőzése szempontjából elvileg az ideális megoldás egyetlen zsarnok abszolút önkényuralma, ami viszont ütközik az apparátus biztonság igényével. [...] Az egyeduralomról a « kollektív vezetésnek » nevezett oligarchiára való áttérés égető érdeke volt a hatalom gépezetének, s jelentőségét a legkevésbé sem kell alábecsülni, noha úgy tűnhet, hogy az elnyomottak szempontjából vajmi csekély különbség, vajon az elnyomást szentesítő intézkedéseket egy vagy tíz ember írja alá. Az oligarchia természetesen nem jelent semmiféle « demokratizálódást », viszont a kormányzás terrorisztikus formáinak jelentékeny korlátozásával jár. Ezenfelül még azt is jelentheti, hogy a hatalom meginog és óhatatlanul decentralizálódik (megint csak: nem demokratizálódik), vagyis a helyi apparátusok jogköre kiszélesedik, pozíciójuk megerősödik. Az apparátus egymagában nem képes elejét venni frakciók alakulásának és egymással vetélkedő testületekre oszlik, ami is szüntelenül gyengíti hatékonyságát. Azt is tudjuk, hogy az ellenállás sem olyankor ível fel, amikor az elnyomás a legkínzóbb és a terror a legerősebb, hanem éppen ellenkezőleg, a relatív fellazulás pillanataiban; Leninnek köszönhetjük ezt a találó megfigyelést. Igaz ugyan, hogy jelenleg az apparátusok nincsenek kitéve

olyan ideológiai megrázkódtatásoknak, mint Sztálin le-
tűnése után, a belső csoport-harcok krónikus betegségétől
azonban nem mentesek. [...] Ebben az értelemben el-
mondhatjuk, hogy a helyzet kényszeréből fakadó részle-
ges « desztalinizáció » megindította a hatalom degradá-
lódási folyamatát, ami aztán lehetővé tette az ellenállást.
Más szóval: amíg az apparátus stabil és mentes a politikai
megrázkódtatásoktól, nem kell számolnia a lakosság elé-
gedetlenségével. De ezt a stabilitását elvesztette, s ezért
a vezértől és a saját rendőrségétől való félelem csökkené-
sét több irányú félelemmel kell megfizetnie: fél a társa-
dalomtól, a riválisoktól, az otthoni vagy külföldi főnökök-
től, a munkásosztálytól, az értelmiségtől, sőt még a szel-
lemi emberek kisebb csoportjaitól is.

A bürokratikus szocializmus egy másik ellentmondása
abból fakad, hogy egyrészt szükség volna mélyreható vál-
tozásokra, másrészt a rendszer nem tud megszabadulni
a sztálini-lenini ideológiától. Egy demokratikus politikai
szervezet a társadalmi konszenzusból meríti legitimitását,
a népképviselőket nélkülöző önkényuralomnak viszont ah-
hoz, hogy fönntarthassa látszólagos legitimitását, okvet-
lenül rendelkeznie kell egyfajta (bármily silány) ideológiai
« rendszerrel ». Egyetlen állam, egyetlen uralmi rendszer
sem képes megenni legitimitáció nélkül — legyen az Isten-
től származtatott örökletes hatalom, vagy a szabad válasz-
tások. Ha a kettő közül egyik lehetőség sincs meg, a legi-
timizáció jellege ideológiai lesz; ezt pedig az adott esetben
két elv szolgáltatja: 1) az uralmon lévő párt megtestesíti
a munkásosztály, valamint az egész nép érdekeit, 2) az
állam része a munkásosztály nagy világmozgalmának,
amely máris biztosította uralmát a világ egyes részein, s
fogja még más országokban. Ebben a hatalmi rendszerben
az ideológia köztudomásúlag egészen más szerepet játszik,
mint a demokratikus rendszerekben, s itt nem érdekes,
hogy a valósággal szembesítve tételei milyen szánalmasak.
Az ideológia az apparátus számára olyan púp, amelytől
semmiképpen sem szabadulhat. A szovjet vezetőknek azért
kell az internacionalista frazeológia, mert más országok
fölötti uralmuk egyetlen igazolása; a tőlük függő helyi

vezetőknek pedig azért kell, mert ezzel igazolják függőségüket is, meg saját hatalmukat is. [...]

Paradox jelenség, hogy az ideológia, amelyben gyakorlatilag már senki sem hisz — sem azok, akik megparancsolják a hirdetését, sem azok, akik a hirdetéséből élnek, sem azok, akiknek szól — halálosan komoly ügynek számít; hogy az a groteszk tákolmány, amit marxizmus-leninizmusnak hívnak, továbbra is ott lóg a hatalom gyakorlóinak a nyakán, mint valami torz kinövés, holott akadályozza szabad mozgásukat, s meggyőző ereje a szovjet blokk országaiban a *semmivel* egyenlő. Ezt az uralmon lévők is pontosan tudják; ezért ha visszhangot akarnak kiváltani a nép körében s magában a pártban, már egyre kevésbé hivatkoznak az ideológiára: propagandájuk az államrezonra és a nemzeti érdekre összpontosul. De éppen ez a körülmény újabb ellentmondást teremt a rendszerben. Nem titok, hogy a nyilvános propagandán kívül ezekben az országokban létezik egyfajta félhivatalos propaganda is, amely nemegyszer fontosabb az előzőnél. Gondolunk itt bizonyos eszmékre vagy elvekre, amelyeket nem lehet nyíltan megfogalmazni a beszédekben, vagy az újságokban, s amelyeket mégis el kell juttatni a lakossághoz. A Szovjetunióban ilyen a nagyhatalmi eszme, a földkerekség óriási térségein uralkodó birodalom gondolata, amely — a hivatalos marxizmus-leninizmussal ellentétben — számíthat valóságos sikerre. A népi demokráciákban a ki-nem-mondott érvelés a szovjet tankoktól való félelem ideológiája, amelyet a legkülönbözőbb utalások segítségével oltanak be az emberekbe. Ez is számíthat bizonyos sikerre a társadalomban: annak megértéséhez, hogy az orosz vezetők lemeszárolhatják bármelyik nem eléggé engedelmes protektorátusukat, nincs szükség kifinomult érvekre. A két nem-artikulált ideológia — a központi és a periférikus — bizonyos fokig fedi egymást, de erre az egyezésre építeni rövidlátó dolog lenne: nemcsak azért, mert a megfogalmazatlan ideológia éles tagadása a hivatalosnak, hanem azért is, mert pacifikáló hatását csak úgy tudja elérni, hogy közben felszítja a kölcsönös nemzeti ellenségeskedést, ami békeidőben talán hasznosnak tűnik, de válságos helyzetekben rendkívüli veszéllyel jár. [...]

Azok a próbálkozások, amelyek a bürokratikus szocializmus ideológiai paralízisét igyekeznek elhárítani, két irányban haladnak: vagy nacionalista frazeológiához folyamodnak, vagy a rend és a termelékenység témáit hasznosítják, s mindkettő körül laza frakciók alakulnak ki. De az első frazeológia értéke csekély, hiszen az alapvető, a központi kérdés: a nemzet valóságos szuverénitása, természeténél fogva áthatolhatatlan akadályt jelent a számára. A második számú frazeológia nem lenne hatástalan, ha föl tudna mutatni egy « technokratikus » elveken alapuló, keresztülvihető programot. De a « technokrata » program a termelés hatékonyságának és a technológiai haladásnak az elsőbbségét jelenti a politikai értékek fölött, s mint ilyen, csak akkor valósítható meg, ha az apparátus lemond hatalma egy részéről, vagyis ha beleegyezik az uralkodó osztály fokozatos kisajátításába. Itt a hatalom rendszerének újabb ellentmondásához jutunk: a technológiai-termelési fejlődés és a politikai hatalom között feszülő ellentét. Marx klasszikus tétele a haladás kerékkötőjévé váló termelési viszonyokról még soha sem nyilvánult meg olyan erősen, mint abban a rendszerben, amely elvben főképpen azért jött létre, hogy a fenti ellentmondást felszámolja. A szocialista despotizmus fentebb említett sajátosságai természetesen fékezik a technológiai haladást. [...]

Az eddig felsorolt ellentmondásokat tovább erősíti egy másik, amely a szovjet birodalomtól függő országok nemzeti helyzetéből fakad. Az uralkodó apparátus érdekelve van ennek a függőségnek a fenntartásában, hiszen éppen ez garantálja saját pozícióját, de ugyanakkor érdekelve van a függőség gyöngítésében is: nagyobb döntési szabadságra vágyik. Ez a helyzet elkerülhetetlen feszültségeket szül a politikai gépezetben és olyan pontot alkot, amelyre eredményesen nehezedhet társadalmi nyomás. A nemzeti szuverénitás ugyan nem elég a dolgozók társadalmi egyenjogúsításához, mégis annak egyik nyilvánvaló, elengedhetetlen feltétele. A keleti jóbarátok ágyúitól való félelem nem alaptalan, de célzatos módon fel van nagyítva, s mint ilyen pompás hazafias módszer a legszerűebb követelés elfojtására is, valamint ama vélekedés elülteté-

sére, hogy minden erőfeszítés tökéletesen reménytelen. A valóságban Lengyelországnak vagy más szovjet érdekszférába tartozó országnak, miközben őrizkednie kell attól, hogy fegyveres konfliktust provokáljon ki, azon kell lennie, hogy csökkentse függőségét, márpedig ehhez társadalmi nyomás kell. Ebben a tekintetben is téves a « mindent vagy semmit » elve szerinti gondolkodás; elfogadása a « semmi »-be való beleegyezést jelenti. Senki sem lehet olyan elvakult, hogy azt állítsa, nincsen különbség Lengyelország és Litvánia nemzeti helyzete között, vagy azt, hogy Lengyelország függősége mit sem változott 1952 és 1957 között. A függőségben és a szuverénitás hiányában igenis vannak fokozatok, s ezek hihetetlenül fontosak a nemzeti lét szempontjából. [...]

*

Amikor a « reformista » eszme mellett emelek szót, azt nem abban az értelemben teszem, mintha a reformizmusban valami « legális » dolgot látnék, szemben az « illegális » eszközökkel. Az ilyen megkülönböztetés egyszerűen nem alkalmazható olyan helyzetben, amikor arról, hogy mi legális, vagy mi illegális, nem a törvény, hanem homályos értelmű rendeletek — a rendőrség és a pártszervek által történő — önkényes értelmezése határoz. Ott, ahol az uralmon lévők letartóztathatják és elítélhetik az állampolgárt csupán azért, mert illojális könyvek vannak a birtokában, ahol börtön jár néhány személy között folytatott politikai tárgyú beszélgetésért, viccekért vagy magánlevélben kifejezett helytelen véleményért, ott a legalitás fogalmának politikai ügyekre vonatkozóan nincs értelme. Ellenkezőleg, ami a leginkább lefékezheti az ilyenfajta « kihágások » üldözését, az e cselekedetek mennél tömegeesebb előfordulása.

Reformista orientációról abban az értelemben beszélek, hogy lehetőség van részleges és fokozatos nyomásra, s hogy azoknak szélesebb távlatban — a társadalmi és nemzeti felszabadulás perspektívájában — megvan a hasznuk. Még a despotikus szocializmus sem tekinthető teljesen

merev rendszernek, mivel ilyen rendszer nem létezik. Az utóbbi évek során a rendszer rugalmassága megnyilvánult, ha másutt nem, egy olyan alapvető dologban, mint a hivatalos ideológia alkalmazásában. Érvényességének köre jelentékeny módon összezsugorodott: a pártfunkcionáriusoknak már nem kell többet tudniuk az orvostudományról, mint az orvos professzoroknak és többet a filológiáról, mint a filológusoknak. Igaz ugyan, hogy még mindig jobban értenek az irodalomhoz, mint az írók... de Lengyelországban még e téren is mentek végbe visszavonhatatlan változások. A hivatalos ideológia beavatkozási hatásköre még mindig tűrhetetlen, de lényegesen kisebb, mint akkor, nem is olyan régen, amikor állami elvszerűség döntött a nadrágszár szélességéről és a zokni színéről csakúgy, mint a genetika törvényeiről. Azt mondhatná valaki, hogy a rabszolgaságból a feudalizmusba való haladással állunk szemben. Mindamellett választanunk kell: nem a teljes rothadás és a tökéletesség között, hanem aközött, hogy *beleegyezünk-e* a rothadásba, vagy pedig állandóan iparkodunk megőrizni nemzetünk számára bizonyos alapvető értékeket és mértékeket. [...]

A bürokratikus szocializmus elvesztette eszmei háttérét. Minden elkövetett szörnyűség ellenére a sztálinista apparátus (legalábbis a népi demokráciákban) sokkal szorosabban fűződött a rendszer eszméihez, mint a jelenlegi apparátusok. Úgy tűnhet, hogy egy cinikus szervezet, amelynek tagjai a szocializmus eredményeit saját kiváltságaikon és karrierjükön mérik, nagyobb hatásfokkal dolgozik, mivel mentes a fékező tendenciáktól, nincs kitéve eszmei megrázkódtatásoknak, villámgyors, önkényes változásokra képes, és jobban manipulálható. Ez azonban még csak nem is féligazság. Az ilyen apparátus megbízhatatlan a válságos pillanatokban, nem képes kiállni egyetlen lényeges próbát sem, s nem csak hajlamosabb a klikkkel való önbomlasztásra, hanem egészében véve a rendszer történelmi bomlásának a terméke. Egy rendszer, amelyet senki sem véd érdek nélkül, halálra van ítélve — ezt a mondatot Victor Serge-nek a cári Ohranáról írt könyvéből idézem —; olyan mondat ez, amelyet egyetlen rendőr sem hisz el mindaddig, amíg el nem veszíti az állását. A

despotikus szocializmus azzal a lassú halállal hal meg, amit Hegel írt le; úgy tűnik, mintha sérthetetlen lenne, de belesüpped egy végzetes unalomba és eltompultságba, amelybe csak az általános félelem visz valami változatos-ságot: a mindenki félelme mindenki mástól, az agresszióba lereagált félelem. [...]

Szabad választási feltételek között a lengyel munkásosztály és értelmiség túlnyomó többsége alighanem a szocializmus mellett foglalna állást, ugyanúgy, ahogy mellette foglal állást e sorok írója is. A szocializmus, vagyis egy olyan szuverén nemzeti rendszer mellett, amely feltételezi a társadalmi ellenőrzést a termelési eszközök alkalmazása és fejlesztése és a nemzeti jövedelem elosztása fölött, s amelyben az adminisztrációs-politikai apparátus a társadalom szerveként működne, ahelyett, hogy szolgálatába állítaná a társadalmat. Ez a szocializmus föltételezné az információ és a közlekedés szabadságát, a politikai pluralizmust és a társadalmi tulajdon formáinak változatos-ságát, az igazság kritériumainak tiszteletét, a szakmai társulások szabadságát, valamint a politikai rendőrség önkényétől való szabadságot, s ugyanakkor egy olyan büntetőjogot, amelynek célja a társadalom védelme volna az antiszociális magatartással szemben, nem pedig minden állampolgár bűnözővé nyilvánítása annak érdekében, hogy mindenkit lehessen zsarolni.

Az, hogy a fejlődés egy ilyen társadalmi berendezkedés felé mennyiben lehetséges, nagymértékben (bár természetesen nem csupán) azon múlik, milyen mértékben hisz a társadalom e fejlődés lehetőségében. Hogy egy adott társadalom micsoda, attól is függ, hogy milyennek látja magát. A társadalmi változásokban nincsen semmi pusztán tárgyi eredetű, rejtett tiszta lehetőség, amely független lenne attól, hogy milyen mértékben a már *tudatosult* lehetőség. Ennélfogva mindazok, akik a szocialista despotizmus országaiban a reményt kezdeményezik, egyszersmind annak a mozgalomnak is elindítói, amely a reményt reálissá teszi — minthogy a társadalom tudatában az alany és a tárgy részben azonosak.

Az a felfogás, hogy a szocializmus jelenlegi formája abszolút módon merev és hogy azt csak egycsapásra lehet

összeüzni, tehát, hogy semmilyen részleges változás nem igazán változás, könnyen válhat az opportunizmus, sőt a gazemberségek igazolásává. Ha ugyanis így áll a helyzet, akkor nincs értelme semmilyen egyéni, vagy közösségi kezdeményezésnek a neosztalinista rémségek ellen, nincs értelme semmilyen küzdelemnek, amelyet azért folytatnak, hogy fenntartsuk e társadalomban az igazság és az értelem megbecsülését; egy ilyen felfogás tehát igazol minden egyéni disznóságot, mint az egyetemes disznóságból következő « pillanatnyilag » elkerülhetetlen dolgot, amelyért nem az egyének, hanem a rendszer felelős. A megreformálhatatlanság elve így arra szolgálhat, hogy eleve föloldozzon minden gyávaságot, passzivitást és az együttműködést a rosszal. [...]

Foglaljuk össze a mondottakat. A szocialista despotizmus összes főntebb leírt ellentmondásai két irányban található megoldást. Saját tehetetlenségére hagyva, a hallgatás és a félelem atmoszférájában ez a rendszer szüntelenül, óhatatlanul ellentmondásainak egy olyan megoldása felé fog törekedni, amely fokozza és nem enyhíti az elnyomást, szorosabbra húzza a hurkot, ahelyett, hogy lazítaná. *A rendőri módszerekkel való kormányzást nem a megnövekedett ellenállás hívja ki, hanem ellenkezőleg, az ellenállás hiánya.* Amennyiben nincs elég erő az ellenálláshoz, e társadalmi alakzat formálhatósága a resztalinizációban fog megnyilvánulni; a nemzet szükségleteivel megegyező szellemben csak az érdekeltek nyomása alatt fejlődhet — ez olyan lecke, amelyet tapasztalatok igazolnak. Még azok is, akik úgy hiszik, hogy csupán jelentéktelen engedelményekkel fizetnek nyugalomukért, meg fognak győződni róla, hogy e nyugalom ára egyre magasabb lesz; azok, akik ma még csak látszólag ártatlan talpnyalással fizetnek, holnap már arra fognak kényszerülni, hogy besúgással fizessenek ugyanazért az áruért; s azok, akik nyomorúságos kiváltságaikat mindössze azzal vásárolják meg, hogy hallgatnak a gazemberségek láttán, bár reagálhatnának rájuk, ugyanazokat a kiváltságokat hamarosan gazemberségben való aktív részvétellel kell, hogy megfizessék. A despotizmus természetes törvénye az erkölcsi infláció — ez okozza, hogy a javak elosztója egyre drá-

gábban fizetteti meg őket, hacsak a társadalom nyomása nem kényszeríti őt árleszállításra.

Lehet, hogy ez a perspektíva nem túl rózsás, de mégis csak valamivel reálisabb, mint az a felfogás, hogy számítsunk csodára, külső segítségre, vagy a saját tehetetlenségére bízott, csikorgó-nyikorgó gépezet automatikus önmegjavító tevékenységére. A lényeges az, hogy a rendszerre gyakorolható nyomás eszközei szinte mindenkinek a kezében vannak. Felhasználásuk csupán azon múlik, levonjuk-e a következtetéseket a legelemibb erkölcsi parancsolatokból.

(Rövidített szöveg)